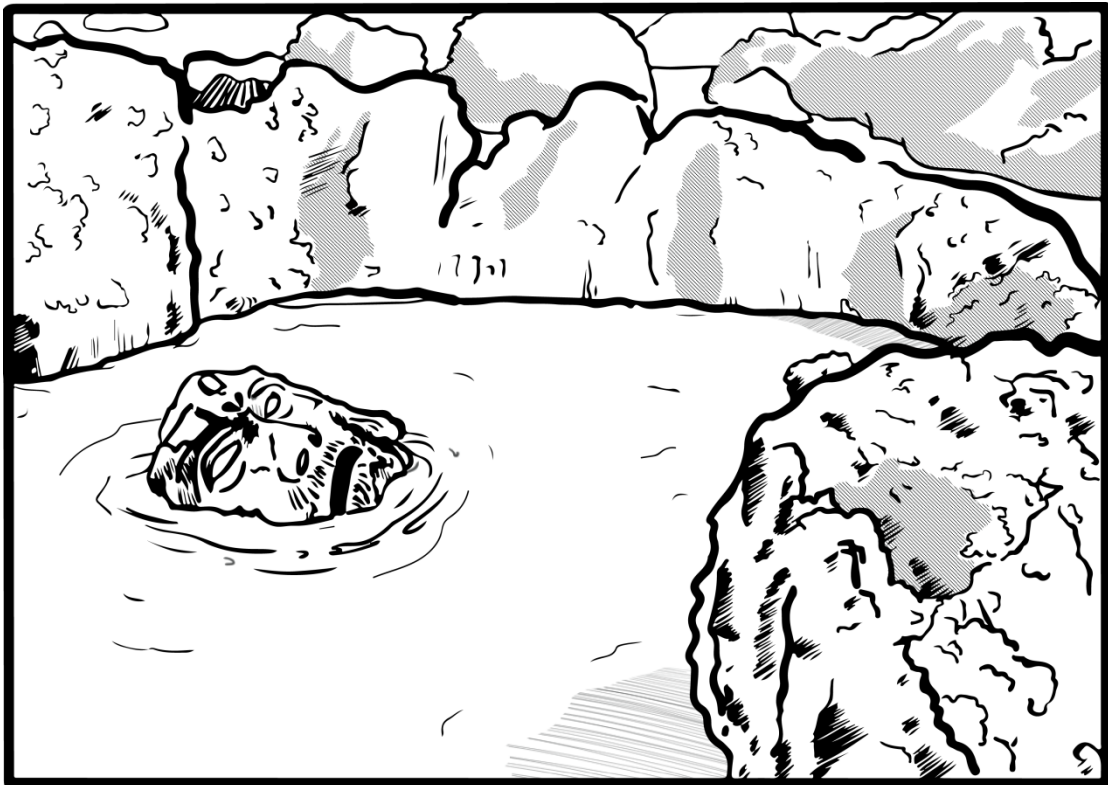


# Εθνικισμός και Εκσυγχρονιστική Διαδικασία στη Μεταπολεμική Ινδοκίνα (1945-1975)

---



ΕΘΝΙΚΟ ΚΑΙ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ  
ΤΜΗΜΑ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ ΚΑΙ ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ

Π.Μ.Σ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΕΠΙΣΤΗΜΗ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑ

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΕΘΝΙΚΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΕΚΣΥΓΧΡΟΝΙΣΤΙΚΗ ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑ ΣΤΗ  
ΜΕΤΑΠΟΛΕΜΙΚΗ ΙΝΔΟΚΙΝΑ (1945-1975)'

ΕΠΙΒΛΕΠΟΝΤΕΣ ΚΑΘΗΓΗΤΕΣ

ΠΑΝΤΕΛΗΣ ΛΕΚΚΑΣ (ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ)

ΝΑΣΙΑ ΓΙΑΚΩΒΑΚΗ

ΠΑΝΑΓΗΣ ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΠΟΥΛΟΣ

ΑΘΗΝΑ, ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΣ 2021

## ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ.....	4
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ.....	6
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ.....	61
ΕΠΙΛΟΓΟΣ.....	85
ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ.....	89
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	90

## ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Το θέμα της εργασίας μας όπως μαρτυρά ο τίτλος σχετίζεται με την ανάλυση των θεωριών του εθνικισμού σε σχέση με την της ανάδυση των εθνικιστικών αφηγημάτων και βλέψεων για πολιτική εθνική ανεξαρτησία από τους λαούς της Ινδοκίνας, των Βιετναμέζων, των Λαοτιανών και των Καμπουτσέων, μετά το πέρας του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, οπότε και ο πόλεμος, στα πλαίσια πλέον, του ψυχροπολεμικού κλίματος που επέβαλε η διπολική παγκόσμια κυριαρχία των πυρηνικών υπερδυνάμεων των ΗΠΑ και της ΕΣΣΔ συνεχίστηκε με διακυμάνσεις στην περιοχή της Ινδοκίνας, κατά τη διαδικασία της γαλλικής δυσχερούς και ανελαστικής αποαποικιοποίησης της περιοχής.

Πέρα από άξονες που θα αναλύσουμε σχετικά με το πώς επηρεάζει το παγκόσμιο ιστορικό περιβάλλον τη μορφή και το λεξιλόγιο των επιχειρημάτων που προκρίνουν και αρθρώνουν οι εθνικιστές και τα εθνικοαπελευθερωτικά κινήματα του Τρίτου Κόσμου, θα εξεταστούν οι περιπτώσεις των ιδιότυπων αναπροσαρμογών πολιτικών ιδεολογιών και εκκοσμικευμένων θρησκειών που επικαλούνται τα προσαρμοσμένα στα μέτρα των περιπτώσεων των χωρών που μας ενδιαφέρουν, εθνικά αφηγήματα και εθνικιστικές προβολές. Η εργασία μας θα ξεκινήσει από τη θέση του Έλι Κεντούρι που προτάσσει πως η εμφάνιση του εθνικισμού είναι ένα καθορισμένο ιστορικά και κοινωνικά φαινόμενο το οποίο βρίσκει τις πρώτες του πραγματώσεις και ξεκινά με ορμή από'κει και πέρα να διαχέεται τον 18<sup>ο</sup> αιώνα στην Ευρώπη. Αυτή η παρατήρηση μας κάνει να στρέψουμε την προσοχή μας, όπως και θα κάνουμε στις πολιτικές και φιλοσοφικές ιδέες που κατέκλυσαν τη γηραιά ήπειρο λίγο πριν από το λυκόφως των αυτοκρατοριών, οι οποίες σε συνδυασμό με θεμελιώδεις κοινωνικούς και οικονομικούς μετασχηματισμούς και επαναστάσεις έφεραν την ανθρώπινη συνείδηση μπροστά στις προκλήσεις της νεοτερικότητας. Μία από τις απαντήσεις που δόθηκε και συνεχίζει να αποκτά έρεισμα και ποικίλα νοήματα προς τα ερωτήματα της νεοτερικότητας και του εκσυγχρονισμού, βρίσκεται επιχειρηματολογεί η παρούσα εργασία, στην ιδεολογία του εθνικισμού.

Στην περίπτωση μας χρειάζεται, πραγματεύεται η εργασία, να διανύσουμε όλη την απόσταση από την εμφάνιση του φαινομένου μέχρι την ενσωμάτωσή του εθνικισμού από τους ιδεολόγους της εποχής της αποαποικιοποίησης ώστε να συγκροτήσουν τη

δική τους εθνική ταυτότητα, αφήγηση που θα μπορούσε να νομιμοποιήσει, δίνοντας ζωή και βάρος στις πολιτικές τους απαιτήσεις. Για να συμβεί αυτό χρειάζεται να στοιχειοθετηθούν, ποικίλες εκφάνσεις, αποκλίσεις και ξεχωριστές περιπτώσεις του φαινομένου του εθνικισμού, με σκοπό να αντληθούν από την παρελθοντική εμπειρία, επαρκή θεωρητικά εργαλεία για να αντιμετωπιστεί κριτικά η περίπτωση του εθνικισμού στην Ινδοκίνα.

## Κεφάλαιο Πρώτο

### Το φάσμα του εθνικισμού και των θεωριών του

‘To surround anything, however monstrous or ridiculous with an air of mystery, is to invest it with a secret charm, and power of attraction which to the crowd is irresistible. False priests, false prophets, false patriots, false prodigies of any kind, veiling their proceedings in mystery’  
-Charles Dickens

Βρισκόμαστε αντιμέτωποι με μία απαιτητική θεωρητική, ιστορική και κοινωνιολογική εργασία. Αυτή, του να επιχειρήσουμε, περιδιαβαίνοντας ιστορικά και κοινωνικά, να συσσωρεύσουμε τις θεωρητικές επεξεργασίες και εκλεπτύνσεις, ώστε να ευθυγραμμίσουμε εμπειρικά το αντικείμενο της μελέτης του εθνικισμού, δηλαδή των πολλών και διαφορετικών αποκλίσεων και ξεχωριστών περιπτώσεων του φαινομένου, με τις απαιτήσεις της θεωρητικής σκέψης που βασίζεται στη μέθοδο της ιστορικής κοινωνιολογίας. Μέθοδος, η οποία με τη σειρά της, για να έχει την όποια αξία ως θεωρητικό εργαλείο εφαρμόσιμο και στο πριν και στο μετά, απαιτεί μία ροπή προς τη γενίκευση.<sup>1</sup> Διαφορετικά επισυνάπτονται από το τέλος προς την αρχή οι διάφορες υποθέσεις μας, ή φόβοι μας για την κοινωνική αποξένωση και την άγνοια μας προς τον κόσμο και συνεπώς καθιστάμε το εμπειρικό μας υλικό, έρμαιο των ιδεολογικών μας εκκινήσεων, φτάνοντας είτε σε τελεολογίες, είτε σε λειτουργιστικές οπτικές, οι οποίες δεν προσφέρουν πολλά.

---

<sup>1</sup> Π. Λέκκας, *Το Παιχνίδι με τον Χρόνο*, Αθήνα: 2011, σ . 10.

Από την άλλη, αυτή η ειλικρινής τάση για γενίκευση, πρέπει από πριν, επί της αρχής και με σύνεση, να αναδεικνύει τόσο τα ιδεολογικά της χνάρια, όσο και να φέρει καθ'όλη της την έκταση τη θέση πως ο κοινωνιολογικός τρόπος σκέψης, και συνεπώς η θεωρία, και δέσμια είναι στην ιστορικό-κοινωνική της θέση και περιορισμένη τάση για ερμηνεία διαθέτει.<sup>2</sup> Η θέση μας δυσχεραίνει περαιτέρω αν αναλογισθούμε πως αντιμετωπίζουμε ένα ιστορικό φαινόμενο με ιδεολογικές προεκτάσεις, του οποίου η κοινωνική μηχανική έχει αναδιαμορφώσει τον ανθρώπινο κόσμο σε βαθμό που να ναι αγνώριστος για έναν υπήκοο π.χ της Αψβουργικής Αυτοκρατορίας του 18<sup>ου</sup> αιώνα ή για έναν Εβραίο της Βαγδάτης του 19<sup>ου</sup>. Αλλά πιο σημαντικά ίσως, επειδή αντιμετωπίζουμε ένα κοινωνικό φαινόμενο που με επιτυχία καταφέρνει να αναδιατυπώνει την ιστορία του, να επανακαλύπτει τον εαυτό του, προγραμματίζοντας το μέλλον, ενώ επαναδιαπραγματεύεται το παρελθόν και παράλληλα να ενσωματώνει στις συνειδήσεις των κοσμικών πιστών του (δηλαδή πλέον ολάκερου του πολιτισμένου κόσμου) τη δεδομένη του φυσικότητα και την προαιώνια διάσταση του.<sup>3</sup>

Δεν είναι λοιπόν ούτε τυχαίο, ούτε ανεξήγητο, το γεγονός ότι στις θεωρίες περί εθνικισμού επικράτησαν απόψεις που κατηγοριοποιούνται υπό τον τίτλο των εθναφυπνιστικών και ακόμη και μετά το πέρας του Β' Παγκοσμίου Πολέμου επανεμφανίστηκαν (κυρίως μέσα από τις θεωρήσεις του Άντονι Ντ. Σμιθ), αυτήν τη φορά με πιο κριτική ματιά.<sup>4</sup> Ωστόσο, όπως καλά μπορούμε να γνωρίζουμε πλέον οι απόψεις της «ωραίας κοιμωμένης» και άλλα τέτοια, δεν μπορούν να σταθούν θεωρητικά με κανέναν δυναμικό τρόπο καθώς το φαινόμενο του εθνικισμού είναι μοντέρνο. Εφάπτεται της σύγχρονης εκκοσμικευμένης πολιτισμικής συνείδησης, έχει ιστορική και κοινωνική ταυτότητα γέννησης<sup>5</sup>, ακόμα κι αν εδώ οι απόψεις δίστανται για τη σχετική χρονολογία, ενώ το φαινόμενο του εθνικισμού τόσο πολιτικά, κοινωνικά αλλά και πολιτισμικά έχει συγκεραστεί, πριμοδοτηθεί και αναδειχθεί μέσα από συγκεκριμένες ιστορικές συνθήκες, κοινωνικές αναδιατάξεις, γεωπολιτικές συγκυρίες αλλά και επαναστάσεις. Αυτές που αφορούν τη γηραιά ήπειρο του 18<sup>ου</sup> και 19<sup>ου</sup> αιώνα.

---

<sup>2</sup> Π.Λέκκας, ό. π. , σ. 14-15.

<sup>3</sup> Στο ίδιο, σ. 13-14.

<sup>4</sup> A.D. Smith, "Nationalism and its Historians", στο: B. Anderson & G. Balakrishnan (επιμ.), *Mapping The Nation*, Λονδίνο: 1996, σ. 175-177.

<sup>5</sup> E.Kedourie, *Nationalism*, Λονδίνο: 1961, σ. 9.

Οπότε, όχι μόνο το πρόπλασμα του εθνικιστικού πολιτικού προγράμματος, το οποίο έφτασε να αποτελεί τη μοναδική οργανωτική αρχή συγκρότησης του κόσμου που μπορεί να συλλάβει ο ανθρώπινος νους, αποτελεί ένα ιστορικό φαινόμενο των διακοσίων και κάτι χρόνων<sup>6</sup>, αλλά πιο σημαντικά για τη δική μας εργασία, οι αρχικές θεωρήσεις και συλλήψεις που απέκτησαν εξαγωγίμο χαρακτήρα, όπως θα δούμε, συγκροτήθηκαν στην Ευρώπη της εποχής των αυτοκρατοριών και των επαναστάσεων, κατά την Χόμπσμπουμ περιοδολόγηση, λαμβάνοντας έτσι τα πιο ισχυρά χαράγματα της τυπολογίας τους και των μεθόδων διάχυσης τους. Αυτό είναι σημαντικό, όχι μόνο υπό τη διάσταση του μιμητισμού και της πλαστικότητας<sup>7</sup> που λαμβάνει η νοηματοδοτική αυτή μηχανή αποκωδικοποίησης του νεότερου κόσμου, αλλά γιατί παραπάνω, μπορούμε να καταλάβουμε πως έχει λάβει το βάπτισμα πυρός για την φρενήρη του πορεία, μέσα από κάποια πολιτισμικά, οικονομικά και πολιτικά διδάγματα κάτι που είναι χρήσιμο για τη δική μας πραγματεία.

Πιο αναλυτικά επί αυτού, ζητήματα όπως, της σύμβασης που νοηματοδοτείται και νομιμοποιείται αποκλειστικά από τη βούληση ή η δυνατότητα του πιστού να μπορεί να επικοινωνεί με τον Θεό του χωρίς τη μεσολάβηση του ιερέα, όπως καταφέρνει κοινωνικά να επικυρώσει το ρεύμα του προτεσταντισμού, αποτελούν θεμελιώδεις μήτρες που φέρνουν την κατακλυσμιαία βροχή από ιδέες, σχετικές με τον εθνικισμό, οι οποίες μας απασχολούν. Αλλά ζητήματα της ίδιας τάξης, που δεν μπορούμε παρά συνοπτικά εδώ να σημειώσουμε, είναι η ανάπτυξη της γραφειοκρατίας<sup>8</sup> (αντικαθίσταται η χωρίς ιδιαίτερα προσόντα αριστοκρατία του ξίφους, η οποία είχε διαμορφώσει τον κατά Γκέλνερ μαλθουσιανό τρόπο ζωής και παραγωγής και συνεπώς τον μεσαιωνικό κόσμο, από την αριστοκρατία της τηβέννου) και η μεσολαβούμενη πλέον διάδραση των υπηκόων μέσω του κρατικού συγκεντρωτισμού που παρατηρείται ήδη από την περίοδο των πεφωτισμένων μοναρχιών. Επίσης, η εμπορευματοποίηση που σημειώνεται στο χώρο των εκδόσεων, η οποία συγκροτεί μία καινοφανούς τύπου διάδοση και διάδραση ιδεών, η οποία σίγουρα δεν μπορούμε να πούμε ότι γνώριζε σύνορα, έμελλε να διαδραματίσει καταλυτικό ρόλο<sup>9</sup>.

---

<sup>6</sup> Ε.Κεδουρίε, ό. π. σ. 9.

<sup>7</sup> Π.Λέκκας, ό. π., σ. 46.

<sup>8</sup> Π. Λέκκας, ό. π., σ. 34-35.

<sup>9</sup> Ε.Γκέλνερ, *Εθνικισμός, Πολιτισμός, Πίστη και Εξουσία*, Αθήνα: 2002, σ. 53.



Τέλος, ο εθνικισμός, είτε για τα άτομα που πιστεύουν και συγκροτούνται από τον δικό τους, είτε για τον στοχαστή που επιχειρεί να συστηματοποιήσει τις εκφάνσεις του, αποτελεί μία απάντηση.<sup>10</sup> Η καλύτερα, μία πανσπερμία απαντήσεων, οι οποίες όμως παρουσιάζουν κοινά στοιχεία μεταξύ τους, επιθυμούν συγγενή πράγματα, αναδεικνύουν όμοια χαρακτηριστικά, στη μεγάλη προσπάθεια της αναπροσαρμογής του ατόμου στο νεότερο του περιβάλλον, χωρίς την υπόσχεση του εκείθε, με τις παραδοσιακές του κοινωνικές σχέσεις και μορφές αλληλεγγύης κονιορτοποιημένες και τη σύνδεση του με το φυσικό του περιβάλλον παραγωγής και αλληλεπίδρασης απωλεσθέν.

Η θέση που θα υιοθετηθεί στην παρούσα εργασία για τη θεωρητική διαχείριση του φαινομένου από τη μία και την όσο δύναται επαρκέστερη προσαρμογή του στην περίπτωση των κινήσεων και αιτημάτων για εθνική απελευθέρωση και ανεξαρτησία που συναντάμε στην Ινδοκίνα μετά το πέρας του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, είναι ότι ο εθνικισμός αποτελεί την μέχρι τώρα πιο επαρκή και πλέον προσαρμόσιμη, δυνατή απάντηση τόσο στο πρόβλημα του αποπροσανατολισμού και της αποξένωσης του ατόμου, στη νεότερη κατάσταση, όσο και στο πιεστικό ζητούμενο του εκσυγχρονισμού που τόσο ελίτ, όσο και διανοούμενοι αλλά και οι εργατικές και αγροτικές κοινωνικές τάξεις επιζητούν είτε αντιδρώντας στην άνιση έλευσή του<sup>11</sup>, είτε προσαρμοζόμενες στο πλαίσιο αυτό, υπό το φως των ιδιαιτεροτήτων τους.

Ο εθνικισμός δύναται να συνδυάζεται, να αλληλοεπικαλύπτεται, να συνδιαλέγεται ακόμα και να αποκρύπτει τόσο άλλες ιδεολογίες, όσο και καθεστώτα σκέψης και αναγνώρισης του κόσμου<sup>12</sup>. Ο εθνικιστής μπορεί να είναι ριζοσπαστικός, συντηρητικός ή και αντιδραστικός, σε αντίθετη πλευρά με τα προτάγματα του διαφωτισμού, όπως μπορεί και να θέτει υπό τη θεώρησή του εργαλειακές αλλά και ιδεολογικές επιταγές που προκύπτουν από τον κομμουνισμό, τον σοσιαλισμό, τον φιλελευθερισμό.

Ο εθνικιστής έχουμε πια καταλάβει ότι μπορεί να είναι ρομαντικός και να κλίνει προς τη συνθήκη της περιπέτειας, ή να είναι συντηρητικός, ρεαλιστικής και να προωθεί το πολιτικό του πρόγραμμα σε συνθήκες ρεάλ πολιτικής. Ακόμη, ο φορέας της διάδοσης και της προσπάθειας πειθούς με λογικά επιχειρήματα της

---

<sup>10</sup> Π. Λέκκας, ό. π., σ. 34-35.

<sup>11</sup> Στο ίδιο, σ. 46.

<sup>12</sup> Στο ίδιο, σ. 56.

κοινωνικής μάζας που πολλές φορές απαιτείται για να επιτύχει τις στοχεύσεις του πολιτικού του προγράμματος, δηλαδή ο ιδεότυπος του διανοούμενου<sup>13</sup>, ο οποίος με τον έναν ή τον άλλον τρόπο αναγνωρίζεται σε κάθε εθνικιστικό κίνημα και εθνική πολιτική απαίτηση, διαφοροποιείται βάσει της πολιτικής του θέσης, των ιδεολογικών του πεποιθήσεων, της θέσης του στις σχέσεις παραγωγής, αλλά και της προνομακότητας από την οποία τυχαίνει να διακρίνεται επί της, διαθέσιμης, γνώσης.

Συνεπώς, αν στη δυτικοευρωπαϊκή εκδοχή, οι φορείς ιδεολογικής διάχυσης ήταν κυρίως, άτομα διαφορετικής εθνικότητας από την κυρίαρχη κρατική, τοποθετημένα στον πυρήνα της κρατικής μηχανής των αυτοκρατοριών<sup>14</sup>, αυτό δε σημαίνει πως στην περίπτωση της Κίνας για παράδειγμα, το υποκείμενο που επιτελεί την ίδια λειτουργία δεν μπορεί να είναι ένα άτομο, το οποίο πριν τη συστηματική ανάδειξη των ιδεών του εθνικισμού, δεν είχε καμία απολύτως ιδιοκτησία.

Το πιο σημαντικό όμως σε αυτό το πέρασμα από μεταβλητές και αστερίσκους είναι ίσως να αντιληφθούμε πως η ταξικότητα και ο διεθνισμός, σε αντίθεση με τις διάφορες εκδοχές πανεθνικισμών, όχι μόνο δεν αναιρούν τα εθνικιστικά προτάγματα της εσωτερικής ομοιογένειας και του διαχωρισμού από τους άλλους, υπό την αρχή της κυριαρχίας και της αυτοδιάθεσης, αλλά πολλές φορές και ιδιαίτερα στη δική μας περίπτωση φαίνεται να συγκροτούν έναν αποκρυσταλλωμένο και κατανοητό συνδυασμό.

Θα ήταν ίσως αντίθετο με τις μεθοδολογικές αρχές που έχουμε παραδεχτεί, αν λέγαμε πως ιδιαίτερα στις περιπτώσεις του Βιετνάμ, της Καμπότζης και του Λάος, ο συνδυασμός αυτός αποτέλεσε ίσως και τη μόνη ρεαλιστική απόκριση στις πραγματικές προκλήσεις, τις οποίες τα συλλογικά υποκείμενα κλήθηκαν να αντιμετωπίσουν. Καθώς, όλος ο κόσμος είχε βυθιστεί στο γλωσσάρι του εθνικισμού. Ενώ επίσης, ίσως πέρα κι απ' τις δυνάμεις τους, κατά την ιστορική συγκυρία την οποία επιχειρούμε να ξεδιαλύνουμε, την κοινή γλώσσα δυνατοτήτων και περιορισμών την επέβαλε το κυριαρχικό, ανταγωνιστικό δίπολο επιρροής της Σοβιετικής Ρωσίας και των Η.Π.Α.

---

<sup>13</sup> Π.Λέκκας, " Διανοούμενοι και Ιδεολογία", στο: *Επιστημονική Συνάντηση στη Μνήμη του Κ.Θ Δημαρά*, Αθήνα: 1994, σ. 201-204.

<sup>14</sup> Ε.Γκέλνερ, ό. π., σ. 46-51.

Η εργασία δε θα ισχυριστεί σε καμία περίπτωση πως τα αμαλγάματα σοσιαλισμού και κομμουνισμού, τα οποία απαντώνται στην Ινδοκίνα και στις τρεις περιπτώσεις εθνών κρατών που ανέκυψαν και αναζήτησαν την κυριαρχία τους, αποτέλεσαν έναν μονόδρομο για να φτάσουν σε συγχρονία με τις δυτικές απαιτήσεις και να μη μείνουν «καθυστερημένα» όπως έλεγε ακόμα κι ο Λένιν<sup>15</sup>. Όμως σίγουρα θα φτάσει να καθιστά διακριτό πως ο συνδυασμός, όπως περιγράφηκε, μόνο τυχαίος ή αποκλειστικά ιδεοληπτικός υπήρξε.

Τέλος η θέση της παρούσας εργασίας δεν μπορεί σε καμία περίπτωση να ενστερνιστεί στο πλήρες των συνεπαγωγών τους, τις υποθέσεις που τόσο θέλουν τον Τρίτο Κόσμο (και μετέπειτα αναπτυσσόμενο) να αφομοιώνει τον ίδιου τύπου εθνικισμό που συναντιέται στον δυτικό κόσμο. Έτσι το φαινόμενο θα έπρεπε φέρει μία αναγκαστική αιτιακή σχέση με την εκσυγχρονιστική διαδικασία που επιφέρει η αποικιοκρατία. Αλλά πιο σημαντικά, η εθνικιστική υπόθεση, το εθνικό ζήτημα και ο εθνικοαπελευθερωτικός αγώνας των λαών της Ινδοκίνας θα αποτελούσε απλά μία ωρίμανση, ένα φυσικό επακόλουθο αναπόσπαστο στη ροή του τρόπου διαχείρισης του υποτελούς πληθυσμού από τις αποικιοκρατικές δυνάμεις. Συνεπώς, με την έλευση της κατάλληλης συνθήκης οι δυτικές αυτοκρατορίες θα απέδιδαν τα του Καίσαρα τω Καίσαρι, αναγνωρίζοντας την αυτοδιάθεση και την κυριαρχία εθνών κρατών ισότιμων με τα δικά τους.

Κάθε άλλο, η αντίσταση των αποικιοκρατικών δυνάμεων στη δική μας περίπτωση υπήρξε σφοδρή και εμμονική, ίσως ιδιαίτερο γνώρισμα του τρόπου με τον οποίο αντιλαμβάνονταν τη σχέση με τους υπηκόους τους οι Γάλλοι.<sup>16</sup> Σε κάθε περίπτωση, κάτι τέτοιο δεν επιβεβαιώνεται εμπειρικά πόσο δε μάλλον, εντέίνει τη θέση ότι κατά την αποαποικιοποίηση των αυτοκρατοριών και την παράλληλη μετουσίωση του ψυχροπολεμικού διπόλου κυριαρχίας οι εθνικισμοί που επιχειρούν την αναγνώριση της αυτοδιάθεσής τους αντιπαλεύονται (σε μία διαφορετική φάση τους πλέον) τους εθνικισμούς της δύσης. Τον γαλλικό, τον αμερικανικό, τον ρωσικό και τον βρετανικό ταυτόχρονα, χωρίς αυτό να μαρτυρά μία διακριτή διαμάχη δύο στρατοπέδων εθνικισμών, αυτών των λευκών και από την άλλη πλευρά των ασιατικών.

---

<sup>15</sup> V. Lenin, “Draft Theses on National and Colonial Questions for the Second Congress of the Communist International”, στο. P. Utsa, (επιμ.) *The Argarian Question in Marx*, Νέο Δελχί: 2011.

<sup>16</sup> A. Dommen, *The Indochinese Experience of the French and The Americans, Nationalism and Communism in Cambodia, Laos and Vietnam*, Ιντιάνα: 2002, σ. 174.

Μάλλον καλύτερα οι αδυνατισμένες μετά το πέρας του Β' Παγκοσμίου Πολέμου ευρωπαϊκές αποικιοκρατικές αυτοκρατορίες επαναδιαπραγματεύονται την εθνικιστική τους πραγμάτωση στις πρώην αποικίες τους, συγκρουόμενες τόσο μεταξύ τους όσο και με το καινοφανές μοντέλο επιρροής των Η.Π.Α που ριζικά διαφέρει.

Πάντως, όλο το δυτικό φάσμα των εθνικιστικών αντανάκλασεων, κατά την περίοδο που πραγματευόμαστε, συνεκτικά διακατέχεται από μία οριενταλιστική αντίληψη<sup>17</sup>. Κάτι που φανερώνουν οι θέσεις, οι στάσεις και το χάραγμα των πολιτικών σταδιακής και ανεπιτυχούς αποκλιμάκωσης των εν βρασμώ δυναμικών της Ινδοκίνας, τόσο από τις κεντρικές κυβερνήσεις των εμπλεκόμενων εθνών κρατών όσο και από τους εντολοδόχους τους, διπλωμάτες, στρατηγούς και πρόσωπα επιρροής.

Εν πάση περιπτώσει, για να φτάσουμε να έχουμε τη θεωρητική ικανότητα να πραγματευτούμε όπως θα θέλαμε αυτές τις τρεις δεκαετίες της εθνικής απελευθέρωσης στην Ινδοκίνα, που χαρακτηρίζονται από αδιάκοπο πόλεμο, ανεπιτυχή αυταρχικά καθεστώτα, επανειλημμένες απόπειρες πραξικοπημάτων και εκκοσμικευμένες θρησκευτικές εκρηκτικές ύλες, χρειάζεται να εντυπώσουμε περισσότερο στο γλωσσάρι του εθνικισμού. Είναι θεμιτό να κατανοήσουμε όχι μόνο πως διαδόθηκε σε όλα τα μήκη και τα πλάτη του πλανήτη, αλλά και πως καταφέρνει ακόμα και στις μέρες μας να συγκλονίζει την παγκόσμια κοινή γνώμη με τις βίαιες εξωτερικεύσεις του, καθώς έχει την απίστευτη δύναμη να παρακινεί μαζικά και να καθιστά τους φορείς τους βέβαιους ότι έχουν το δίκιο με το μέρος τους και πως η ουτοπία που η ιδεολογία του εθνικισμού τους υπόσχεται, βρίσκεται στην άκρη του χεριού τους.<sup>18</sup>

Για να το κάνουμε αυτό, εκκινώντας από τα πρωτοπλάσματα και την εποχή του επεκτατικής, μιμητικής λειτουργίας του φαινομένου και των διαφοροποιήσεων του, μέχρι την εποχή της πρωτοκαθεδρίας του ως συστήματος οργάνωσης του κόσμου, θα επιχειρήσουμε ένα οδοιπορικό στις νοητικές του μήτρες, στις ρίζοσπαστικές ανακατατάξεις της κοινωνικής και οικονομικής πραγματικότητας του δυτικού κόσμου του 18<sup>ου</sup> και 19<sup>ου</sup> αιώνα, καθώς επίσης θα

---

<sup>17</sup>E. Said, *Orientalism, Western Conception of the Orient*, Λονδίνο: 2003, σ. 124.

<sup>18</sup> Π. Λέκκας, ό. π., σ. 33, σ. 36.

εξετάσουμε πως κεντρικές και δευτερεύουσες σε επιρροή θεωρίες του εθνικισμού μας φέρνουν πιο κοντά στην περίπτωση μας.

Όπως φάνηκε και παραπάνω. Δεν υπάρχει ούτε συγκεκριμένος συνδυασμός ούτε μία μοναδική αρχή που μπορεί να ιδωθεί ως γενεσιουργός αιτία του φαινομένου της εμφάνισης και επικράτησης του εθνικισμού ως μοντέλου οργάνωσης των πολιτικών οντοτήτων της νεοτερικότητας. Αλλά, δυστυχώς ούτε μπορούμε με θεωρητική ειλικρίνεια να ανάγουμε συγκεκριμένα ιστορικά γεγονότα και συνθήκες σε προάγγελους του εθνικισμού που διέπονται από αιτιακή σχέση με το φαινόμενο. Κι αυτό γιατί μπορεί η Ιωάννα της Λωραίνης να μη ρίχνεται στην πυρά μόνο για τη θρησκευτική της πίστη αλλά να είναι και άλλα αυτά τα στοιχεία, τα οποία τη διακρίνουν από τους διώκτες της. Όπως και για τους φοιτούντες στα μη θεοκρατούμενα πανεπιστήμια της Δυτικής Ευρώπης ήδη από τον 17<sup>ο</sup> αιώνα κάτι παραπάνω θα σήμαινε ο διαχωρισμός τους σε έθνη προέλευσης που συγκροτούσαν καταμερισμένες κοινότητες εντός της ακαδημαϊκής ζωής, πέρα από την απλή αναφορά στην ονομασία της περιφέρειας εντός της αυτοκρατορίας από όπου προέρχονταν<sup>19</sup>. Ωστόσο, καμία από αυτές τις ταυτότητες και το πώς λειτουργούσαν για την ανθρώπινη συνείδηση, δεν μπορούμε να πούμε ότι είναι φτιαγμένη από τα ίδια υλικά και έχει τις ίδιες επενέργειες με το φαινόμενο που εμείς επιχειρούμε να εξετάσουμε.

Παρ' όλα αυτά, σίγουρα ακόμα και τα μικρής έκτασης παραπάνω παραδείγματα μαρτυρούν, ορισμένες εκλεκτικές συγγένειες. Πιο σημαντικά ίσως θα ήταν χρήσιμο σε αυτό το σημείο να διευκρινίσουμε πως πολλές από τις φολίδες που ντύνουν το δέρας του εθνικισμού, προϋπάρχουν της θεωρητικής τομής που βοηθά τη σκέψη μας, δηλαδή αυτή του νεοτερικού κόσμου από τον παραδοσιακό.<sup>20</sup> Ενώ ταυτόχρονα, κανένα από αυτά τα στοιχεία διάκρισης δεν παραμένει ακριβώς το ίδιο. Πλέον, αν το δούμε σημειολογικά, αναφέρονται σε κι αναδεικνύουν διαφορετικής ποιότητας σημαινόμενα.

Ούτως ή άλλως, δεν μπορούμε να αντιληφθούμε τη μοντέρνα μας υπόσταση παρά μόνο σε αντιδιαστολή με ό,τι μπορεί να υποκύψει υπό την ομπρέλα αυτού που ονομάζουμε παραδοσιακό<sup>21</sup> και ως εκ τούτου, το να πούμε πως η Ιωάννα της

---

<sup>19</sup>Ε. Kedourie, ό. π., σ. 27.

<sup>20</sup>Ε. Gellner, "The Coming of Nationalism and its Interpretation. The Myths of Nation and Class", στο: B.R. Anderson & G. Balakrishnan (επιμ.), *Mapping the Nation*, Λονδίνο: 1996, σ. 126.

<sup>21</sup>Βλ. Π.Λέκκας, ό. π., σ. 29.

Λωραίνης ήταν Γαλλίδα εθνικίστρια, ή ότι οι φοιτητές είχαν τη λειτουργία των εθνικιστών διανοουμένων ήδη από τότε, μάλλον μοιάζει περισσότερο με αναχρονισμό και προβολή της συγχρονίας μας στο τότε, κάτι που θα υπογράμμιζε περισσότερο την εθνικοποιημένη μας αντίληψη, παρά την κριτική διάσταση που υπόσχεται ότι φέρει η θεωρητική μας σκέψη.

Η συλλογιστική πορεία όμως αυτή, μάς επιτρέπει να αναιρέσουμε σε ένα σχετικό βαθμό και την άλλη μεγάλη ομάδα θεωριών του εθνικισμού, αυτή των θεωριών της εθνογένεσης. Υπό ένα πρίσμα κονστρουκτιβισμού, οι εν λόγω θεωρίες τείνουν να συνηγορούν στην κοινή παραδοχή, πως εφόσον το εθνικιστικό φαινόμενο αποτελεί νεοτερική κατάσταση και άρα εντοπίζεται ως το αντίδοτο στο οντολογικό κενό που αφήνει πίσω της η απώλεια της θρησκείας ως οργανωτικής δομής της ανθρώπινης διάδρασης και κοινωνικής συνύπαρξης, μάλλον ανήκει στη κατηγορία των εκκοσμικευμένων θρησκειών, των ιδεολογιών ή –ισμών. Συνεπώς, ο εθνικισμός δεν είναι τίποτα άλλο από ένα νοητικό κατασκεύασμα.<sup>22</sup>

Όσο κι αν επιθυμούμε να σταθούμε κριτικά απέναντι στον εθνικισμό και τα παράγωγά του (πολλές φορές δυσθεώρητα βίαιων) ως ιδεολογίας, το να τον ανάγουμε απλώς σε μία μορφή ψευδούς συνείδησης, ή πόσο δε μάλλον, υπό ένα λειτουργιστικό και κυνικό βλέμμα, σε ένα νέο όπιο που χρησιμοποιεί μία συγκεκριμένη τάξη για να εξυπηρετήσει τα συμφέροντά της, όχι μόνο εμπειρικά θα μας άφηνε εντελώς μετέωρους και ανεπαρκείς αλλά, εν πάση περιπτώσει, ερμηνευτικά δε μας επιτρέπει καμία πραγματική διεϊσδυση στο φαινόμενο, παρά επιβεβαιώνει τις δικές μας προϋδεάσεις. Ένας ακόμη τρόπος να νιώθουμε πιο άνετα, ίσως, στην εποχή της αλλοτρίωσης.

Όπως και να το κάνουμε πάντως, έχει ήδη υπογραμμισθεί πως οι προνομιακές συγκυρίες και ο τρόπος με τον οποίο συνδέθηκε εκλεκτικά η άνοδος του φαινομένου με συγκεκριμένες κοινωνικές κατηγορίες, σίγουρα αφήνει τα ίχνη του και στο ίδιο το φαινόμενο, όπως και στον τρόπο που εμείς το αντιλαμβανόμαστε. Γι' αυτό θα ήταν γόνιμο να τονίσουμε τις εκτάσεις που έλαβε το φαινόμενο από την εποχή της Γαλλικής Επανάστασης μέχρι και την περίοδο της παλινόρθωσης, η οποία σφράγισε το εθνικιστικό κρεσέντο, αποδίδοντάς του ιδιότητες ντόμινο, καθ' όλη την έκταση της γηραιάς ηπείρου. Το λάβαρο των ναπολεόντειων πολέμων, το εθνικιστικό αφήγημα και η συμβολαιοκρατική κοινωνία της γενικής

---

<sup>22</sup> Βλ. Π.Λέκκας, ό. π., σ. 8-9.

βούλησης μάλλον συγκρότησαν προνομιακό πεδίο ιδεολογικής κυριαρχίας της αστικής τάξης, που επαναστατικά, σε αυτό το ιστορικό σημείο, διέρρηξε τις σχέσεις της με τις νομοκατεστημένες τάξεις της αριστοκρατίας.

Ωστόσο, γρήγορα παρεκκλίνουμε από αυτές τις λειτουργιστικές ερμηνείες, μόλις αναλογισθούμε πως αν η αστική τάξη ήταν το προνομιακό συλλογικό υποκείμενο του μπολιάσματος της εθνικιστικής ιδέας στη γαλλική περίπτωση, όταν αυτή με την αλυσιδωτή της επίδραση, φτάνει να κατακλύζει την πρωσική αυτοκρατορία, ο πολιτειακός της χαρακτήρας δεν είναι πια διακριτός και οι φορείς συγκεκριμενοποίησης από τη μία, και από την άλλη διάχυσης και υπεράσπισης του γερμανικού ζητήματος, αποτελούν μία κοινωνική κατηγορία διανοουμένων, με τη στενή έννοια, οι οποίοι έχοντας συγκλονιστεί από τη φοβερή μεγέθυνση της γαλλικής επανάστασης, παρατηρούν πως ενώ μιλάνε και χρησιμοποιούν τη γλώσσα της κρατικής τους γραφειοκρατίας και θεωρούν τους εαυτούς του μέρος μίας διακριτής πολιτισμικής κληρονομιάς, δεν μπορούν να αυτοπραγματωθούν και να μετουσιώσουν τη θέληση τους όπως την έχουν συλλάβει<sup>23</sup>, ακριβώς γιατί, όπως πιστεύουν, η κρατική ρύθμιση υπό την οποία στεγάζονται δεν είναι εθνική.

Λίγες δεκαετίες πριν, οι ιδέες του Φίχτε και του Σέλλινγκ αλλά ακόμα και αυτές των Καντ και Χέγκελ, (αν λάβουμε υπόψη τη ρεαλιστική πολιτική πραγματικότητα του καιρού τους) θα φάνταζαν το λιγότερο αερολογίες.<sup>24</sup> Επίσης, αν μη λησμονούμε την επίδραση του φαινομένου του εθνικισμού ως ιδεολογίας που μπορεί να παρομοιαστεί με σπόρο που μόλις πέσει σε έδαφος γόνιμο, είναι σίγουρο ότι θα καρποφορήσει αλλά το χρώμα και η υφή των φρούτων δεν μπορούν να προδικαστούν. Πιο απλά, η γερμανική ιδέα, το γερμανικό εθνικό ζήτημα, με τις ρομαντικές του κορώνες από τη μία και από την άλλη με τη βαριά καντιανή λογική που διέπει τη συστηματική επιχειρηματολογία προς υπεράσπιση της εθνικής υπόθεσης, αποτελεί, μεταξύ άλλων, αποτέλεσμα της γενικευμένης αίσθησης των διανοουμένων, για τους οποίους γίνεται λόγος, της γαλλικής δεδομένης ανωτερότητας και άρα της διακαούς τους ανάγκης να μη μείνουν πίσω. Να βρεθεί ο τρόπος που θα τους επιτρέπει να κονταροχτυπηθούν με τους Γάλλους

---

<sup>23</sup> E. Kedourie, ό. π., σ. 38.

<sup>24</sup> E. Kedourie, ό. π., σ. 9-10.

ή τους Βρετανούς επί ίσοις όροις. Και βέβαια κάτι τέτοιο δε θα μπορούσε να συμβεί στο θραυσματικό κρατιδιακό αχανές των Κάιζερ.

Από την άλλη, πέρα από αυτήν ακριβώς τη συνείδηση της καθυστέρησης, ή της απουσίας της δυνατότητας να μετέχουν στην πολιτική και πολιτισμική αρένα με τα ίδια όπλα, την οποία πρέπει να σημειώσουμε και να κρατήσουμε κατά νου, ο ενωτικός χαρακτήρας του γερμανικού εθνικισμού εν τη γεννέση του, δεν ομοιάζει, ενώ φέρει κοινά χαρακτηριστικά και συγκαταλέγεται σε κοινό κεφάλαιο της συνήθους περιοδολόγησης<sup>25</sup>, με τον ιταλικό εθνικισμό γιατί αν μη τι άλλο, πέρα από το πώς νοούνται οι ρήξεις με την εκκλησία και τη θρησκεία αλλά και τον φεουδαρχικό τρόπο παραγωγής, η καθολικότητα, ή καλύτερα η ανάγκη για αναγωγή του προτάγματος ‘Ένα έθνος- Ένα κράτος’ σε καθολική αρχή νομιμοποιείται με ποιοτικά ανομοιογενή τρόπο στις περιπτώσεις του Φίχτε από τη μία και του Μαντσίνι από την άλλη.

Οι τυπολογίες του εθνοτικού ενωτικού για την πρώτη περίπτωση και του πολιτειακού ενωτικού στη δεύτερη βρίσκουν νόημα διατύπωσης. Ωστόσο, για να διευκολύνουμε τη δική μας πραγματεία, θα επιμείνουμε περισσότερο στα χαρακτηριστικά της εθνικιστικής έκρηξης που παρατηρείται με την ατροφία της Ιερής Συμμαχίας και τις απόπειρες αναζωογόνησης των αυτοκρατοριών που εκκινούνται με την παλινόρθωση. Ενώ αυτές, έχοντας κολλήσει το μικρόβιο του εθνικισμού, με τον έναν ή τον άλλο τρόπο έπνεαν τα λούισθια. Επίσης μιλάμε για μία περίοδο, ήδη πρόπλασμα, του έντυπου καπιταλισμού<sup>26</sup>, όπου οι νέες τεχνολογίες επιτρέπουν γρήγορη μετακίνηση και εύκολη αποτύπωση και διάδοση των ιδεών των εθνικιστών διανοουμένων.

Τα σημεία στα οποία θα σταθούμε σε αυτή τη φάση της έξαρσης του εθνικιστικού φαινομένου, σχετίζονται με την ορμητικότητα, και τη σχεδόν τυφλή πίστη στα προτάγματα και τα ουτοπικά ιδεώδη που μπορεί να συναντώνται στο εσωτερικό των τάξεων των ιδεολόγων, η οποία συνοδεύεται με μία σχεδόν απόλυτη ρήξη και απάρνηση άλλων αρχών και αξιών, οι οποίες λίγα χρόνια πριν, κανείς θα μπορούσε να συνομολογήσει για την πρωτοκαθεδρία τους. Επίσης χρειάζεται να δούμε προσεκτικά, έχοντας σημειώσει τα παραπάνω, πως οι εθνικιστές, είτε είχαν κατά νου ένα γλωσσικό κριτήριο με βιολογίζουσες

---

<sup>25</sup> Ε.Γκέλνερ, ό. π., σ. 82-93.

<sup>26</sup> B. Anderson, *Imagined Communities, Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*, Λονδίνο: 1991, σ. 224.



προεκτάσεις, είτε ύψωναν το λάβαρο του στην ιδέα μίας εκκοσμικευμένης και ελεύθερης αυτοπραγμάτωσης των ατόμων, είτε τον αντιλαμβάνονταν ως πολιτισμική ιδιαιτερότητα που παρείχε διαφορά κι ανωτερότητα, πηγάζουσα από τη θρησκευτική κληρονομιά, πάντοτε, ή σχεδόν πάντα, ο εθνικισμός υπέρ του οποίου τάσσονταν προεκτείνεται σε βίαιες ανακατατάξεις, εμφυλίους πολέμους, αποσχίσεις και αντιστάσεις, οι οποίες γράφτηκαν με αίμα<sup>27</sup>. Ενώ πολλές φορές οι εθνικιστές, ακριβώς υπό το πρίσμα αυτή της αναγωγής της ιδεολογίας τους σε καθολικό πρόταγμα, φαίνονταν να μάχονται και να ‘ναι έτοιμοι να χάσουν τη ζωή τους για διακυβεύματα, που σε αυτόν που στέκεται έξω απ’ τον χορό της συγκεκριμένης εθνικιστικής ιδεολογίας, δε θα έβγαζαν νόημα<sup>28</sup> και θα έμοιαζαν ανάξια πολεμικών ιαχών, όπως υπογραμμίζει το παράδειγμα της μάχης για τη γενέτειρα του Δάντη από τους Ιταλούς εθνικιστές.

Ωστόσο, ίσως πιο σημαντικά, απ’ όλα όσα έχουν γραφτεί, θα πρέπει να στρέψουμε την προσοχή μας, κρατώντας σφιχτά το νήμα του συλλογισμού σε αυτή την καινοφανή απαίτηση, όλοι (και όσο ο εκσυγχρονισμός επεκτείνεται υπό τις διαδικασίες της αποικιοκρατίας) θα έπρεπε να ενστερνίζονται τις ιδεολογικές προσταγές του εθνικισμού, ο οποίος ενώ μέσα από την πλαστικότητα του μπορεί, αν κοιτάξει κανείς την πανσπερμία των περιπτώσεων του να μην είχε μία ιδεοτυπική μορφή, παρ’όλ’αυτά η ξεκάθαρη βούληση του για έθνη που πραγματώνονται μέσω του πολιτικού τους προγράμματος, η οποία εκβάλλει στην κυριαρχία τους εντός καθορισμένων εθνικών συνόρων, γίνεται ένα νέο ευαγγέλιο, που ουδείς μπορεί να απορρίψει.<sup>29</sup>

Από την άλλη, δε θα μπορούσε, ούτε θα ήθελε να μοιάζει στον προσηλυτισμό του και στη διαλεκτική κελεύσματος από πλευράς του και ανταπόκρισης από τους πιστούς του, με αυτόν της θρησκείας. Ο εθνικισμός λίγο νοιάζεται για αυτούς που πιστεύουν άβουλα, που δεν πραγματώνουν ενεργόφιλα τη βούληση τους μέσα από το εθνικιστικό ιδεώδες<sup>30</sup>. Γι’αυτό, δεν υπάρχει μία αβίαστη παραδοχή, ένα αξίωμα μέσα στο οποίο οι ακόλουθοι χάνουν την ατομικότητά τους εντός της ‘υπόθεσης’ σαν έναν άλλο βραχμανισμό. Ο εθνικισμός, ούτως ή άλλως, όπως και η νεότερη κατάσταση στην οποία εμφανίζεται κι ενηλικιώνεται, αναγνωρίζει

---

<sup>27</sup> E. Kedourie, ό. π., σ. 92-93.

<sup>28</sup> Π.Λέκκας, ό. π., σ. 73.

<sup>29</sup> E.Γκέλνερ, ό. π., σ. 115.

<sup>30</sup> Π.Λέκκας, ό. π., σ. 36.

κατ' αρχήν άτομα. Και ακριβώς γιατί στη νεότερη εποχή, άλλος τρόπος παρακίνησης δεν υπάρχει πέρα από τη βία και την πειθώ, ο εθνικισμός, μην έχοντας καμία ανάγκη από εξαναγκασμένους ακόλουθους, στρέφεται στη δικανική θεμελίωση<sup>31</sup> και επικοινωνία των επιχειρημάτων του.

Σε ένα ακόμα κομβικό σημείο, λοιπόν, παρατηρούμε πως μία δομιστική προσέγγιση που πάνω απ' όλα υπογραμμίζει τον ιδεολογικό χαρακτήρα της εθνικιστικής υπόθεσης και μειώνει την αντιληπτική ικανότητα των φερόντων την ιδεολογία να πείθονται από τον λόγο, ανάγοντας την κοσμοαντίληψή τους σε ψευδή συνείδηση και ιδεοληψία, αποτυγχάνει οικτρά να μας ικανοποιήσει<sup>32</sup>, όπως και τις θεωρητικές μας απαιτήσεις.

Αυτό δε σημαίνει πως η διαδικασία πειθούς και του εαυτού και του άλλου, εφαιπτόμενη σε αυτές ακριβώς τις συνθήκες εκρίζωσης από τη μία και αποξένωσης από την άλλη δε φέρει τα στίγματα της ιδεολογίας. Και είναι πραγματικά δυσθεώρατη η διανοητική επένδυση αλλά και η εφευρετικότητα που έχει επιστρατευθεί από την εμφάνιση του φαινομένου, ώστε πλέον έχουμε λησμονήσει σχεδόν ολοκληρωτικά τα ίχνη της πάλης και της διαμάχης που ανά ιστορικά στιγμιότυπα έχει εκτυλιχθεί<sup>33</sup>. Γι' αυτό βρίσκεται πλέον σε, ένα ερμητικά κλειστό, χρονοντούλαπο, η γνώση ότι η βυζαντινή κληρονομιά προσαρτήθηκε στο ελληνικό εθνικιστικό αφήγημα στις αρχές του 19<sup>ου</sup> αιώνα, ως αποτέλεσμα επικράτησης μία τάσης διανοουμένων έναντι μίας άλλης, όπως παρατηρεί ο Λέκκας<sup>34</sup>. Ενώ το πώς τα θρησκευτικά, βρετανικά κάλαντα επανεμφανίζονται, από τη λήθη, στις αρχές του 19<sup>ου</sup> αιώνα, δεν αποτελεί μυστήριο για τον Χόμπσμπουμ<sup>35</sup>, αν και ο Βρετανός πολίτης (ανεξάρτητα από την τάξη και το εκπαιδευτικό του επίπεδο), ίσως ποτέ να μην ενδιαφέρθηκε για την προέλευση και το νόημα μίας τέτοιας επανεφευρημένης νεοτερικά παράδοσης.

Προκύπτει από την αναζήτηση και την κριτική ματιά, ένα δάσος από τέτοια σύμβολα και συνεχώς επανανοηματοδοτούμενες παραδόσεις που συνήθως δεν αγγίζουν την περιέργεια μας, όπως για να φέρω ένα ακόμη παράδειγμα που έχει

---

<sup>31</sup> Στο ίδιο, σ. 13-14.

<sup>32</sup> Στο ίδιο, σ. 34.

<sup>33</sup> Στο ίδιο, σ. 74.

<sup>34</sup> Στο ίδιο, σ. 68.

<sup>35</sup> E.Hobsbawm & T.Ranger, *The Invention of Tradition*, Κέιμπριτζ: 1983, σ. 7.

πολλάκις χρησιμοποιηθεί: η ανέμη στη σημαία της Ινδίας που προκύπτει ως σύμβολο της διαφοράς και της ισάξιας εθνικής ιδιαιτερότητας της ινδικής εθνικιστικής αφήγησης σε αντιδιαστολή με μία εικόνα ενός βιομηχανοποιημένου γκρίζου Μάντσεστερ, που νοηματικά υπογραμμίζει την αντίθεση ανάμεσα σε αποικιοκράτη και ανεξάρτητο πρώην υπήκοο, (ο οποίος πλέον μπορεί και συνομιλεί στην ίδια γλώσσα και επί ίσοις όροις). Σίγουρα ωστόσο, αν κανείς αποκωδικοποιώντας αυτές τις εφευρέσεις, θαμπωθεί από την πληθώρα τους και το εύρος των επεξηγήσεων της εμφάνισής τους, ίσως χάσει στην πορεία τη σημαντική παραδοχή, ότι ο εθνικισμός ακόμα κι όταν καλείται να εφεύρει σχεδόν από το τίποτα, ποτέ δε λειτουργεί εν κενώ, γιατί διαφορετικά δε θα μπορούσε, όπως έχουμε τονίσει, να πείσει και άρα θα συζητούσαμε για έναν αποτυχημένο εθνικισμό, που θα 'χε ως τώρα θαφτεί στα κιτάπια του ιστορικού.

Εν πάση περιπτώσει, εκεί που η συλλογιστική πορεία επιχειρεί να καταλήξει, δίνοντας έμφαση σε αυτό το σημείο, είναι πως αν μη τι άλλο, για να αναφερθούμε στο επιχείρημα του Γκέλνερ, κατά την εποχή της καπιταλιστικής παραγωγής αλλά πιο σημαντικά την εποχή της γραφειοκρατίας (που μόνο μέσω της ανάπτυξης και της εκλέπτυνσης της στα πλαίσια ενός επαρκώς μεγάλου κράτους, μπορεί το έθνος να πραγματωθεί και άρα προϋποθέτει τη μεσολάβηση της ανθρώπινης διαντίδρασης από την αγορά, το χρήμα και το κράτος), για να μπορεί κανείς να είναι φορέας του πολιτισμού και άρα αποδέκτης των ωφελειών του, χρειάζεται να μιλά την ίδια γλώσσα και να έχει διαμορφωθεί υπό μία συγκεκριμένη παιδαγωγική<sup>36</sup>. Η εθνική γλώσσα (που στην πορεία της εθνικοποίησης της, έχει βίαια αχρηστεύσει όλες τις ανταγωνιστικές σε' κείνη διαλέκτους) και το κοινό εθνικό εκπαιδευτικό σύστημα, αποτελούν τα παράγωγα αυτής της συνειδητοποίησης.

Ωστόσο, η θέση της εργασίας προσθέτει και διαφοροποιείται στο κομμάτι του ότι ενώ παραδεχόμαστε ότι υπάρχει μία κοινή γλώσσα, δίχως την οποία, προκύπτει αποκλεισμός, αυτή δεν είναι απαραίτητα αυτή που επιτρέπει στο άτομο την παραγωγή σε ένα εθνικώς περιορισμένο χώρο, αλλά ίσως πιο σημαντικά να έπρεπε να αναφερθούμε στο γλωσσάρι της εθνικής αυτοδιάθεσης και της απαίτησης της εθνικής κυριαρχίας υπό το πρίσμα της εκκοσμίκευσης, το οποίο αυξάνει τα λήμματα του, κάθε φορά που βίαια τραντάζεται το ιστορικό συνεχές,

---

<sup>36</sup> E.Gellner, *Encounters with Nationalism*, Οξφόρδη: 1994, σ. 36-41.

συσσωρεύοντας έτσι νέα επιχειρήματα, ιδεολογικά εργαλεία και τρόπους επιχειρηματολογίας. Ψάχνοντας, βρίσκοντας και συγκολλώντας, αναπροσαρμόζοντας στην ιδιαίτερη περίπτωση και ιστορική συγκυρία τον τρόπο επιχειρηματολογίας τους, τα εθνικιστικά κινήματα και οι διατυμπανιστές των πολιτικών τους προγραμμάτων, αφομοιώνουν, αναπαράγουν και αναπροσαρμόζουν ήδη υπαρκτά και σε άλλα μήκη και πλάτη της υδρογείου εφαρμοσμένα επιχειρήματα υπέρ της εθνικής υπόθεσης.

Δεν είναι άλλωστε τυχαίο, για να δώσουμε κάποια μικρά ψήγματα κι από τη δική μας περίπτωση, ότι με το πέρας του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, δεν υπήρχε πρωταγωνιστικό πρόσωπο στην εθνικιστική διαμάχη της Ινδοκίνας, που να μη μιλάει άριστα τη γλώσσα του εθνικισμού, είτε αναφερόμαστε στον πρίγκιπα Σιχανούκ, είτε στον αυτοκράτορα Μπάο Ντάι. Τίποτα εξωτικό και αλλόκοσμο δε διαγιγνώσκεται στην επιχειρηματολογία τους και στον τρόπο που αντιλαμβάνονται την παγκόσμια ιστορική συγκυρία. Θα ήταν σημαντικό να υπογραμμίσουμε πως ο Χο Τσι Μινχ, ηγέτης του εθνικοαπελευθερωτικού μετώπου του Βιετνάμ κατά τη διάρκεια της απελευθέρωσης από την ιαπωνική κατοχή του άξονα, ήδη από το τέλος του Α' Παγκοσμίου Πολέμου και κατά τη διάρκεια του ιδιάζοντος πειράματος που εκτυλίχθηκε στις Βερσαλλίες για να μετουσιώσει το πρόγραμμα των δεκατεσσάρων σημείων του προέδρου Ουίλσον σχετικά με την εθνική αυτοδιάθεση (1919), ο νεαρός ακόμα Άι Νγκιεν Κουόκ (Χο Τσι Μινχ) είχε φτάσει χωρίς κανένα μαζικό ακόμα λαϊκό έρεισμα να τον νομιμοποιεί, να πραγματεύεται την υπόθεση της βιετναμέζικης εθνικής αυτοδιάθεσης ενώπιον των νικητήριων δυνάμεων (και αποικιοκρατών του λαού του), πράγμα που για τις δεύτερες ακόμα φαινόταν σαν ένα χοντροκομμένο αστείο. Ας μη λησμονούμε εδώ ακόμη, ότι καινοτομίες όπως η Κοινωνία των Εθνών, προβλέφθηκαν αφού οι Ρώσοι επαναστάτες και ο Λένιν, είχαν διαρρεύσει προς το τέλος του Α' Παγκοσμίου Πολέμου τα σχέδια για τον διαμοιρασμό, ανάμεσα στις νικητήριες δυνάμεις των πρώην αυτοκρατοριών.

Το γλωσσάρι του εθνικισμού λοιπόν, συσσωρεύει στοιχεία και τα διαθέτει προς χρήση στους επίδοξους φορείς της ιδεολογίας, καθώς πιο χαρακτηριστικό του γνώρισμα, όπως έχει ήδη αναφερθεί, δεν είναι άλλο από την εντυπωσιακή του πλαστικότητα. Αν έχουμε ίσως πει αρκετά, σε πρώτη φάση, σχετικά με την κοινή γλώσσα του εθνικισμού, το ερώτημα που καταφθάνει δεν είναι άλλο από το πώς

κατάφερε αυτή να καταστεί κοινός νους, κοινή απαίτηση, τρόπος θέασης του παρελθόντος και υπόσχεση για την ανθρώπινη αυτοπραγμάτωση στο παρόν και το πάντα κοντινό μέλλον.

Για μία ακόμη φορά η δυτικοευρωπαϊκή σκέψη έχει τα πρωτεία και η διαλεκτική των προϊόντων των στοχαστών που δραστηριοποιήθηκαν σ' εκείνο το μέρος της γης, κατά τον 18<sup>ο</sup> και 19<sup>ο</sup> αιώνα, σε συνδυασμό με τα κοσμοϊστορικά γεγονότα που οδήγησαν στον κατακερματισμό των παραδοσιακών κρατικών μορφών και των αυτοκρατοριών, μέχρι και τη ρωσική επανάσταση αλλά και τους διάφορους μεσσιανισμούς των –ισμών της που πάλι πυκνώνονται σε εκείνη την περίοδο και σε εκείνο το μέρος του χάρτη, ανοίγουν την αρχική βεντάλια του τρόπου που έχουμε μάθε πια όλοι να σκεφτόμαστε.

Εκκινώντας ίσως από τον Χομπς, με μοναδικό προορισμό να φτάσουμε στη συμβατιστική θεώρηση του Ρουσσώ μπορούμε να δούμε ήδη μία έντονη ανάγκη αρχικά για νομιμοποίηση και νοηματοδότηση της επίγειας εξουσίας που θα πηγάζει αποκλειστικά και μόνο από δυνάμεις κοσμικές.<sup>37</sup> Η Ελέω Θεού βασιλεία, υπό το πάντοτε ανολοκλήρωτο διαφωτιστικό πρόταγμα του περιορισμού του δεσποτισμού και της άλογης εξουσίας, αποτέλεσε το κύριο μέλημα του συντηρητικού στοχαστή σε μία περίοδο σφαγής και εμφυλίου πολέμου, που γρήγορα τον έκαναν να πιστέψει και κατ' επέκταση να θεμελιώσει την ανήθικη φύση των ανθρώπων, η οποία υπερκεράζεται μόνο από την ανυπέρβλητη κρατική εξουσία, η οποία με τη σειρά της ελέγχεται, ορθολογικά.

Αν και διαφαίνεται ισχυρά η ανάγκη για πολιτικά ερείσματα που καινοφανώς όφειλαν να πηγάζουν και με διαφάνεια να ορίζονται από τον εμπειρικά ελέγξιμο κόσμο, που, για τη δική μας γλώσσα, σημαίνει από την υπάρχουσα κοινωνική πραγματικότητα, ο Λεβιάθαν του Χομπς φτάνει ως ένα σημείο αλλά δεν ολοκληρώνει τη ρήξη με τη νομιμοποίηση του status quo αλλά και των κανονιστικών πολιτικό-κοινωνικών ρυθμίσεων εκ του Φυσικού<sup>38</sup>, προτείνοντας κάτι που απρόσκοπτα έφτανε σαν παράδοση, ως τις μέρες του, από τον Πλάτωνα και τον Αριστοτέλη. Μία τέτοια νοηματοδότηση και επικύρωση του υπάρχοντος από το Φυσικό, ή το εκείθε, σπάει συθέμελα, ωστόσο, και για πρώτη φορά με τη σκέψη του Ρουσσώ, που έμελλε να είναι καθοριστική για κάθε

---

<sup>37</sup> Γ. Φαράκλας, "Η Δικαιοσύνη ως Όρος Άσκησης της Ελευθέρης Βούλησης", στο: Στ. Ζουμπουλάκης (επιμ.), *Δικαιοσύνη και Δίκαιο, Άρτος Ζωής*, Αθήνα: 2015, σ. 51.

<sup>38</sup> Γ. Φαράκλας, Στο Ίδιο, σ. 56.

ιδεολογία και ίσως ιδιαίτερα για την εθνικιστική, αν λάβει κανείς υπόψη το πώς η βούληση των εθνικιστών μπορεί στ' αλήθεια να δημιουργήσει ένα εθνικό κράτος, εκεί όπου τίποτα τέτοιο δεν υπήρχε για χιλιάδες χρόνια, κυριολεκτικά από το τίποτα, όπως στην περίπτωση του Ισραήλ και το εθνικιστικό κίνημα του Σιωνισμού.

Αυτό που λέει ο Ρουσσώ, το οποίο ενώ δεν υπήρχε, ήταν αναγκαίο για να μπορεί να έχει το οποιοδήποτε νόημα η κοινωνική και πολιτική ρύθμιση που αποκρυσταλλώθηκε μετά τη μανία της Γαλλικής Επανάστασης και την άνοδο της αστικής τάξης σε κυρίαρχο ρόλο, είναι πως εάν οι αριστοκρατικές νομοκατεστημένες τάξεις δεν μπορούν να αναπαράγουν την εξουσία τους και το απόθεμα τους σε συμβολικούς πόρους ηθικής ηγεμονίας λόγω του γενετήσιου προνομίου τους και συνεπώς εκ της φυσικής ροής των πραγμάτων, όπως και αν η μοναρχία και κάθε άλλη πολιτική εξουσία δεν μπορεί να βρει θεμελίωση σε τίποτα άλλο πέρα από το συμβατικό, το οποίο το συναποφασίζουν προσχωρώντας στη συμβολιακή κατάσταση τα άτομα και άρα συζητάμε επί των κοινωνικών δυναμικών και ομαδώσεων σε ένα ιστορικό και κοινωνικό στιγμιότυπο, τότε η λαϊκή κυριαρχία που υποτίθεται ότι αποτελεί αυτή τη νεοπαγή πηγή νομιμοποίησης κάθε εξουσίας χρειάζεται με τη σειρά της κάπως να στοιχειοθετείται, με κάποιον τρόπο να αποκτά υπόσταση, ώστε να έχει τη δυνατότητα να εκφράζεται, να γίνεται κατανοητή και έτσι να καταφέρνει να κυριαρχήσει.

Αυτή η συνειδητοποίηση δε μας φέρνει αντιμέτωπους με τίποτα άλλο πέρα από τη λογική και την πολιτική-κοινωνική παράδοση της βούλησης. Δε θα σταθούμε στο πώς η βούληση στον Ρουσσώ μπορεί να είναι ελεύθερη και να μεταποιείται σε λαϊκή κυριαρχία αλλά περισσότερο χρειάζεται να αφουγκρασθούμε το βάθος της παραδοχής και πως αυτή συντάραξε από'κει και πέρα κάθε τι παραδοσιακό, κυκλικό και ό,τι αλλάζει ανεπαίσθητα, στο ριζοσπαστικό της πέρασμα. Αν οι κάτοικοι της Ρηνανίας θεωρούν πως είναι Γάλλοι και εκφράζουν τη βούληση τους να είναι Γάλλοι υπήκοοι ή πολίτες, δεν μπορεί καμία εξωτερική κωδικοποίηση του ιστορικού παρελθόντος ή αναγωγή σε κάποια ανώτερη αρχή ή εξουσία να σταθεί εμπόδιο στην έκφραση αυτής της βούλησης<sup>39</sup>. Δεν είναι τυχαίο πως έτσι φτάνουμε σε μία συνθήκη, που όπως

---

<sup>39</sup> E. Kedourie,ό. π., ,σ. 17-19.

παρατηρούμε στην πραγματεία του οριενταλιστή εθνολόγου Ερνέστ Ρενάν<sup>40</sup>, δεν υπάρχει κανένα κριτήριο επαρκές, ώστε εξωγενώς να κατηγοριοποιηθούν οι εθνικότητες και να αναχθούν σε αυτόβουλα κυριαρχικά και ανεξάρτητα πολιτικά συλλογικά υποκείμενα, πέρα από την ίδια τη βούληση των μετεχόντων στην εθνικιστική ιδεολογία και γι'αυτό μία παρανοϊκή ιδέα, όπως ένα καθημερινό δημοψήφισμα με αυτό ακριβώς το διακύβευμα προς διαβούλευση, μπορεί πλέον και διατυπώνεται<sup>41</sup>. Πράγμα, τουλάχιστον ακατανόητο για έναν αυτοκρατορικό υπήκοο λίγες δεκαετίες πριν. Και γι'αυτό, όπως παρατηρεί ο Κεντούρι, ενώ μπορεί να μας γεμίζει θλίψη, λύπηση ακόμα και θυμό, μία συνεχής βίαη πολιτική παρακίνηση, ακόμη και μεταξύ ομοεθνών, όπως στην περίπτωση των Αρμενίων εθνικιστών μετά το πέρας του Α' Παγκοσμίου Πολέμου, την κατάτμηση του *μεγάλου ασθενούς* και την άνοδο του κεμαλικού εθνικισμού, δε φαντάζει πλέον ούτε ανεξήγητη και ορισμένες φορές καταφέρνει να πείσει την παγκόσμια κοινή γνώμη για το δίκαιο και το ευγενές του εθνικού της σκοπού.

Εδώ, πέρα ίσως θα ήταν χρήσιμο να σημειώσουμε ότι γίνεται εμφανές από κάθε άποψη το επιχείρημα, ότι ακόμη και αν υπάρχει μία πανουργία από μέρους της εθνικιστικής ιδεολογίας και των εθνικιστών διακινητών της, ως προς, είτε την αυθεντικότητα των ιστορικών αναδρομών που καταλήγουν σε πειστικά ή μη επιχειρήματα, είτε ως προς την εργαλειοποίηση του εθνικιστικού σκοπού για την ικανοποίηση ατομικών συμφερόντων από μέρους τους, αυτή η προοπτική δε θα μπορούσε να εξηγήσει ούτε στο ελάχιστο τη μαζικότητα, την πίστη και τις ακραίες εκφάνσεις της ανθρώπινης δράσης που βρίσκονται υπό το πέπλο της εθνικιστικής ιδεολογίας.

Και ίσως σε ακολουθία της παραπάνω θέσης να χρειάζεται να αναγνωρίσουμε και μία περαιτέρω γαλλικής προέλευσης κληρονομιά, για την οποία συνήθως δε γίνεται λόγος και είναι σχετική τόσο με το επιχείρημα αναφορικά με την υλική αυτοπραγμάτωση, όσο και με ολόκληρο το εύρος της συζήτησης για τις ουτοπικές μα επίγειες υποσχέσεις, με τις οποίες φαίνεται να πείθει τους ακολούθους του ο εκάστοτε εθνικισμός. Γίνεται λόγος λοιπόν για την άνοδο και την επικράτηση της έννοιας της προόδου. Δίχως να χρειάζεται απαραίτητα μία αναλυτική διαδρομή στην ιστορική αναβάθμιση της έννοιας, φτάνει να αναφέρουμε το καινοφανές

---

<sup>40</sup> E. Said, ό. π., σ. 130.

<sup>41</sup> E. Renan, *Qu'est-ce qu'une Nation?*, Σορβόννη: 1887, σ. 22.

πρόταγμα του Τυργκό, που γίνεται σημείο αναφοράς και απολαμβάνει ευρεία δημοτικότητα, βάσει του οποίου υπάρχει μία ηδονιστική βλέψη που δύναται να πραγματωθεί επί της γης και μπορεί να επιβεβαιώνει (προφανώς όχι με μεγάλη επιτυχία στην πραγματικότητα) εμπειρικά τις απόψεις της για συσσώρευση της ανθρώπινης γνώσης και εμπειρίας, που με τη σειρά τους μετουσιώνονται σε επιτεύγματα, στις τεχνολογικές και επιστημονικές καινοτομίες της εποχής, την ανακάλυψη και επέκταση του δυτικού πολιτισμού ως αποκλειστικού φορέα του ορθού λόγου στις νέες ηπείρους που παρήγαγε θαυματοργά (πάντα για τους οπαδούς της συγκεκριμένης αντιληψης) αποτελέσματα κ.ο.<sup>42</sup>

Με λίγα λόγια δε βρισκόμαστε πολύ μακριά από το να καταλάβουμε την ορμητικότητα και την ριζοσπαστικότητα που κατελάμβανε τη συνειδησιακή και συγκινησιακή δομή της ανθρώπινης σκέψης, ιδιαίτερα κατόπιν της Γαλλικής Επανάστασης. Από το ξερίζωμα, τον εξαστισμό και την απώλεια του φυσικού τους περιβάλλοντος, τα άτομα μπαλατζάρουν απότομα στην άλλη πλευρά της πλάστιγγας και οπτιμιστικά απαιτούν αυτό που πιστεύουν ότι τους ανήκει, δηλαδή την ευτυχία που μόνο κοντά στους ομοίους τους μπορεί να πραγματωθεί. Ο εθνικισμός τότε (αν φτάνει κατόπιν, πράγμα αμφιλεγόμενο) μοιάζει σ' αυτούς σα μάννα εξ' ουρανού, σαν από μηχανής θεός, σαν μία απάντηση τόσο φυσική που απορούν πως δεν την είχαν σκεφτεί πιο νωρίς, όπως οι τραγικές εθνικιστικές φιγούρες που περιγράφει ο Κεντούρι στη Μέση Ανατολή, μετά το τέλος του Α' Παγκοσμίου Πολέμου<sup>43</sup>.

Αν η βιομηχανική επανάσταση σπάει τα δεσμά, θρυμματίζοντας τον παραδοσιακό εαυτό και τις ανθρώπινες σχέσεις που πλέον μεσολαβούνται από την αγορά, τη ζήτηση, την προσφορά και την αξία της εργασίας, η Γαλλική Επανάσταση μοιάζει να υπόσχεται με ποικίλους τρόπους την επανασυγκόλληση, κάνοντας όμως διακριτό, κι εδώ χρειάζεται να στρέψουμε με ζήλο την προσοχή μας, πως η όποια επαναπροσαρμογή που θα επέφερε ασφάλεια μέσα στο μοντέρνο κόσμο δε θα έχει κανένα απολύτως κοινό σημείο ή ομοιότητα με εκείνη της παραδοσιακής κατάστασης<sup>44</sup>. Αυτό αποτελεί, κατά τη θέση της παρούσας εργασίας, κοινό νου σε όλες τις συνειδήσεις των ιδεολόγων, πόσο δε μάλλον των

---

<sup>42</sup> Φ. Βάκη, *Η πρόοδος του Διαφωτισμού, Πρόσωπα και Προσωπεία*, Αθήνα: 2012 σ. 15-21.

<sup>43</sup> Βλ. Ε.Κεντούρι, "Μειονότητες", στο. *Μειονότητες, Θρησκεία και Πολιτική, Δύο Δοκίμια*, Αθήνα:2002.

<sup>44</sup> Βλ. Π.Λέκκας, ό. π., σ. 28-29.



εθνικιστών και ακριβώς γι' αυτόν το λόγο, ιδιαίτερα στην πολεμική τους φάση, (κατά την οποία απαιτούν εμπράκτως), είναι διατεθειμένοι να ρισκάρουν τα πάντα και να εισάγουν εαυτούς σε μία περιπετειώδη κατάσταση, γεμάτη βία και δίχως ορατή πλήρωση και τέλος. Εν πάση περιπτώσει, την αντίθεση με το παραδοσιακό, ακόμα και με όποιον τρόπο φαίνονται να την επικαλούνται, οι ιδεολόγοι την κατανοούν πλήρως εν μέσω και της πλέον μεσσιανικής και ουτοπικής τους κατάνοιξης.

Και βέβαια, δρομολογώντας τη σκέψη μας προς τα μονοπάτια της γαλλικής μοντέρνας κληρονομιάς επί του ζητήματος που πραγματευόμαστε, δεν μπορούμε να μην επαναπροσανατολιστούμε, διατηρώντας το νήμα της σκέψης, προς τη γερμανική φιλοσοφική ματιά, η οποία συγκλονισμένη (φαίνεται κάτι τέτοιο από τον Καντ ακόμα) από το τρίξιμο του κόσμου την επαύριο της Γαλλικής Επανάστασης, φτάνει να παράγει άλλου τύπου αφαιρέσεις και στοχασμούς που επικαιροποιούν την απαίτηση για προσαρμογή στη νεοτερικότητα με τη δική τους ιδιάζουσα ιδιοσυγκρασία και πολιτισμική προέλευση, ώστε να φτάσουν δια μέσω του Χέγκελ στην κορύφωση του γερμανικού ιδεαλισμού και συνάμα των ρομαντικών ανατιμήσεων στην εποχή που πράγματι το γερμανικό έθνος θα ενωθεί με όποιο κόστος υπό τον αυτοκράτορα Βίσμαρκ, ώστε να μπορεί πλέον να κοντραρτιστεί επί ίσοις όροις με τις άλλες μεγάλες δυνάμεις και να μας οδηγήσει αισίως στις απαρχές του Α' Παγκοσμίου Πολέμου, οπότε και οι εκφάνσεις της εθνικιστικής παράκρουσης, έλαβαν ίσως τη μεγαλύτερη τους ζέση και ορμή στη γηραιά ήπειρο.

Σπέρματα γερμανικού εθνικισμού μπορούμε να αναγνωρίσουμε τόσο στη σκέψη του Καντ, όσο και σ' αυτή του Χέγκελ, ωστόσο και θα ήταν χρήσιμο να υπογραμμισθεί εδώ, συζητάμε επί μίας βάσης, κατά την οποία ο εθνικισμός και ήταν πια μια δεδομένη κατάσταση και έφερε τόσο ριζοσπαστικά χαρακτηριστικά απέναντι στα παραδοσιακά δεσποτικά κατεστημένα. Όπως και η ιδέα να εδράζεται η λαϊκή βούληση στην εθνικότητα, διαφαίνεται να είναι μάλλον σύμφυτη με μία τάση προς τη δημοκρατικοποίηση ή έστω τον εξισωτισμό και την ολοένα ευρύτερη συμμετοχή των πολιτών στο πολιτικό παιχνίδι<sup>45</sup>. Έτσι οι φιλοσοφικές παραδοχές που ηχούν εθνικιστικά σήμερα και έχουν επηρεάσει το τάδε ή το δείνα αυταρχικό ή ολοκληρωτικό καθεστώς, δε μας ενδιαφέρουν πολύ,

---

<sup>45</sup> E. Gellner, ό. π., σ. 107-109.

ούτε τέτοιου τύπου επιχειρηματολογία μπορεί να μας ικανοποιήσει.

Αυτό που θέλουμε να δούμε είναι πως ο στοχασμός και η φιλοσοφική ενασχόληση περνά, την εποχή της νεοτερικότητας σε αυτό που ονομάζουμε σύγχρονα εμείς πολιτική οικονομία, δηλαδή την αδυναμία να σκεφτείς ηθικά, αισθητικά ή πολιτικά, μην έχοντας κατά νου τις σχέσεις παραγωγής και την κοινωνική και ιστορική συνθήκη υπό το φως της οποίας αρθρώνεις τους συλλογισμούς σου. Και δε, ακόμα πιο σημαντικά θα έπρεπε ως τώρα να γίνεται κατανοητό πως αυτή η νοητική επεξεργασία, δεν είναι απόλυτα εφικτό να αυτονομηθεί από την εθνικιστική μήτρα αυτοπροβολής μας στον κόσμο.

Ξεκινώντας από τα σημεία που μας ενδιαφέρουν, υπό το παραπάνω πρίσμα στην καντιανή σκέψη, λοιπόν, είναι θεμιτό να σημειώσουμε ίσως παίρνοντας τα πράγματα κατά κάποιον τρόπο από το τέλος τους, πως η κανονιστικότητα που εμπεριέχεται στις πραγματώσεις της ελεύθερης βούλησης του Ρουσσώ, (οι οποίες σε ένα χωνευτήριο προταγμάτων για το πώς θα πρεπε να ξαναχτιστεί η κοινωνία, πεμπτουσιώνονται στα σφαγιαστήρια της Γαλλικής Επανάστασης), παραμένει έντονη, ή μάλλον καλύτερα επιτακτική και αναγκαστική στον Καντ. Εξάλλου, για τον ίδιο η πρόοδος της ιστορίας πέρα από σκοπό και Τέλος δεν μπορεί παρά να έχει δεοντολογική δομή.<sup>46</sup> Δεν είναι τυχαίο άλλωστε πως η σκέψη του τον φέρνει σε μία νοητική κανονιστική κατασκευή, αυτή της Λίγκας των Εθνών. Έναν ιδιαίτερα χρήσιμο για τη δική μας υπόθεση πρόδρομο, τόσο του προγράμματος του Ουίλσον, που άρχισε να λαμβάνει απήχηση, δημοτικότητα και μία δεσμευτικότητα μετά την καθυστερημένη είσοδο των Η.Π.Α στον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο, αλλά και τη μεταγενέστερη σύλληψη του Οργανισμού των Ηνωμένων Εθνών.

Αλλά γιατί ο Καντ μιλά για έθνη και γιατί αυτή η παραδοχή έχει λάβει τέτοια καθολική ισχύ και επιβεβαίωση; Παραδοχή, η οποία εμπειρικά δεν επιβεβαιώνεται από το πώς μοιράζεται ο κόσμος, χαράσσονται τα σύνορα και πού εδράζεται η εξουσία, καθώς για όλα τα παραπάνω φορέας και κυρίαρχος είναι αποκλειστικά το κράτος, εθνικοποιημένο, το γνωριμό μας έθνος κράτος<sup>47</sup>. Ο Καντ, λοιπόν μιλούσε για έθνη επιχειρώντας να ξεπεράσει εντός των πλαισίων του Λόγου το χάσμα μεταξύ αιτιότητας της φύσης και κανονιστικότητας της

---

<sup>46</sup> L. Dupre, "Kant's Theory of History and Progress", *The Review of Metaphysics*, 51, 4 (1998), σ. 813-828.

<sup>47</sup> E. Kedourie, ό. π., σ. 23-25.

ιστορίας, καθώς κατά την ηθική τελείωση που προασπίζεται, (μία αρμονία μεταξύ αρετής και ευτυχίας) η αρετή αποβάλλει από την ηθική που δεν επιβάλλεται αλλά πηγάζει από τη βούληση<sup>48</sup>. Η ευτυχία δεν είναι τίποτα παραπάνω από την πραγμάτωση που στέκει στην αντίπερα όχθη της προόδου της ιστορίας έτσι όπως τη συλλαμβάνει.

Για να μπορέσει ο πρακτικός λόγος του Καντ να πραγματωθεί και συνεπώς να φτάσει το άτομο στην ηθική του τελείωση, δηλαδή στο σκοπό της ιστορίας, δεν μπορούμε να μιλάμε για ατομική αυτοπραγμάτωση παρά για μία πολιτισμική διαμεσολάβηση, δηλαδή ένα συλλογικό υποκείμενο που θα επιτρέπει στο άτομο να εκπληρώσει τον προορισμό του. Αυτό το συλλογικό υποκείμενο, δεν μπορεί πλέον να είναι αφηρημένο ενώ πάντοτε αξιώνει οι ηθικές του επιταγές να ανάγονται σε καθολικό πρόταγμα. Συνεπώς, το γενικό και δυστυχώς άυλο συλλογικό υποκείμενο της διαφωτιστικής ανθρωπότητας, όπως κι εκείνο του ανθρώπου της ηθικής φιλοσοφίας, δεν μπορούν να ικανοποιήσουν τις προκλήσεις που επιθυμεί ο Καντ να αντιμετωπίσει. Έτσι εισάγει την έννοια της φυλής, δηλαδή μία αποτύπωση του ανθρώπινου γένους στην εμπειρική του διάσταση, κατά τον ίδιο<sup>49</sup>. Για να παραθέσουμε τον ίδιο και να προωθήσουμε τον συλλογισμό μας:

«κριτήρια ώστε οι ομάδες να κρίνονται σε μία κλίμακα ανθρώπινης προόδου. Αυτά τα κριτήρια μπορεί να θεωρηθούν οικουμενικά και αντικειμενικά έτσι ώστε το ‘γεγονός’ της φυλετικής ιεραρχίας να ιδωθεί ως μία ακόμα πραγμάτωση της εγγενούς ορθολογικότητας της φύσης».

Εδώ συμπυκνώνονται πολλά από τα στοιχεία που μας ενδιαφέρουν στη συζήτηση μας. Πρόκειται μάλλον για κάποιο απαύγασμα της βίας που χρειάζεται και ηθικά νομιμοποιείται να ασκήσει ο ορθός λόγος επάνω σε ό,τι θεωρεί (κατηγοριοποιώντας το) φυσικό. Τάση που θα δούμε να λαμβάνει την πλήρη της έκταση στη σκέψη του Χέρντερ στη συνέχεια. Πιο αναλυτικά, παρατηρούμε ότι για να φύγουμε πια από το αφηρημένο καθολικευμένο υποκείμενο της ανθρωπότητας και να φτάσουμε σε εκείνο που ιστορικά επιλέγεται ως το

---

<sup>48</sup> E. Kedourie, ό. π., σ. 26.

<sup>49</sup> L.Allais, “Kant’s Racism”, *Philosophical Papers*, 45, 1-2 (2016), σ. 1-36.

κατάλληλο για να πληρωθεί ηθικά ο άνθρωπος καταλήγουμε στη φυλή και κατ' επέκταση, ο Καντ μας καθιστά σαφές πως δεν αναφέρεται σε μία φυλή αλλά σε μία πληθώρα αυτών που αλληλοαποκλείονται, σεβόμενες η μία την άλλη σαν διακριτές ομάδες, όντας σε αρμονία εντός αναγνωρισμένης ιεραρχία.

Επιπλέον, για να μπορέσει η φυλή, ή στο δικό μας λεξιλόγιο η διακριτή πολιτισμική ομάδα να καταλάβει τον εαυτό της ως τέτοια και όπως προαναφέρθηκε να λειτουργήσει η ιεραρχική αναγνώριση, είναι απαραίτητο τα κριτήρια ομοιότητας και διαφοράς να αναχθούν σε καθολική αρχή, των οποίων, κατά συνέπεια, όλα τα άτομα που απαρτίζουν τις φυλές αυτές θα πρέπει, ακολουθώντας το συλλογισμό, να είναι φορείς. Σε αυτό το σημείο δε βρισκόμαστε καθόλου μακριά από τον τρόπο σκέψης τους εθνικισμού. Στην πραγματικότητα, τόσο η τάση για εσωτερική ομοιογενοποίηση και ταυτόχρονη αντιθετικότητα με το άλλο, το εξωτερικό, το αλλότριο, αλλά και η επιταγή, όλοι οι άνθρωποι να μπορούν και να θέλουν να σκέφτονται με τους όρους του εθνικισμού και να επικοινωνούν με μία κοινή γλώσσα συγκροτούν κοινή μήτρα για κάθε ανάλυση του εθνικιστικού φαινομένου<sup>50</sup>.

Ας σκεφτούμε, όπως μας βάζει να κάνουμε ο Κεντούρι για ακόμη μία φορά, πώς οι Αρμένιοι στη φρενήρη κι αγωνιώδη τους πορεία για αναγνώριση και πραγμάτωσης του πολιτικού προγράμματος του εθνικισμού τους, δε δίσταζαν στυγνά να δολοφονούν, όπως είπαμε, τους ομοεθνείς τους κι αυτό γιατί μπορεί εκείνοι να ήταν καχύποπτοι προς τις ανακατατάξεις που πρότεινε το εθνικιστικό διακύβευμα, ή απλώς άβουλοι μπροστά στη ριζοσπαστικότητα που παρατηρούσαν. Ίσως απλά να επιθυμούσαν την ειρήνη και την ηρεμία τους που σε μεγάλο βαθμό απολάμβαναν στα πλαίσια των μιλιέτ και της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Το πιο σημαντικό που μπορούμε να αναδείξουμε σαν υπόθεση, είναι ότι μάλλον δεν είχαν κολλήσει το μικρόβιο της εθνικιστικής ιδεολογίας και συνεπώς δεν κατάφεραν να συνεπαρθούν από τις υποσχέσεις της και να μιλήσουν την ίδια γλώσσα. Αυτοί όμως που μπορούσαν να μιλήσουν την ίδια γλώσσα, κι αυτό είναι ίσως το πιο εκπληκτικό, δεν ήταν άλλοι από τους ίδιους τους 'καταπιεστές' του αρμένικου εθνικισμού, δηλαδή τους νεότουρκους, στους οποίους και οι Αρμένιοι εθνικιστές απευθύνονταν, έχοντας επιτελέσει την

---

<sup>50</sup> Π.Λέκκας, ό. π., σ. 40-41.

εσωτερική τους κάθαρση από τα άβουλα στοιχεία, ώστε να βρουν κάποιον συμβιβασμό.

Πίσω στον Καντ και τις πολλές φυλές, ή διακριτές πολιτισμικές ομάδες. Χρειάζεται, για να αντιληφθούμε το βάθος της ομοιότητας του καντιανού λογικού συστήματος με αυτό της ιδεολογίας του εθνικισμού να αναλογισθούμε πως δεν υπάρχει εθνικισμός που να αξιώνει να καταστεί το έθνος όλων των ανθρώπων<sup>51</sup>, κάτι τέτοιο θα εξουδετέρωνε και την οποιαδήποτε γενεσιουργό δύναμη του φαινομένου. Πόσο δε μάλλον αν αναλογισθούμε πως μέχρι και τις μέρες μας, εθνικιστικές αφηγήσεις που αποπειράθηκαν να διευρύνουν τα κριτήρια εισαγωγής των ακολούθων τους στις τάξεις της ιδεολογίας τους απέτυχαν ολοκληρωτικά. Έτσι φαινόμενα όπως ο παναραβισμός κ.ο δεν έχουν θέση στο τρόπο οργάνωσης του κόσμου που προτάσσει ο εθνικισμός.

Αυτό συμβαίνει γιατί η συγκεκριμένη ιδεολογία, τρέφεται, αναγεννάται και αποτελεί ακόμη και στις μέρες μας καύσιμο για την κοινωνική μηχανή, διότι αποδίδει ιδιαίτερο βάρος (ή όλο της το βάρος) στο σχήμα εσωτερικής ομοιότητας από τη μία, που διατρέχει άλλες ιδεολογικές διακρίσεις και κριτήρια ανομοιότητας όπως το φύλο και η τάξη και της διακριτής διαφοράς από τα άλλα έθνη, από την άλλη<sup>52</sup>. Ακριβώς κάτι τέτοιο, θα προτείνουμε ότι συζητά και ο Καντ μέσω του υπερβατολογικού του υποκειμένου που μπορεί έτσι πια μέσα στους κανόνες του ορθολογισμού να γεννά κανονιστικές αρχές και ηθικούς νόμους καθολικής εμβέλειας. Κι αν έθνος για όλους τους ανθρώπους δεν υπάρχει, (κάτι τέτοιο ίσως θα προσομοίαζε στη αναρχία) αυτό που υπάρχει και με βεβαιότητα θα πραγματευτεί αυτή η εργασία, ότι επιβεβαιώνεται εμπειρικά, είναι η κλίση του εθνικισμού να πληρώνει το πεπρωμένο του και να σκιαγραφεί τη φαντασιακή του κοινότητα μέσα από την επέκταση των φυσικών του συνόρων (της πολιτικής οντότητας στην οποία βρίσκει την έκφραση του) και την υποκειμενοποίηση όσων θεωρεί βαρβάρων και υποτελών.

Κάτι τέτοιο, άλλωστε, μπορεί να εντοπιστεί με πολύ μεγαλύτερη ευθύτητα στις σκέψεις του Φίχτε, όπως για μία ακόμη φορά θα μας υποδείξει ο Έλι Κεντούρι. Το πώς περνάμε από το υπερβατολογικό υποκείμενο του Καντ σε ένα διψασμένο για πραγμάτωση Εγώ, που έχει συλλογικά συγκροτηθεί στη βάση ενός

---

<sup>51</sup> B. Anderson, ό. π., σ. 16.

<sup>52</sup> Π.Λέκκας, ό. π., σ. 35. Στο ίδιο, σ. 54.

αίολου γλωσσικού κριτηρίου και όχι μόνο του αποδίδεται ως αναπόσπαστα οργανική η λειτουργία της επιβολής της αναγνώρισης του από ό,τι δεν εμπεριέχεται στο Ίδιο αλλά εξίσου αποκαλυπτικά αυτό το συλλογικό υποκείμενο δε φτάνει ποτέ στην πλήρη του άνθιση αν δεν καταφέρει ακριβώς αυτό<sup>53</sup>. Οι αναλογίες με την εμμοτική άρνηση αποδοχής οποιουδήποτε βαθμού αναγνώρισης από τους Γάλλους αποικιοκράτες στους λαούς της Ινδοκίνας, ανεξάρτητα από το χρώμα και την πολιτική οριοθέτηση των κυβερνήσεων πίσω στη Γαλλία, εδράζεται, θα πραγματευτούμε, εν μέρει σε μία τέτοιου τύπου παραδοχή. Προκρίνεται εδώ η αντίληψη πως το μεγάλο έθνος διατηρεί υποτελή άλλα έθνη για να εκπληρώσει το πεπρωμένο του. Σκοπός που φυσικά δεν μπορεί σε καμία περίπτωση ακριβώς και ολοκληρωμένα να επιτευχθεί γιατί έτσι θα ακυρωνόταν η οποια δυναμική της εθνικιστικής ιδεολογίας.

Αν η πρόοδος στον Καντ ως πραγμάτωση της ελευθερίας υπάγεται σε μία ιστορία κυριαρχίας του ανθρώπου πάνω στη φύση όπως σωστά θα διακρίνουν οι Αντόρνο και Χορκχάιμερ στη 'Διαλεκτική του Διαφωτισμού', σίγουρα δεν αποτελεί τη μόνη δυναμική σκέψης και νόησης που διαπλέκει αυτή την ενσωμάτωση του *ανέστιου νου* στο περιβάλλον της νεωτερικότητας. Η γερμανική ιδεολογική περίπτωση, όπως συθέμελα θα την κατακρίνει ο Μαρξ αργότερα<sup>54</sup>, είναι ιδιαίτερα ενδιαφέρουσα γιατί ακριβώς διαθέτει πολλές αντίρροπες τέτοιες δυναμικές.

Όλες εγγράφονται επάνω στη μήτρα του διαφωτισμού, ωστόσο διαχωρίζονται βάση των διαθέσεων τους, οι οποίες και τους αποδίδουν σχετικά πιο συντηρητικά, προοδευτικά ή αντιδραστικά χαρακτηριστικά. (Στις τελευταίες μπορούν κάπως ίσως ριψοκινδυνευμένα να ενταχθούν οι ρομαντικές αποτυπώσεις τόσο από την πλευρά της εκθείασης των εθνικών αγώνων αλλά και της πατρογονικής γερμανικής εστίας, του οίκου που απομονωμένος από το άστυ στέκει σα σύμβολο της ηρεμίας και ιδιωτικής ζωής (όπως εντοπίζουμε σε διακριτά έντονο βαθμό στη σκέψη του Σέλλινγκ) αλλά και από την πλευρά του πεσιμισμού, της παραίτησης και της πνευματικής απομόνωσης, όπως θα παρατηρούσε κανείς περιδιαβαίνοντας τα γραπτά του μεγάλου Γκαίτε.

---

<sup>53</sup> E. Kedourie, ό. π., σ. 36.

<sup>54</sup> Κ. Μαρξ, Φ. Ένγκελς, *Η Γερμανική Ιδεολογία, Τόμος Δεύτερος*, Αθήνα:1989

Όσον αφορά τώρα στη σύνδεση των τρόπων αυτών σκέψης και στοχασμού, μπορούμε να πούμε ότι στην πρώτη περίπτωση εθνικοί αγώνες δημιουργούν μία ρομαντική αισθητική που συνταράσσει τη διεθνή κοινή γνώμη και άρα εισάγεται στο οπλοστάσιο του εθνικιστικού ιδεολογικού μηχανισμού ώστε να επιτευχθεί το πολιτικό ζητούμενο της αυτοδιάθεσης ενώ στη δεύτερη περίπτωση, έχουμε και πάλι να κάνουμε με αυτή την άβολη κατάσταση της συνείδησης που δεν μπορεί να 'ξεκουραστεί' να νιώσει άνεση και οικειότητα τοποθετημένη στη μοντέρνα κατάσταση. Σε αυτή ακριβώς την αποξένωση, την πραγματοποίηση αλλά Λούκατς ή την αλλοτρίωση αλλά Ζίμμελ<sup>55</sup>, μπορούμε να πούμε ότι ο εθνικισμός έχει αποδείξει τη δυνατότητα του να απαντάει με τρόπο πειστικό κι επίμονο.

Αν ωστόσο ο συντηρητικός φορμαλισμός του Καντ πρόκρινε την ελευθερία του υπερβατολογικού υποκειμένου να ηγεμονεύει, παράγοντας κανονιστικούς ηθικούς νόμους έναντι της φύσης και του σώματος σε ένα διπολικό σύστημα ανάγνωσης, τότε ο Χέγκελ μέσα από τη διαλεκτική του, επιχειρεί να υπερκεράσει αυτό το εμπόδιο. Θα σταθούμε σε μερικά στοιχεία της εγελιανής σκέψης.

Αρχικά, ίσως θα ήταν χρήσιμο να σημειώσουμε ως παρατήρηση πάνω στην οποία βασίζεται η συλλογιστική μας πορεία, πως τα χαρακτηριστικά που παραπέμπουν σε θεολογία στα γραπτά του Χέγκελ, μάλλον αποτελούν περισσότερο απότοκο της ακαδημαϊκής πραγματικότητας, που χαρακτηρίζεται από θρησκευτική λογοκρισία, την οποία βίωναν ο ίδιος και η γενιά του στο πανεπιστήμιο της Χαϊδελβέργης, παρά μία απόπειρα αναθέρμανσης της πρωτοκαθεδρίας του εκείθε έναντι του ενταύθα. Κάτι τέτοιο δε θα έβγαζε κανένα απολύτως νόημα ιστορικά και κοινωνικά, καθώς όπως έχουμε ήδη δει, ο προτεσταντισμός από τη μία και η Γαλλική Επανάσταση από την άλλη, είχαν κάνει σχεδόν όλη τη δουλειά της αποκαθίλωσης όποιας πρωτοκαθεδρίας του Θεού ως ερμηνευτικής αρχής.

Αυτό δε σημαίνει, πως η εγελιανή σκέψη, πρόδρομος σε κάθε περίπτωση της μαρξικής δε φέρει στοιχεία εκκοσμικευμένης θρησκείας. Σίγουρα ο στοχαστής, ο οποίος είδε στον έφιππο Ναπολέοντα το παγκόσμιο πνεύμα, δεν ήταν ένας κήρυκας του ήδη πραγματωμένου, παρά πρέπει να συνηγορήσουμε, πως αποτελούσε ακριβώς πεμπουσία ανθρώπου του καιρού του. Δηλαδή

---

<sup>55</sup> I, Craib, *Κλασική Κοινωνική Θεωρία, Μία Εισαγωγή στη Σκέψη των Μαρξ, Βέμπερ, Ντυρκαίμ και Ζίμμελ*, Αθήνα: 2012, σ. 302-304.

διανοούμενου πρωταγωνιστή συγκεκριμένης κοινωνικής τάξης και εκπαίδευσης πριν την πραγμάτωση του γερμανικού εθνικισμού. Αν βάλουμε αυτούς τους αστερίσκους στον τρόπο ανάγνωσης μας, ίσως να ξεκαθαρίσουν εγγελιανές θέσεις όπως ότι το τέλος της ιστορίας έχει ήδη συμβεί. Όχι, για τον Χέγκελ αυτό που ήδη έχει συμβεί είναι η Γαλλική Επανάσταση, η μετουσίωση της ρουσσωικής συμβολαιοκρατικής θέσης αναφορικά με την πραγμάτωση της βούλησης μέσω της λαϊκής κυριαρχίας.

Ο Χέγκελ είχε την αναστοχαστική ικανότητα να συλλάβει ακριβώς τον εαυτό του ως κοινώνό αυτής της νέας εποχής και γι' αυτό τον λόγο μπορεί να ισχυριστεί ότι η ιστορία ή κάποια μορφή θεώρησης της έχει ήδη συγκροτήσει έννοιες και αξιακά κριτήρια, τα οποία αναδρομικά μπορεί και επιβεβαιώνει ψάχνοντας στα κιτάπια της. Ή ακόμα ότι ο Λόγος δεν εκδηλώνεται σε ατομικές συνειδήσεις αλλά σε συλλογικές πολιτισμικές μορφές<sup>56</sup>. Ο Χέγκελ μπορεί να ισχυρίζεται αυτά και συνάμα να μην εντοπίζει πρόβλημα στη φιλοσοφική θεμελίωση της ιστορίας σε αντίθεση με τον Καντ στον οποίο κάτι τέτοιο θα έμοιαζε μάλλον απαγορευτικό. Σε κάθε περίπτωση, οι γενικεύσεις στην εγγελιανή σκέψη δεν είναι πρόβλημα καθώς δύναται να αναγνωρίζει ότι τα υπερϊστορικά προτάγματα ή εκείνα που φέρουν αξιώσεις καθολικότητας εκφράζουν τη βούληση, συγκεκριμένων πολιτικών πολιτισμικών και κοινωνικών συλλογικών υποκειμένων.

Το πρόβλημα του Χέγκελ, είναι σε συνέχεια του Ρουσσώ, τον οποίο θαύμαζε, το πως οι γενικεύσεις αυτές, ή εμείς θα μπορούσαμε να πούμε οι αφαιρέσεις που μας βοηθούν να αποκωδικοποιήσουμε το μοντέρνο κόσμο, δε θα θεμελιώνονται σε κάτι το εξωτερικό, είτε αυτό είναι η φύση ή κάποια άλλη ανώτερη αρχή. Μόνο έτσι φτάνουμε μέσα από την εγγελιανή σκέψη στο να κοιτάμε έλλογα τον κόσμο, καθώς μας κοιτάει έλλογα κι αυτός, και να μπορούμε να κατανοήσουμε την προδρομική του Μαρξ σκέψη που συμπυκνώνει όλη την τάση του ανθρώπινου νου προς την τελεολογία και την ουτοπική χειραφέτηση του, πως:

«Μόνο μέσα από τη θεώρηση της ίδιας της παγκόσμιας ιστορίας, πρέπει λοιπόν να προκύψει και θα προκύψει ότι αυτή εκτυλίχθηκε έλλογα, ότι αποτέλεσε την έλλογη αναγκαία πορεία του πνεύματος».

---

<sup>56</sup> F. Beiser, "Hegel's Historicism", στο: F. Beiser (επιμ.), *The Cambridge Companion to Hegel*, Κέιμπριτζ: 1993, σ. 270-300.



Δεν είναι άλλωστε ανάξιο λόγου να υπογραμμίσουμε κατανοώντας σε βάθος πως η εγγελιανή φιλοσοφική απόπειρα, επιβεβαιώνει ήδη από τον 18<sup>ο</sup> αιώνα την αναπόσπαστη σχέση της μοντέρνας συνείδησης με την ιδεολογία, πως μέσω αυτής είναι δυνατό να γίνουμε κοινωνοί της παγκόσμιας ιστορίας και να επιλέξουμε πως θα την κατανοήσουμε. Όση ποσότητα και ποιότητα κριτικής και αναστοχασμού και αν καταφέρουμε να επιστρατεύσουμε.

Έχοντας όμως κατανοήσει και κρατήσει στη σκέψη μας τα παραπάνω, είναι αδύνατο να μην πραγματευτούμε και ορισμένα ακόμη ζητήματα που έχουν ήδη διαφανεί και επιβεβαιώνονται περίτρανα από την έλευση και την επέκταση της σημασίας και της επίδρασης της κοινωνιολογικής σκέψης, η οποία βρίσκεται σε συγχρονία με όσα έχουμε κάπου εδώ συζητήσει. Μόνο έτσι μπορούμε να έχουμε επαρκή θεωρητικά εργαλεία ώστε να φτάσουμε πια στη Ρωσική Επανάσταση, την κατάρρευση των ευρωπαϊκών αυτοκρατοριών, τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο, την ιμπεριαλιστική διαπάλη και συνεπώς στη στροφή του ενδιαφέροντος (πρόσκαιρα βέβαια) του εθνικιστικού μοτίβου στον Τρίτο Κόσμο, και στην περίπτωση μας στη Γαλλική Ινδοκίνα.

Δύο είναι αυτές οι σημαντικές επισημάνσεις στις οποίες θα προχωρήσουμε. Αρχικά, γίνεται αισθητό πως στη νεότερική κατάσταση, ο στοχασμός έχει πρακτικές, υλικές συνέπειες, το πνευματικό αποτυπώνεται στην υλική πραγματικότητα των ανθρώπων, με έναν πρωτόγνωρο τρόπο, τόσο αν παρατηρήσει κανείς την ταχύτητα της διάδοσης των ιδεών, όσο και των ριζικών ανακατατάξεων που αυτές επιφέρουν. Αυτό συμβαίνει εν μέρει, θα υποστηρίξει η εργασία, γιατί ακριβώς η φιλοσοφική σκέψη είναι πλέον εν μέρει κοινωνιολογική, εν μέρει στοχάζεται κανονιστικά για το κράτος και την κοινωνία και μεταβάλλεται σε μία πολιτική οικονομία και επειδή τα παραπάνω είναι λογικοφανή, δεν μπορεί το γνώρισμα της ιδεολογίας στη μοντέρνα της πλέον κατάσταση, να μη διευκολύνει, επιταχύνει και να διαχέει τον κανονιστικό χαρακτήρα και τις αξιώσεις καθολίκευσης που φέρει η θεωρία, ο στοχασμός και η φιλοσοφία.

Αν λάβουμε τοις μετρητοίς τις επιταγές της κοινωνιολογίας θεμελιωμένης ως επιστήμης δεν μπορούμε ποτέ να απεγκλωβιστούμε από τη συνεχή διερώτηση των ιδεολογικών συγκειμένων, προελεύσεων και προϊόντων της κάθε σημαντικής

θεωρητικής απόπειρας. Κι αυτό είναι αρκετά σημαντικό, γιατί οι εκλαϊκευμένες εκδοχές των φιλοσοφικών αναζητήσεων που επιχειρούσαν να δώσουν τις δικές τους απαντήσεις στη συνθήκη της νεωτερικότητας, είτε με τη μορφή του έφιππου Ναπολέοντα που για πρώτη φορά χειρίζεται την αρχή της εθνικιστικής ιδεολογίας ως αιχμή του δόρατος ενός νεοπαγούς αυτοκρατορικού επεκτατισμού, εισάγοντας καθυστερημένες περιοχές της Ευρώπης και της Βόρειας Αφρικής στην εποχή του εθνικισμού. Είτε συζητάμε την περίπτωση των Ναζί που έλαβαν πολύ σοβαρά την κυριαρχία του αυτόβουλου πολιτισμικά ανώτερου Εγώ έναντι κάθε τι άλλου. Ακόμη, όταν έχουμε να πραγματευτούμε τον αμερικανικό ιμπεριαλισμό και πως νοηματοδοτεί την αντικομμουνιστική εθνική σύσταση που διατείνεται ότι επιφέρει στα καθεστώτα της Νοτιοανατολικής Ασίας, όπως θα δούμε στη συνέχεια.

Η άλλη παραδοχή που είναι ίσως η καλύτερη στιγμή να γίνει είναι πως η επιστήμη και δε στην περίπτωση μας η κοινωνική και η ιστορική, διέπονται από συγκεκριμένες προϋποθέσεις, διακριτής υφής που αντανακλούν άμεσα όσα έχουν μέχρι στιγμής συζητηθεί. Πιο αναλυτικά, έχοντας κατά νου την ιδιαίτερα κομβική λειτουργία του εθνικισμού να μπορεί τόσο να ψαχουλεύει στο παρελθόν για να επαναπρογραμματίσει το μελλοντικό του πολιτικό πρόγραμμα στο τώρα, όσο και να σβήνει σχεδόν ολοκληρωμένα τα ίχνη της διαδικασίας, όταν αυτή αποβαίνει επιτυχής<sup>57</sup> (Ο Χόμπσμπωουμ, ιδιαίτερα εύστοχα μας κατευθύνει στην ‘Ανακάλυψη της Παράδοσης’), μπορούμε να κάνουμε γνώση μας, πως στην εποχή, την οποία ο εθνικισμός μεσουρανάει, δεν μπορούμε να μιλάμε για μία καθολική πανανθρώπινη και αντικειμενική επιστήμη. Έχουμε τη γαλλική εθνικιστική ιστοριογραφία, την αμερικανική εθνικιστική χαρτογραφία κ.ο. Τα έθνη-κράτη επενδύουν τους μηχανισμούς εθνικιστικής τους αφήγησης και ουτοπικής δεσμευτικότητας και παρακίνησης των πολιτών, κοινωνιών της ιδεολογίας, στο εσωτερικό της λογικής των επιστημών που εθνικοποιούν. Ειδικά μετά τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, όπως θα δούμε εν συνεχεία, μπορούμε πια να μιλάμε με βεβαιότητα, για εθνικούς μαζικούς στρατούς, πλήρως εθνικοποιημένες εκκλησίες και εθνικοκρατικά σχεδιασμένες οικονομίες. Πως θα μπορούσε η επιστήμη και πόσο δε μάλλον η κοινωνική να μείνει έξω από το χορό;

---

<sup>57</sup> Π.Λέκκας, ό. π., σ.74.

Ίσως να είναι σημαντικά ατελέσφορη μία προσπάθεια που κατευθύνεται στο να εντοπίσει τα ψήγματα του εθνικισμού στην επιστήμη και τα προϊόντα της ιδεολογίας που παράγει η επιστήμη με τη σειρά της στον υλικό κόσμο. Από την άλλη ίσως να ήταν και ιδιαίτερα χρήσιμο αν κρατούσαμε τον πήχη της ερμηνευτικής ικανότητας τέτοιων προσπαθειών στο ελάχιστο. Έτσι όπως ο Χομπς, μπορεί αβίαστα να αποδίδει μέγιστη έμφαση και να θεμελιώνει την αντικοινωνική φύση των ανθρώπων γιατί γύρω του βλέπει μόνο ζώωδη ένστικτα να εκτονώνονται και αίμα, έτσι και οι προσπάθειες του Ντυρκαίμ να σκιαγραφήσει το εννοιολογικό πλαίσιο της ανομίας και να προκρίνει την οργανική αλληλεγγύη έναντι της μηχανικής σε ένα εξελικτικό σχήμα, αντανακλούν, κατά μέρος και σχετικά πάντοτε, τη λογική της γαλλικής κρατικής μηχανικής<sup>58</sup> και πόσο δε μάλλον, όταν αυτή λειτουργεί, χωρίς τίποτα να την ελέγχει ή να την περιορίζει ηθικά ή πολιτικά στις αποικίες της.

Εν πάση περιπτώσει, χρειάζεται να στρέψουμε την προσοχή μας σε έναν πάντα υπόρρητο εθνικό προσανατολισμό στις επιστημονικές θεμελιώσεις από τη μία και από την άλλη δεν μπορούμε παρά να προσανατολίσουμε το ενδιαφέρον μας στο δυτικοβαρή προσανατολισμό που αυτή αναπαράγει. Σε τέτοιο βαθμό που αν με ευκολία μπορούμε να δείχνουμε στον χρόνο και στο χάρτη τις κοινωνίες στις οποίες ο Ντυρκαίμ θα απέδιδε τις ιδιότητες της μηχανικής αλληλεγγύης, ο Μαρξ της προκαπιταλιστικής κοινωνίας και ο Λένιν θα ονόμαζε καθυστερημένες, παράλληλα είναι απαραίτητο αυτή μας η ανάγνωση να μην αποτελεί μία παγιωμένη θέση που προβάλλουμε αδιάλλακτα αναλλοίωτη εκεί που δείχνουμε στο χρόνο και στο χάρτη. Αν δε σκεφτούμε υπό αυτόν τον τρόπο κινδυνεύουμε να χάσουμε από το ραντάρ, κοσμογονικές μεταστροφές και ανακατατάξεις που επιτελούνται σε αυτές τις κοινωνίες, ή χειρότερα να ανάγουμε τις εκφάνσεις αυτών σε έναν απλό μιμητισμό, των κοινωνικών αποτυπώσεων του δυτικού κόσμου, χωρίς να αναλογιζόμαστε το σχετικώς αυτοτελές τους νόημα.

Σε κάθε περίπτωση, ακόμα και η εννοιολογική διαιρετική τομή που βοηθάει εμάς ώστε να καταλάβουμε τις διαστάσεις του μοντέρνου και της ιδεολογίας, με σκοπό να μπορούμε να τις αναλύσουμε, δηλαδή το χάρισμα μεταξύ παραδοσιακού κόσμου και νεοτερικότητας μπορεί να τείνει να καταστεί κενό γράμμα, αν από τη μία ανάγουμε όλες τις παθογένειες και τις κοσμοϊστορικές

---

<sup>58</sup> Βλ. Π.Λέκκας, ό. π., σ. 18.

μεταλλάξεις του ιστορικού και κοινωνικού μας κόσμου στο δίπολο αυτό, ή από την άλλη αν δεν παραδεχτούμε την περιορισμένη ερμηνευτική ικανότητα της διάκρισης<sup>59</sup>.

Αν δεν προβούμε σε αυτή την ειλικρινή νοητική εργασία, πιθανώς να μας είναι αδύνατο να αφουγκραστούμε με ικανοποιητική εγγύτητα την κατάσταση της μητρόπολης, την οποία περιγράφει ο Ζίμμελ και πώς ο ίδιος και άλλοι πολλοί αντίστοιχοι σύγχρονοί του συντηρητικοί στοχαστές, επιχειρούν να ξεπεράσουν τις παθογένειες της αποξένωσης ή της αλλοτρίωσης που χαράσσεται στο βίωμα και στη συνείδησή τους. Όπως επίσης θα ήταν αφελές να συζητήσουμε σχετικά με το πώς ο Λούκατς φτάνει να πραγματεύεται την ολότητα ως αντίδοτο στις επιδράσεις της πραγματοποίησης που αναδεικνύει στις διαμεσολαβημένες από την αγορά και την αξία ανθρώπινες σχέσεις μόνο με όρους ιστορικού υλισμού ως αυτόνομης επιστήμης εντός της μαρξιστικής παράδοσης. Αυτό που μας ενδιαφέρει και χρειάζεται να διερωτόμαστε, είναι σε τι προσπαθούσαν να απαντήσουν και ποια δυσκολία της πολιτισμένης ζωής διέκριναν και ξόδευαν τόνους φαιάς ουσίας και μελανιού για να υπερβούν. Μόνο έτσι, και πάντα υπό το πρίσμα της ανάπτυξης και του εκσυγχρονισμού, που όπως σωστά θέτει ο Γκέλνερ αποτελεί φαινόμενο που άνισα κατανέμεται<sup>60</sup> ανά τα σημεία του κόσμου, μπορούμε στην ουσία τους να παρατηρήσουμε και εν μέρει να ερμηνεύσουμε την αγωνία και τον βίαιο επαναπρογραμματισμό που συμπυκνώνουν απόπειρες όπως της ιαπωνικής σφοδρής βιομηχανοποίησης ή της βουδιστικής σοσιαλιστικής πρότασης του πρίγκιπα Σιχανούκ, αν κοιτάξουμε πιο στενά τη δική μας περίπτωση.

Διαφορετικά, εμμένει ο κίνδυνος από τη μία να θεωρούμε κάθε παρόμοιο με τη δυτική ιστορία των ιδεών φαινόμενο και πρόταγμα που αναδύεται στον Τρίτο Κόσμο, ως καθυστερημένη και αναγκαστική συνέπεια της δυτικής εκσυγχρονιστικής πρωτοκαθεδρίας, ή αντίθετα να μην μπορούμε να ξεπεράσουμε μία συνεχή και πανομοιότυπη αναγωγή όλων των δεινών των κοινωνιών που εισχώρησαν στο παιχνίδι των ιδεολογιών και της μοντέρνας κατάστασης σε έτερη χρονικότητα στη δυτική κυριαρχία και σε μία περιορισμένη εννοιολόγηση περί οριενταλισμού. Εν πάση περιπτώσει, αποτελεί θέση της εργασίας για να

---

<sup>59</sup> Βλ. Π.Λέκκας, ό. π., σ. 11. Στο ίδιο, σ. 44.

<sup>60</sup> Π.Λέκκας, ό. π., σ. 10.

αναφράσουμε πληρέστερα αυτή τη φορά, πώς τα κοινωνικά φαινόμενα και συγκεκριμένα η ανάδυση των εθνικιστικών κινήσεων απελευθέρωσης και ανεξαρτησίας στην Ινδοκίνα δεν αποτελούν αποκλειστικά και αναγκαστικά μία αργοπορημένη συνέπεια των απότοκων κάποιου εκσυγχρονισμού που επιτελέστηκε μέσω της αποικιοκρατίας, ούτε μπορούμε να συζητήσουμε για κάτι εντελώς αυτόνομο και αντιθετικό με τη δυτική παράδοση και το διαφωτιστικό πρόταγμα.

Οι εθνικιστές διανοούμενοι της Ινδοκίνας και της Νοτιοανατολικής Ασίας ευρύτερα, οι οποίοι διαφέρουν τόσο στο πολιτισμικό υπόβαθρο αλλά και πολλές φορές στην κοινωνική τους θέση στα πλαίσια των σχέσεων παραγωγής, όχι γιατί οντολογικά φέρουν κάποια θεμελιώδη διαφορά από τους αντίστοιχους φορείς διάχυσης της εθνικιστικής ιδεολογίας στη δυτική και νοτιοανατολική Ευρώπη τον 18<sup>ο</sup> και 19<sup>ο</sup> αιώνα αντίστοιχα, αλλά γιατί η ίδια η ιστορική και κοινωνική συγκυρία είναι πλέον ριζικά διαφοροποιημένη.

Αφετέρου, όπως έχει σημειωθεί, τα λήμματα στο γλωσσάρι του εθνικισμού έχουν αυξηθεί και θα ήταν αφελές να υποθέσουμε πως οι επαναστάτες, θεωρητικοί και διανοούμενοι των εθνικοαπελευθερωτικών αγώνων στην Ινδοκίνα δεν είχαν αντιληφθεί αυτές τις αλλαγές, είτε μιλάμε για βασιλείς και αυτοκράτορες που παίρνουν τον ρόλο του πολιτικού αρχηγού κόμματος όπως ο Σιχανούκ στην Καμπότζη και ο Σουβάννα Φούμα στο Λάος, είτε αποτελούν επαγγελματίες διεθνείς κομμουνιστές, όπως ο Χο Τσι Μινχ. Οι εθνικιστές της Ινδοκίνας και μάλλον αυτό μπορεί και ισχύει σε όλες τις περιπτώσεις του πρώην αποικιοκρατούμενου κόσμου, συλλαμβάνουν τις φαντασιακές τους κοινότητες με εργαλεία που εντοπίζονται στη δυτική σκέψη αλλά με τη δική τους ιδιαίτερη συνειδησιακή και ιδεολογική επένδυση<sup>61</sup>, καθώς όπως γίνεται επανειλημμένα διακριτό, η προβληματική που διέπει τις ανακατατάξεις δεν είναι άλλη από του ποθητού σε αυτούς εκσυγχρονισμού που ωστόσο μόνο μέσω της εθνικής τους ανεξαρτησίας πιστεύουν ότι μπορούν να επιτύχουν.

Έτσι σε αυτό το σημείο μπορούμε να δανειστούμε τη θεωρητική διάκριση του Πάρθα Τσάτερτζι, η οποία μάς επιβεβαιώνει εν πολλοίς τη θέση μας, ότι το ανολοκλήρωτο αποικιοκρατικό κράτος, που ούτε κράτος εφάμιλλο της μητρόπολης ήθελε (παρά το όραμα κάποιων μειοψηφιών) ή μπορούσε να γίνει,

---

<sup>61</sup> P. Chaterjee, "Whose Imagined Community?", στο: B.R. Anderson & G. Balakrishnan (επιμ.), *Mapping the Nation*, London: 1996, σ. 214-216.

ούτε βέβαια κάποιου είδους ουσιαστική κοινωνία πολιτών ανέδειξε καθώς οι εκριζωμένες μεν κοινωνικές σχέσεις των ατόμων ενώ αποπαραδοσιακοποιούνταν παρέμεναν δέσμιες του ζυγού της εκμετάλλευσης τους<sup>62</sup>.

Το θεωρητικό εννοιολογικό δίπολο, λαμβάνει τη θέση πως μπορεί να διαπιστωθεί ότι υπάρχουν συγκεκριμένες διαρροές του δυτικού εκσυγχρονισμού που επιταχύνουν τις διαδικασίες συνειδητότητας της εθνικής πολιτισμικής ιδιαιτερότητας και συνεπώς μπορούν να συγκροτηθούν σε ενιαίο εθνικιστικό πολιτικό πρόγραμμα αυτοδιάθεσης. Τεχνολογικά επιτεύγματα όπως, τα φράγματα, οι σιδηρόδρομοι, ο τηλεγράφος κ.ο. Η δυτικότροπα συστήματα κοινωνικής οργάνωσης όπως το εκπαιδευτικό ή το γραφειοκρατικό, συγκροτούν μονάχα τον έναν πυλώνα της έλευσης της συνείδησης μίας φαντασιακής κοινότητας με νεοτερικούς όρους και αυτός κατηγοριοποιείται ως το υλιστικό κομμάτι. Υπάρχει ωστόσο και το πνευματικό, το οποίο μας ενδιαφέρει ιδιαίτερα στην ασιατική περίπτωση και δε θα λέγαμε ίσως ότι έχει τόση αξία σε άλλα σημεία του χάρτη του Τρίτου Κόσμου, όπως αυτό της Λατινικής Αμερικής.

Πέρα από τον, πολλές φορές, ακραιφνή και πασιφανή ρατσισμό από τον οποίο χαρακτηρίζονταν οι σχέσεις αποικιοκρατών και των υπηκόων τους, υπάρχει ολόκληρη η συζήτηση όχι τόσο του εξωτισμού και του οριενταλισμού που μας ενδιαφέρει, αλλά μάλλον αυτών των χαρακτηριστικών της παθητικής καχυποψίας προς τους δυτικούς κατακτητές ή της στωικότητας προς τη δεχόμενη βία, που μπορούν ως στοιχεία να αναγνωριστούν τόσο στην Κίνα και την Ινδία αλλά και στην ευρύτερη περιοχή της Νοτιοανατολικής Ασίας, σε διακυμάνσεις, τα οποία από τη μία αποδίδονταν στους υπηκόους από τους αποικιοκράτες με έναν τρόπο που παγίωνε την άποψη της οπισθοδρόμησης και της αδυναμίας να φέρουν τα άτομα αυτά τον ορθό λόγο και από την άλλη συγκροτούσε σχεσιακά μία πνευματική συλλογική συνείδηση, την οποία η δυτική εκσυγχρονιστική διαδικασία δεν μπορούσε ολοκληρωτικά να προσπελάσει, καθιστώντας τα υποτελή άτομα ανεξάρτητα, ακόμα και περήφανα, όντας επικριτικά απέναντι στις, για τα ίδια, βάρβαρες και καθόλου πολιτισμένες συμπεριφορές των δυτικών αποικιοκρατών.

---

<sup>62</sup> N. Tarling, *Nationalism in Southeast Asia, If the People Are With Us*, London: 2004

Έτσι αν οι δυτικοί διέγνωναν κατωτερότητα στους ασιατικούς πληθυσμούς, το ίδιο με άλλο τρόπο βέβαια έκαναν και οι υποτελείς τους. Αυτή τη συλλογιστική θέση, επιβεβαιώνουν διάφορα παραδείγματα. Αρχικά, σημαντικό είναι το ιστορικό γεγονός της στρατιωτικής νίκης της Ιαπωνίας έναντι της Ρωσίας λίγο πριν τη Ρωσική Επανάσταση, που συντάραξε τους αποικιοκρατούμενους πληθυσμούς και συνηγόρησε υπέρ μίας πιθανής ασιατικής ανωτερότητας. Πιο σημαντικά, για τη ζητήματα που πραγματεύεται η μελέτη του εθνικισμού, τόσο η εθνικιστική αφήγηση του Γκάντι, αλλά και η πολιτική εκσυγχρονισμού του ηγέτη του ανεξάρτητου ινδικού έθνους-κράτους Νέχρου, μαρτυρούν αυτή την τάση να επενδύεται η εθνικιστική ρητορεία από τη διάσταση και διαφορά αναφορικά με τον δυτικό τρόπο παραγωγής και σκέψης, αξιώνοντας θέση αν όχι ανωτερότητας τότε σίγουρα ισοτιμίας στην ιστορία του πολιτισμένου κόσμου.

Και δε θα μπορούσε να περιγράψει και να συμπυκνώνει καλύτερα το επιχείρημα σε σχέση τόσο με την ασιατική στωκότητα (που εν τέλει μόνο παθητική δεν υπήρξε) αλλά και τη δυτική βαρβαρότητα που δε θα μπορούσε για τους Ασιάτες υπό κανένα ιδεολογικό αφήγημα να ευσταθεί, (όσο κι αν κάτι τέτοιο με συνεχείς αναπροσαρμογές στην επιχειρηματολογία τους επιχειρούσαν οι δυτικοί στοχαστές και πολιτικοί να καταφέρουν), από την πραγματεία σωρείας καταγγελιών του Χο Τσι Μινχ ήδη από το πρώτο συνέδριο της Τρίτης Κομμουνιστικής Διεθνούς. Εκεί ο εθνικιστής Χο Τσι Μινχ, ο οποίος είχε ασπαστεί το δόγμα του μαρξισμού-λενινισμού και είχε εντυπώσει σε αυτό, απηύθυνε στους διεθνείς συντρόφους τους και γ.γ των κομμουνιστικών κομμάτων της υφηλίου, κάλεσμα για αλληλεγγύη στον εθνικοαπελευθερωτικό αγώνα του Βιετνάμ και των λαών της Ινδοκίνας εν τω συνόλω, υπογραμμίζοντας με φρικιαστική γλαφυρότητα την υπερεκμετάλλευση. Τη ζώδη συμπεριφορά που μεταφραζόταν σε ομαδικούς βιασμούς, στυγνές και παράλογες δολοφονίες, αυθαίρετες φορολογικές πολιτικές, υφαρπαγές γης και περιουσίας από τους ντόπιους πληθυσμούς, βεβηλώσεις των θρησκευτικών μνημείων και χώρων κοινωνικοποίησης όπως οι βουδιστικές παγόδες αλλά και τη συστηματική επιβολή της χρήσης οπίου και αλκοόλ.

Το ενδιαφέρον σε αυτή την πραγματεία, είναι πως ενώ φυσικά στόχος είναι η αποτίναξη του γαλλικού αποικιοκρατικού ζυγού, ο Χο Τσι Μινχ, αντλεί με περίτεχνο τρόπο τα παραδείγματα του από πληθώρα περιοχών που αφορούν τη

γαλλική κυριαρχία<sup>63</sup> και το πιο ενδιαφέρον ίσως είναι πως κάνοντάς το αυτό, απευθύνεται και σε ένα γαλλικό κομμουνιστικό κόμμα, υπογραμμίζοντας τις φρικαλέες πράξεις μία, μία στις οποίες συστηματικά προέβαιναν οι ομοεθνείς τους, διατηρώντας την πίστη πως οι καταπιεσμένοι λαοί δεν έχουν τίποτα να χωρίσουν υπό μία συμμαχία απέναντι στις τάξεις των καταπιεστών. Τόσο η αριστερή κυβέρνηση του γαλλικού Λαϊκού Μετώπου που έλαβε τα ηνία της χώρας μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο του Λέο Μπλουμ, αλλά και οι απόπειρες που έβρισκαν την υποστήριξη των κομμουνιστών για αποκλιμάκωση του πολέμου στη 'γαλλική Ινδοκίνα' του Μεντές-Φρανς που έτυχε να βρίσκεται στα διεθνή πράγματα τον καιρό της κορύφωσης της βιετναμέζικης στρατιωτικής προσπάθειας για εθνική ανεξαρτησία, δεν επιβεβαίωσαν καμία από αυτές τις ελπίδες του Βιετναμέζου επαναστάτη.

Αντίστοιχα, η Κομμουνιστική Ρωσία της ΕΣΣΔ του Στάλιν, δεν είχε στην πραγματικότητα καμία όρεξη να απελευθερώσει ή έστω να αποδώσει επαρκή υλική και συμβολική αλληλεγγύη στα εθνικοαπελευθερωτικά μέτωπα της Ινδοκίνας, μετατρέποντας τις θέσεις του Λένιν κατά του ιμπεριαλισμού σε κενό γράμμα<sup>64</sup>. Η σχεδόν ολοκληρωτική πίστη του Στάλιν από τη μία ότι το Βερολίνο αλλά ακόμα κι η Γαλλία, με τη φρενήρη άνοδο του γαλλικού κομμουνιστικού κόμματος θα εισέρχονταν στη ρώσικη σφαίρα επιρροής, και από την άλλη ότι μόνο οι εργάτες ήταν ικανοί για επανάσταση, έτσι όπως τη συλλάμβανε ο ίδιος<sup>65</sup>, επαρκούσαν για μία καθ' όλα αδρανή στάση της ΕΣΣΔ απέναντι στους κομμουνιστές του Τρίτου Κόσμου, η οποία έπαυε μόνο όταν πλήττονταν άμεσα είτε τα συμφέροντα της εντός της άμεσης σφαίρας επιρροής, είτε απειλούνταν η ιδεολογική και πολιτική της ηγεμονία στο εσωτερικό του κομμουνιστικού μπλοκ<sup>66</sup>.

Ακόμη, στην περίπτωση της Ινδοκίνας, ιδιαίτερα κατά τη διάρκεια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου και την απαρχή του εθνικοαπελευθερωτικού αγώνα στις τρεις διακριτές πολιτισμικά περιοχές, ούτε για κάποια προνομιούχα συγκεκριμένη ελίτ, η οποία έστησε το πρόπλασμα του εθνικιστικού αφηγήματος μπορούμε να

---

<sup>63</sup> Στο ίδιο, σ. 86-88.

<sup>64</sup> V. Lenin, ό. π., σ. 540-552.

<sup>65</sup> J. Stalin, "Nationalism Outside Europe", στο: E. Kedourie (επιμ.), *Nationalism in Asia and Africa*, Όξον: 1970, σ. 552-562.

<sup>66</sup> Ε. Χομπσμπάουμ, *Η Εποχή των Άκρων, Ο Σύντομος Εικοστός Αιώνας (1914-1991)*, Αθήνα:1995, σ. 189.



κάνουμε λόγο, (καθώς η επίδραση αλλά και ο μετέπειτα αφανισμός των Βιετναμέζων μανδαρίνων, με τους οποίους το γαλλικό αποικιοκρατικό καθεστώς εξουσίας συναλλασσόταν για να εκτελέσει την κρατική λειτουργία, ελάχιστη επίδραση είχαν στις κοινωνικές μεταλλάξεις που συντελούνταν, ενώ ήδη κατά τη διάρκεια της σχεδόν ενός αιώνα γαλλικής παρουσίας στην υποτελή περιοχή, είχαν ήδη καταστεί αντικείμενο κοινωνικής κατακραυγής που στην επόμενη φάση, αυτή του εθνικισμού δηλαδή, έλαβε τη μορφή του κατηγορητηρίου της εθνικής προδοσίας).

Επίσης, η κοινή εκπαίδευση, τα γαλλο-ανναμέζικα σχολεία και η επιλογή ντόπιων για σπουδές πίσω στη μητρόπολη, είχαν και μικρή έκταση αλλά και έναν λειτουργικό χαρακτήρα για την ενδυνάμωση της κρατικής μηχανής και ουδέποτε υπήρξε κάποιου είδους σχεδιασμός για μία γενικευμένη εγγραμματοσύνη των υπηκόων της Ινδοκίνας από του Γάλλους<sup>67</sup>. Συνεπώς το βασικό επιχείρημα του Γκέλνερ αναφορικά με τον έντυπο καπιταλισμό και την ανάγκη για κοινή αδιαμεσολάβητη γλώσσα που μπορεί να ενώνει άτομα στο μοντέρνο κόσμο ώστε να πληρώνονται οι ανάγκες της εθνικοποιημένης παραγωγής, ενώ μπορεί μερικώς να εντοπιστεί και στην περίπτωση μας, μάλλον δεν αποτέλεσε την κύρια δυναμική συγκρότησης εθνικιστικών βλέψεων. ‘Υψηλή κουλτούρα’ με τον τρόπο που τη σκιαγραφεί ο Γκέλνερ, δεν υπάρχει.

Έχοντας συγκροτήσει το παραπάνω πλαίσιο επιχειρημάτων και εμπειρικού υλικού χρειάζεται να κάνουμε μερικές επισημάνσεις, ώστε να σκεφτούμε ακόμη μακρύτερα σε σχέση με το φαινόμενο του εθνικισμού στην περίπτωση της Νοτιοανατολικής Ασίας. Από τη μία, είναι γενικώς παραδεκτό ότι οι Βιετμίνχ και μετέπειτα οι Βιετκόνγκ, όπως και τα ομόρροπα εθνικοαπελευθερωτικά κινήματα των Πάθет Λάο και των Χμερ Ισσαράκ, πολεμούσαν ήδη κατά τη διάρκεια του Β’ Παγκοσμίου Πολέμου κατά της ιμπεριαλιστικής Ιαπωνίας με ασύρματους, πετρέλαιο και πλαστικά αδιάβροχα καλύμματα και πασούμια, τα οποία δε θα τα έβρισκαν αλλιώς και πράγματι εξάγονταν μαζικά σε αυτές τις περιοχές του κόσμου από τα βιομηχανικά κέντρα της δύσης.

Επιπλέον οι Βιετναμέζοι, Καμπουτσέοι και Λαοτιανοί κομμουνιστές και εθνικιστές (χωρίς στην περίπτωση μας όπως έχει εκτενώς αναφερθεί αυτά να είναι αντιθετικά στο βαθμό που να μας ενδιαφέρει η διάκριση) συμπεριφέρονταν και

---

<sup>67</sup> N. Tarling, ό. π., σ. 60.

δρούσαν έχοντας κατά νου την πρώην Γαλλική Ινδοκίνα ως ένα ενιαίο επιχειρησιακό πεδίο άσκησης πολιτικής και διεξαγωγής του πολέμου<sup>68</sup>, γεγονός που πραγματικά εξέπληξε του Γάλλους όταν εν τέλει αποδέχτηκαν την κατά κράτος ήττα τους στην Μπιεντεινφού και αναγκάστηκαν να παραχωρήσουν ανεξαρτησία χωρίζοντας το Βιετνάμ στα δύο<sup>69</sup>. Το μονοπάτι του Χο Τσι Μινχ, το Δέλτα του ποταμού Μεκόνγκ, τα βόρεια σύνορα του Βιετνάμ με το Λάος και τα νοτιότερα με την Καμπότζη, καλυμμένα από την πυκνή τροπική βλάστηση, θα καταστούν κοινά σημεία συνάντησης και αλληλοβοήθειας των κομμουνιστών. Τα σύνορα λοιπόν που χάραξε το αποικιοκρατικό καθεστώς (επιβεβαιώνοντας για μία ακόμη φορά τη γενίκευση) αποτέλεσαν τον προνομιακό οριοθετημένο χώρο άρθρωσης και πραγμάτωσης του εθνικιστικού πολιτικού προγράμματος των λαών της Ινδοκίνας.

Ακόμη όπως φάνηκε από τις συνθηκολογήσεις στο πέρας της πρώτης φάσης του εθνικοαπελευθερωτικού αγώνα και της ανάδυσης του αυτόβουλου κομμουνιστικού κράτους του Βορείου Βιετνάμ, οι Βιετναμέζοι κομμουνιστές, (γιατί ήταν και οι μόνοι στους οποίους επετράπη να έχουν επίσημη εκπροσώπηση από τα μέτωπα αντιστασιακού αγώνα) ενώ τα εθνικοαπελευθερωτικά κινήματα στις υπόλοιπες περιοχές της Ινδοκίνας μαίνονταν, απέδειξαν περίτρανα ότι ήξεραν να παίζουν καλύτερα κι απ' τους δυτικούς το παιχνίδι των διαπραγματεύσεων<sup>70</sup>, χειριζόμενοι το λεξιλόγιο και τις επιταγές της εθνικής κυριαρχίας και αυτοδιάθεσης, του δίκαιου των λαών, του αντιφασισμού που είχε λάβει παγκόσμιες εκτάσεις, ώστε να επικρατήσει κατά του ναζισμού<sup>71</sup> και εν πάση περιπτώσει συνολικά όλων των ιδεολογικών προταγμάτων που χειρίζονται τα δυτικά έθνη κράτη για να νομιμοποιήσουν την κυριαρχία τους και την ιστορική τους συνέχεια.

Κάτι τέτοιο δεν μπορούσε εύκολα να χωνευτεί. Διπλωματικές απόπειρες δολοφονίας χαρακτήρων μέσω του δυτικού τύπου που θα συγκινούσε την κοινή γνώμη με τον έναν ή τον άλλο τρόπο συγκροτούσαν ένα μοτίβο τακτικής<sup>72</sup>. Τί

---

<sup>68</sup> N. Tarling, ό. π., σ. 142-14.

<sup>69</sup> Ε. Χόμπσπαουμ, *Επαναστάτες*, Αθήνα: 2008, σ. 185.

<sup>70</sup> N. Tarling, ό. π., σ. 158-159.

<sup>71</sup> Ε. Χόμπσπαουμ, *Η Εποχή των Άκρων, Ο Σύντομος Εικοστός Αιώνας (1914-1991)*, Αθήνα: 1995, σ:194

<sup>72</sup> P.Lowe, *Contending with Nationalism and Communism, British Policy Towards Southeast Asia*, London: 2009, σ:64

ενδιέφερε τους Βρετανούς διπλωμάτες εάν ο αυτοκράτορας Μπάο Ντάι έπαιζε γκολφ και κυνηγούσε ή τους Αμερικανούς, αν ο πρίγκιπας Σιχανούκ ερωτοτροπούσε με νεαρές, δεν μπορεί να γίνει αντιληπτό ούτε ως μομφή ούτε σαν αποδεικτικό μίας φτωχής δυνατότητας ανεξάρτητης διακυβέρνησης των εθνών κρατών από τους ίδιους, πέρα από το παραδοσιακό πια δυτικότροπο πατρωνάρισμα και την αδιάκοπη προσπάθεια μείωσης της αξίας τους στα πλαίσια του κριτηρίου του δυτικού ορθού λόγου.

Ωστόσο, κάπου εδώ θα πρέπει να αναρωτηθούμε με τρόπο ριζικό: Φτάνουν αυτά τα στοιχεία; δηλαδή, όπλα επικοινωνίες και υλικά που μπορούν να τροφοδοτήσουν έναν ανταρτοπόλεμο, (σε έναν ήδη οπλοκρατούμενο κόσμο<sup>73</sup>, όπως παρατηρεί ο Χόμπσμπουμ) τα σύνορα που αφήνει πίσω της, ενώ δεν το επιθυμεί καθόλου, η γαλλική αποικιοκρατία και η κοινή γλώσσα των διαπραγματεύσεων και των σημείων για την εθνική αυτοδιάθεση του Γούντροου Ουίλσον, ώστε να ισχυριστούμε ότι η διαδικασία της αποαποικιοποίησης που χαρακτηρίστηκε σε όλες της σχεδόν τις εκφάνσεις από εθνικοαπελευθερωτικά κινήματα και μέτωπα αγώνα αλλά και τη σύσταση εθνικών αφηγήσεων, βασισμένων στον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο και την αντίσταση κατά του φασισμού, αποτέλεσε ακόμη μία φάση στο μοτίβο του εθνικισμού που αναγνωρίζεται στην Ευρώπη του 18<sup>ου</sup> και 19<sup>ου</sup> αιώνα; Ή ακόμη ότι αυτά τα φαινόμενα αποτέλεσαν φυσικό προϊόν και επακόλουθο της ωρίμανσης των συνθηκών που προκλήθηκαν από τη δυτική προστασία και τον εκσυγχρονισμό; Σίγουρα όχι και χρειάζεται συνεπώς να υπογραμμίσουμε την ανάγκη των θεωριών που συστηματοποιούν τις εκφάνσεις του εθνικιστικού φαινομένου όχι μόνο να συνδέσουν τη φάση των εθνικισμών κατά την περίοδο της αποαποικιοποίησης με τις δυτικές προγενέστερες εκδοχές εθνικιστικών κινήματων και αφηγήσεων, αλλά και να αποδίδουν μία σχετική αυτονομία στα συγκεκριμένα φαινόμενα, αν στοχεύεται να εξεταστούν επαρκώς τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά τους και συνεπώς οι εμπειρικές τους συμβολές στη θεωρία.

Πιο σημαντικά, και προεκτείνοντας όλα τα παραπάνω, ανακύπτουν δύο επιπλέον πρίσματα θεωρητικής ανάγνωσης που σχετίζονται και με τη δική μας συγκεκριμένα περίπτωση αλλά και τη γενική θεωρία του εθνικισμού. Αφενός, οι εθνικιστές και τα εθνικιστικά κινήματα της Ινδοκίνας και της Νοτιοανατολικής

---

<sup>73</sup> Βλ. Ε.Χόμπσμπουμ, *Η Εποχή των Άκρων...*, ό. π., σ. 192.

Ασίας συνολικότερα δε δανείζονται γλώσσα, εμπειρία και επιχειρήματα μόνο από τον δυτικό κόσμο και την ιστορία των δικών του εθνικιστικών πραγματώσεων, παρά επικοινωνούν επιπλέον μεταξύ τους, ακόμα και σε αλληλεγγύη υπό την ειδοποιό διαφορά των υποτελών, ή πρώην υπηκόων, (κατάσταση που οποιοσδήποτε μπορεί να καταλάβει ότι τους έχει στιγματίσει), μολονότι συνήθως η ανταλλαγή εμπειρίας βασίζεται στις προσπάθειες για τη μεταξύ τους άσκηση επιρροής και κυριαρχίας. Έτσι ο βιετναμέζικος εθνικισμός και εθνικιστικός αγώνας, αντλεί από τη μεγάλη πορεία του Μάο αλλά και από το μάθημα της ‘προδοσίας’ και τη σφαγή των κομμουνιστών του εθνικιστικού κινήματος από τον Τσιανγκ Κάι Σεκ που εν τέλει περιορίστηκε να στήνει το μονοκομματικό του ολοκληρωτικό καθεστώς στη νησιωτική Φορμόζα, υποχωρώντας στη μαοϊκή αντεπίθεση.

Όπως επίσης ο βιετναμέζικος εθνικοαπελευθερωτικός αγώνας μεταδίδεται στην Καμπότζη και το Λάος ως τρόπος οργάνωσης του εθνικού μετώπου, της κομματικής δομής υπό το δόγμα του μαρξισμού-λενινισμού που το διέπει και ελέγχει όλες τις οργανώσεις και επιτροπές αλλά και ως πρακτικής<sup>74</sup>. Ακόμη, η εμπειρία μεταγίγεται μέσα από τα μαθήματα ανταρτοπολέμου που μπορεί να φέρνει αποτελέσματα απέναντι στις πολλαπλά ισχυρότερες ποσοτικά και ποιοτικά στρατιωτικές δυνάμεις των δυτικών, είτε των Γάλλων είτε των Αμερικανών, στα αντίστοιχα αγωνιστικά κινήματα της Καμπότζης και του Λάος.

Μπορούμε να βρούμε πολλά ακόμα τέτοια χρήσιμα παραδείγματα, όπως η βουδιστική στάση του Σιχανούκ και του Σουβάνα Φούμα που δανείζονται στοιχεία εθνικιστικής επιχειρηματολογίας από την Ινδία του Γκάντι, ή της Βιρμανίας (Μπούρμα τότε)<sup>75</sup>, η οποία δε μένει ασυγκίνητη από τις διευκολύνσεις της Βρετανικής Αυτοκρατορίας στην ινδική εθνική υπόθεση ως αποτέλεσμα της ανόδου του ινδικού εθνικισμού.

Το άλλο σημείο που καλούμαστε να εξετάσουμε με προσοχή και έχει κάποιου είδους εγγελιανά στοιχεία στη λογική του σύστασης, ενώ θα μας απασχολήσει σε μεγαλύτερη έκταση προς το τέλος αυτής της εργασίας, σχετίζεται με την παρατήρηση πως η θεωρία του εθνικισμού δεν μπορεί να συλλάβει την

---

<sup>74</sup> P. J. Honey, “The National United Front in Vietnam, A Communist Strategy for Revolution”, *Studies in Comparative Communism*, 2, 1 (1969) σ. 69-71.

<sup>75</sup> P.Lowe, *Contending with Nationalism and Communism, British Policy Towards Southeast Asia*, Λονδίνο: 2009, σ. 42.

πλήρη έκταση και την πανσπερμία στοιχείων σχετικών με την ωρίμανση της νεότερης συνθήκης σε παγκόσμιο πλέον επίπεδο, αν δεν αναλογιστεί πως σε μία κατάσταση διαπάλης εθνικού αγώνα για ανεξαρτησία από τη μία και αντίστασης στα αιτήματα αυτά για αυτοδιάθεση και εθνική κυριαρχία από την άλλη, δεν μπορεί να μας ενδιαφέρει μονάχα ο ανά περίπτωση εθνικισμός που αρθρώνεται και απαιτεί<sup>76</sup>, παρά χρειάζεται διαλεκτικά να στρέφουμε την προσοχή μας και στον εθνικισμό ο οποίος ενώ έχει από καιρό αποκρυσταλλωθεί, μέσα από τον ανταγωνισμό του με τον πρώην υποτελή, πραγματώνεται, επανανοηματοδοτείται αλλά πολλές φορές ρισοκινδυνεύει τόσο την αιχμή του αλλά και τη βασική λειτουργία που αφορά στην εσωτερική ομογενοποίηση των ετερόκλητων στοιχείων που συγκροτούν το σώμα των πολιτών του έθνους κράτους του.

Σε αυτή τη συλλογιστικά παρακινδυνευμένη απόπειρα, ίσως θα έπρεπε, ώστε να βρισκόμαστε σε συγχρονία και με τη συγκεκριμένη περίπτωση που μελετάμε, να λάβουμε και ορισμένες κοινωνικο-ιστορικές παραμέτρους του δυτικού πολιτικού και πολιτισμικού κόσμου, που με τον έναν ή τον άλλον τρόπο είχαν σημαντική επίδραση στην επικράτηση των επαναστατών, ιδιαίτερα στην περίπτωση του Βιετνάμ.

Πρώτα και πιο σημαντικά το πολιτικό και οικονομικό σύστημα που άρχισε να ομογενοποιείται και να λαμβάνει την πρωτοκαθεδρία αλλά και τη μαζική υποστήριξη και κοινωνική νομιμοποίηση, μετά το πέρας του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, βασιζόταν σε όλες τις περιπτώσεις της αμερικάνικης σφαίρας επιρροής του βορειοατλαντικού συμφώνου σε μία φιλελεύθερου τύπου δημοκρατία με πλουραλιστικά χαρακτηριστικά.<sup>77</sup> Ταυτόχρονα καθώς κανείς δεν ήθελε να επιστρέψει στις οικονομικές κρίσεις που χάραξαν τον κόσμο και αφενός οδήγησαν στην άνοδο του ολοκληρωτισμού και του φασισμού στην Ευρώπη ενώ αφετέρου τράβηξαν το χαλί κάτω από τα πόδια της ελεύθερης αγοράς και του οικονομικού φιλελευθερισμού<sup>78</sup>. Με σκοπό τόσο να επανοικοδομηθεί η σπαραγμένη Ευρώπη αλλά και να μην επιτραπούν φαινόμενα ισχυρής κοινωνικής αναστάτωσης με αίτια την ανεργία που θα έγειραν την πλάστιγγα υπέρ των κομμουνιστικών ιδεών, προκρίθηκε, μπόλιασε και επικράτησε το κεϋνσιανό

---

<sup>76</sup> J. Blaut, *The National Question, Decolonizing the Theory of Nationalism*, Λονδίνο: 1987, σ. 15.

<sup>77</sup> Ε. Χόμπσμπουμ, *Η Εποχή των Άκρων...*, ό. π., σ. 193.

<sup>78</sup> Στο ίδιο, σ. 219.

μοντέλο κρατικής οικονομικής πρόβλεψης, προγραμματισμού και τόνωσης των ασθενέστερων μέσω του κοινωνικού κράτους.

Αυτοί οι παράγοντες με μία παράλληλη σημείωση της ενσωμάτωσης στη δημόσια σφαίρα των νέων μέσων μαζικής επικοινωνίας και ενημέρωσης, προς όφελος των πολιτών/ψηφοφόρων (ίσως) είχαν κάποιες συγκεκριμένες επιδράσεις που έστω και περιφερειακά άπτονται των υποθέσεων μας. Αρχικά, η ζωογόνο πνοή του κοινωνικού κράτους με την ταυτόχρονη εξάλειψη της ανεργίας σε μεγάλο βαθμό, οδήγησαν σε μία νέα κοινωνική διακριτή ομάδα και κατηγορία που βασίστηκε στην ολοένα αυξανόμενη επέκταση της μεσαίας τάξης στις δυτικές κοινωνίες, αυτή των φοιτητριών/ων, κατηγορία που όπως θα δούμε έπαιξε τον ρόλο της στη δικαίωση του αγώνα των Βιετναμέζων στην παγκόσμια κοινή γνώμη τόσο στην περίπτωση της Γαλλίας όσο και των Η.Π.Α.<sup>79</sup>.

Επίσης με τα ανθεκτικά αντανάκλαστικά απέναντι στον ολοκληρωτισμό με τα οποία είχαν εξοπλιστεί πλέον οι δυτικές φιλελεύθερες δημοκρατίες, τα οποία χρησιμοποιούσαν άλλωστε σαν ιδεολογική, προπαγανδιστική αιχμή του δόρατος στον αγώνα για επικράτηση κατά της σοβιετικής σφαίρας επιρροής υπό το λάβαρο του ελεύθερου κόσμου με προμετωπίδα τις Η.Π.Α, είχαν επέλθει δύο μεταστροφές στο πολιτικό σκηνικό, οι οποίες στην πραγματικότητα καθιστούσαν όλο και πιο ευάλωτη τη θέση τόσο των Γάλλων όσο και αργότερα των Αμερικανών αναφορικά με τη στάση και τη χάραξη πολιτικής τους στην Ινδοκίνα.

Από τη μία, είχε παρουσιαστεί ένας φαινομενικός κοινωνικός συμβιβασμός, κατά τον οποίο, το γαλλικό κομμουνιστικό κόμμα μπορούσε να εναλλάσσεται στην εξουσία με τον Ντε Γκωλ, θρυμματίζοντας τα όνειρα του Στάλιν για σοβιετική δυτικοευρωπαϊκή επέκταση. Ενώ από την άλλη ήταν πλέον τουλάχιστον δύσκολο να χρηματοδοτηθεί ένας πλήρης έκτασης και δέσμευσης πόλεμος, τόσο γιατί μία αντίστοιχη πολιτική, ανακοινωμένη ως φορολογικά μέτρα θα ήταν καταστροφική για οποιαδήποτε κυβέρνηση ή κόμμα της αντιπολίτευσης, και αφετέρου γιατί μετά την εμπειρία του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, καμία ευρωπαϊκή δύναμη δε θα μπορούσε να πείσει ιδιαίτερα σε μία μαζική κινητοποίηση των πολιτών και γενική επιστράτευση. Οι Βρετανοί δε θα ήταν ποτέ ξανά τόσο ριψοκίνδουνοι, ώστε να επιδοθούν σε μία πολεμική περιπέτεια στον Τρίτο Κόσμο<sup>80</sup>. Μία τελευταία πνοή

---

<sup>79</sup> Στο ίδιο, σ. 194.

<sup>80</sup> P.Lowe, ό. π., σ. 59.

των πάλαι ποτέ ευρωπαϊκών ιμπεριαλιστικών δυνάμεων φανερώθηκε στον πόλεμο του Σουέζ, όμως κατέστη γρήγορα σαφές πως χωρίς τη βοήθεια των Αμερικανών, καμία τέτοια επικράτηση όπως αυτές του παρελθόντος δεν ήταν εφικτή<sup>81</sup>.

Αυτή η τάση για παραχώρηση των ηνίων του δυτικού παρεμβατισμού προς όφελος των αμερικανικών συμφερόντων στον Τρίτο Κόσμο, φαίνεται από το πώς οι Γάλλοι άρχισαν να εμπλέκουν την αμερικανική υπερδύναμη στις επιδιώξεις τους στην Ινδοκίνα, ήδη μετά το τέλος του Β' Παγκοσμίου Πολέμου<sup>82</sup>. Ωστόσο, όλα τα παραπάνω έχουν εκτεθεί για να καταστεί δυνατή η κατανόηση, ότι πέρα από τη δράση των μυστικών υπηρεσιών, (των οποίων η επίδραση, όπως διαπιστώνει ο Χόμπσμπουμ είναι αμελητέα<sup>83</sup>) οι πολιτικές παρεμβατισμού και ανάμειξης με τα πράγματα τρίτων χωρών, πλέον καθίστανται αντικείμενο εσωτερικής πολιτικής αντιπαράθεσης, ικανής ακόμη και να ρίξει μία κυβέρνηση στο δυτικό μοντέλο πολιτικού και κομματικού ανταγωνισμού. Αυτή η παρατήρηση μας οδηγεί στη σκέψη που, όπως και να το δει κανείς, επιβεβαιώνεται εν μέρει εμπειρικά, ότι το αφήγημα του ελεύθερου κόσμου που εκπολιτίζει και εκσυγχρονίζει τις καθυστερημένες περιοχές του Τρίτου Κόσμου, (αυτή τη φορά στη βάση μίας κοινής και ισότιμης ωφέλειας) έπρεπε με κάποιον τρόπο να επικυρωθεί, να βρει έρεισμα και νομιμοποίηση, με λίγα λόγια να γίνει κομμάτι της εθνικιστικής ιδεολογίας του κράτους.

Όταν κάτι τέτοιο καθίστατο όλο και λιγότερο πειστικό και αληθοφανές, οι εθνικιστικές κορώνες υψώνονταν ψηλότερα και ο διχασμός μεταξύ πατριωτών και κομμουνιστών προδοτών (στην περίπτωση των Η.Π.Α έντονα αναγνωρίζεται κάτι τέτοιο) καταλάμβανε τεράστιο ποσοστό του δημόσιου διαλόγου και της ενέργειας της εθνικής κυβερνητικής πολιτικής<sup>84</sup>. Το πιο κομβικό και ακανθώδες πάντως σε αυτές τις σκέψεις είναι ότι κάτι τέτοιο οι κομμουνιστές και εθνικιστές κυρίαρχοι και αγωνιστές της Ινδοκίνας το είχαν καταλάβει καλά.

Κάποιοι λένε ότι κάποιες φωτογραφίες, ανεξάρτητων Αμερικανών φωτορεπόρτερ έπαιξαν καταλυτικό ρόλο στην πορεία των ιστορικών εξελίξεων. Στη στη μία περίπτωση αποτυπώνεται η αυτοπυρπόληση ενός βουδιστή μοναχού

---

<sup>81</sup> Βλ. Ε.Χόμπσμπουμ, *Η Εποχή των Άκρων...*, ό. π., σ. 197.

<sup>82</sup> N.Tarling, ό. π., σ. 142.

<sup>83</sup> Ε. Χόμπσμπουμ, *Η Εποχή των Άκρων...*, ό. π., σ. 186-187.

<sup>84</sup> Στο ίδιο, σ. 193.

σε κεντρικό σημείο της πόλης της Σαϊγκόν απογύμνωνοντας την όποια περιορισμένη νομιμοποίηση μπορεί να είχε το αυταρχικό, οικογενειοκρατικό, καθεστώς μαριονέτα του Ντιέμ στο Νότιο Βιετνάμ. Ενώ στην άλλη, η φωτογραφία της εν ψυχρώ δολοφονίας ενός Βιετκόνγκ από τον αρχηγό της αστυνομίας της Σαϊγκόν κατά την πρώτη γενικευμένη προσπάθεια κατάληψης κεντρικών σημείων ελέγχου στην πρωτεύουσα του Βιετνάμ (η οποία ούτως ή άλλως κατόπιν του πραξικοπήματος για την αντικατάσταση του καθεστώτος Ντιέμ, είχε παραχωρήσει όποια εναπομείνασα κυριαρχία στην αμερικανική πρεσβεία<sup>85</sup>) από τους κομμουνιστές, λίγα χρόνια μετά διευκόλυνε τη σταδιακή κατάρρευση του μύθου του ανήθικου φανατικού κομμουνιστή που δε δείχνει έλεος και εξουδετερώνει τους ομοεθνείς του για την επικράτηση του κομμουνισμού<sup>86</sup>. Οι ρόλοι στη συγκεκριμένη φωτογραφία έμοιαζαν αντεστραμμένοι.

Πώς λοιπόν είναι δυνατόν να συνεχίζεις να συντηρείς μισό εκατομμύριο και παραπάνω νέους Αμερικανούς στρατιώτες κάθε χρώματος και φυλής, όταν η υποτιθέμενη πολιτική εξουσία που στηρίζεις ενώ συνηγορείς για τη δημοκρατικότητά της, καταπιέζει, η ίδια και καταχράται την εξουσία της με έναν τρόπο που δε θα μπορούσε ποτέ να γίνει αποδεκτός στη δυτική όλο και πιο προοδευτική κοινή γνώμη; Οι Βιετναμέζοι είχαν το αβαντάζ, τις βαρβαρότητες, τις εκκαθαρίσεις και τα χτυπήματα κάτω από τη ζώνη που παραβίαζαν τις συμφωνίες της Γενεύης του 1953, να τα ντύνουν σε ένα πέπλο αδιαφάνειας, να τα κρύβουν στις ζούγκλες τους. Κάτι τέτοιο οι Αμερικανοί στρατιωτικοί ιθύνοντες, διαπίστωναν πως δεν είχαν την ελαστικότητα να κάνουν και γι' αυτό παραπονιούνταν<sup>87</sup>.

Έτσι, ήδη από τη διακυβέρνηση Κένεντι οι πιο πειστωμένοι ιδεολόγοι και Αμερικανοί εθνικιστές στρατιωτικοί ξεκίνησαν τις μηχανορραφίες στην προσπάθεια επιβολής καθεστώτων τόσο στο Βιετνάμ, όσο και στην Καμπότζη και το Λάος. Τότε πια, δεν τους ενδιέφερε πολύ αν είχαν λαϊκό έρεισμα ή κοινωνική νομιμοποίηση τα καθεστώτα αυτά, παρά η αποτελεσματικότητά τους στην αναχαίτιση της κομμουνιστικής απειλής. Συμπερασματικά σε αυτό το σημείο, γίνεται ευκρινές πως τόσο ο γαλλικός αλλά πολύ περισσότερο ο αμερικανικός

---

<sup>85</sup> A. Dommen, ό. π., σ. 549. Στο ίδιο, σ. 565.

<sup>86</sup> Ε.Χόμπσπαουμ, Επαναστάτες, ό. π., σ. 193.

<sup>87</sup> A. Dommen, ό. π., σ. 699.



εθνικισμός, εν μέρει επανεφευρέθηκαν για να προσαρμοστούν στα νέα δεδομένα, κατά τη διάρκεια των συνταρακτικών γεγονότων που εκτυλίχθηκαν στους πολέμους της Ινδοκίνας<sup>88</sup>.

Από ‘δω και πέρα, τα πράγματα δυσχεραίνουν για τη θεωρητική μας επεξεργασία. Κι αυτό γιατί, όπως ήδη φάνηκε σε μία σειρά από σημεία, η θέση της εργασίας συνηγορεί στο ότι οι Βιετμίνχ, οι Βιετκόνγκ, όπως και οι οργανώσεις του Πάθιετ Λάο και των Χμερ Ισσαράκ στην Καμπότζη ήταν εξίσου εθνικιστικές και φυσικά δεν πρέπει σε καμία περίπτωση το εθνικό αφήγημα που συγκροτούσαν υπό το μαρξιστικό-λενινιστικό δόγμα να ενταχθεί σε μία κατάσταση αξιολογικής σύγκρισης με τις προσπάθειες για εθνική συγκρότηση του Σουβάνα Φούμα στο Λάος, του πρίγκιπα Σιχανούκ στην Καμπότζη ή ακόμα του Ντιέμ στο Νότιο Βιετνάμ υπό την ιδιότυπη αιρετική προσαρμογή του κομμουνισμού με τον καθολικισμό (στον οποίο ο ίδιος φανατικά πίστευε) στο εκσυγχρονιστικό πρόταγμα της προσωπολατρίας. Το αν οι Αμερικανοί επέλεξαν να χρηματοδοτήσουν το τάδε ή το δείνα πολιτικό καθεστώς, ή χειρότερα κατά την περίοδο των πραξικοπημάτων την κάθε στρατιωτική κλίκα και πολιτικό πρόσωπο, σε καμία περίπτωση δεν μπορεί να σκιαγραφήσει ποια είναι η πραγματική εθνικιστική κίνηση, επειδή και μόνο, υπό την αμερικανική εθνικιστική και ιμπεριαλιστική ιδεολογία, βρίσκεται σε αντίθετο στρατόπεδο από αυτό των κομμουνιστών.

Για να το θέσουμε πιο απλά και μέσα από το πιο τρανταχτό παράδειγμα. Την περίοδο που επακολούθησε του απελευθερωτικού αγώνα κατά της ιαπωνικής κατοχικής δύναμης, στις συνειδήσεις των Βιετναμέζων, εθνικός ηγέτης και πιθανή κεφαλή ενός ανεξάρτητου εθνικού κράτους του Βιετνάμ, δε θα ήταν άλλος από τον Χο Τσι Μινχ<sup>89</sup>. Ο αυτοκράτορας Μπάο Ντάι είχε χάσει κάθε νομιμοποίηση στις συνειδήσεις ακόμη και της δεξιάς πτέρυγας των εθνικιστών μέσα από τα αλλεπάλληλα πισωγυρίσματα από τη μία σφαίρα επιρροής στην άλλη (από τη γαλλική στην ιαπωνική και πάλι πίσω<sup>90</sup>). Αλλά, μεγαλύτερη απόδειξη για την ηθική νομιμοποίηση του κομμουνιστή επαναστάτη είναι ότι μέχρι οι Γάλλοι να αποφασίσουν πως θα χειριστούν την κατάσταση, (γιατί να αποχωρήσουν δεν είχαν κανένα σκοπό) ο Μπάο Ντάι δέχτηκε τη θέση του

---

<sup>88</sup> J. Blaut, ό. π., σ. 13.

<sup>89</sup> P.Lowe, ό. π., σ. 66.

<sup>90</sup> Στο ίδιο, σ. 57.

συμβούλου του κράτους κοντά στον Χο Τσι Μινχ, ενώ οι δυο τους ήταν ιδεολογικά ορκισμένοι εχθροί. Σε κάθε, περίπτωση κι απ' την άλλη πλευρά, αυτή των κομμουνιστών, η συμβολική αυτή πράξη ήταν μία ακόμα καλά διαβασμένη κίνηση που είχε μεταλαμπαδευτεί από την άνοδο των μπολσεβίκων στην εξουσία<sup>91</sup>.

Αυτό όμως που στηρίζει αυτή η εργασία είναι αρκετά δύσκολο να αφομοιωθεί όχι μόνο λόγω της συνειδητοποίησης ότι η ψυχροπολεμική, νευροπαραλυτική ισορροπία δυνάμεων έχει αφήσει τα δικά της ιδεολογικά χνάρια στις συνειδήσεις μας, ακόμα και μέσα από την πληθώρα χολιγουντιανών αλλά και ανεξάρτητων κινηματογραφικών παραγωγών που μας έμαθαν να σκεφτόμαστε με έναν τρόπο<sup>92</sup>. Αλλά πιο σημαντικά γιατί ο ίδιος ο Μαρξ, του οποίου υποτίθεται ότι το δόγμα (μέσα από την πρακτική και θεωρητική επεξεργασία στην οποία προχώρησε ο Λένιν κατά τη Ρωσικής επανάσταση, την εγκαθίδρυση του μπολσεβίκικου κράτους και την επικράτηση στον εμφύλιο της λευκής και κόκκινης τρομοκρατίας) υποτίθεται ότι ασπάζονταν και είχαν εσωτερικεύσει οι κομμουνιστές επαναστάτες, πουθενά δεν περιέχει την περίπτωση τους. Μιλά για ταξική πάλη και είναι βέβαιο πως ακόμα κι αν υπήρχαν ζητήματα ταξικότητας, αυτά προέκυπταν περισσότερο από την ολοκληρωτική φτωχοποίηση μεγάλων κοινωνικών μερών της βιετναμέζικης κοινωνικής σύνθεσης, παρά από μία βιομηχανοποίηση και προλεταριοποίηση του πληθυσμού.

Επιπλέον όπως έχουμε δει, ο εθνικισμός αρθρώνεται με τρόπο συμπεριληπτικό σε αυτούς που πείθει να υλοποιήσουν το πολιτικό πρόταγμα στο όνομά του και έχει υπό αυτή την έννοια την τάση να εθελουφλεί μπροστά στις κοινωνικές ανισότητες και να τις αμβλύνει. Επίσης πρέπει να κατανοήσουμε υπό μία άλλη ματιά αυτή τη φορά, ότι για να μπορεί να λειτουργήσει έστω και υπό μικρότερες προκλήσεις σε σχέση με τη γαλλική πολεμική μηχανή αλλά και τη ριζωμένη εξουσία σχεδόν εκατό χρόνων αποικιοκρατίας στην περιοχή, ένα εθνικοαπελευθερωτικό κίνημα, οι απαιτήσεις τόσο για ηθική νομιμοποίηση του αγώνα, αλλά και αυτές σε ανθρώπινο δυναμικό και υλική στήριξη από τους ανθρώπους της υπαίθρου και της πόλης, είναι τεράστιες. Αυτό, οι επαναστάτες το

---

<sup>91</sup> Ε. Χόμπσμπαουμ, *Η Εποχή των Άκρων...*, ό. π., σ. 122.

<sup>92</sup> Α. Dommen, ό. π., σ. 280. Υποτίθεται εδώ ότι ο Αμερικανός διπλωμάτης Lansdale, έχει αποτελέσει την έμπνευση για τον κεντρικό χαρακτήρα του Γράχαμ Γκρην στο μυθιστόρημα 'Ο Ήσυχος Αμερικανός', ιστορία, η οποία μεταφερόμενη στη μεγάλη οθόνη σημείωσε μεγάλη επιτυχία.

γνώριζαν καλά, ως εκ τούτου ακόμα και αν σε κάποιο μέρος της ουτοπικής συνείδησης του Χο Τσι Μινχ, βρισκόταν η πραγμάτωση του κομμουνισμού σε όλη την Ινδοκίνα, όπως πίστευαν οι δυτικοί, αυτό καμία σχέση δεν είχε με ό,τι στην πραγματικότητα συνέβαινε, τουλάχιστον από το 1945 και μέχρι την αγροτική μεταρρύθμιση (land reform) μαοϊκής σύλληψης όπου τα πάθη και οι ορμές των χωρικών, που είχαν μάθει να ζουν στην ανέχεια και τον αποικιοκρατικό ζυγό στην πλάτη τους, αφέθηκαν ελεύθερα και επιφέροντας μία κοινωνική καταστροφή. Ωστόσο, ιδιαίτερα μέχρι τον συμβιβαστικό χωρισμό του Βιετνάμ κατά το παράδειγμα της Κορέας όπου ο πόλεμος είχε βγει ισοπαλία το 1953, ο Χο Τσι Μινχ και το μαρξιστικο-λενινιστικό του κόμμα συγκαλυμμένο σε εθνικό μέτωπο απέδιδε συμβολική αξία σε διανοούμενους, αγωνιστές κατά των Γάλλων κατακτητών και γενικότερα προς όλα τα χρήσιμα στοιχεία για τη συγκρότηση ενός συμπεριληπτικού εθνικού αφηγήματος.

Αυτοί που με τον έναν ή τον άλλο τρόπο απειλούσαν την κυριαρχία του κόμματος και έπρεπε να εξουδετερωθούν, ήταν οι πρώην συνεργάτες των Γάλλων και των Ιαπώνων, (παρόμοια στοιχεία, αν μη τι άλλο βλέπουμε μετά το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο στην Ευρώπη να εκριζώνονται αντίστοιχα: Οι συνεργάτες των ναζί βρέθηκαν χωρίς μοίρα στις εκάστοτε εθνικές ανασυγκροτήσεις) αλλά και τα εναπομείναντα ενεργά ιδεολογικά μέλη του διασπασμένου εθνικιστικού κόμματος του Βιετνάμ που είχε κάνει την εμφάνιση του τη δεκαετία του 1920 στα πρότυπα της Κουόμιντανγκ. Μέλη τα οποία ο Χο Τσι Μινχ είχε το φόβο ρεαλιστικό ή μη, ότι ήταν ως διακριτά διαφορετικοί ιδεολόγοι από εκείνον και τους συντρόφους του, η μόνη απειλή για ένα αντίπαλο εθνικό αφήγημα. Επίσης, υπήρχε το μάθημα του κινεζικού εμφυλίου και της διάσπασης των Κινέζων επαναστατών ανάμεσα στον Τσιανγκ Κάι Σεκ και τον Μάο, το οποίο ο Χο Τσι Μινχ βίωσε από κοντά, όντας όπως είπαμε επαγγελματίας διεθνιστής, στο σκοπό της παγκόσμιας κομμουνιστικής επανάστασης, και επέζησε της εξουδετέρωσης.

Πάντως αυτό που είναι σημαντικό να επισημανθεί, ώστε να μας γυρίσει αναστοχαστικά πίσω στη θεωρία, είναι πως μία πολιτισμική επανάσταση, ή μία εμμενής επανάσταση όταν έχει ήδη εγκαθιδρυθεί το επαναστατικό καθεστώς στα πρότυπα της Κίνας του Μάο, θα μπορούσε να συλλάβει ο Μαρξ. Ούτε βέβαια η πρόβλεψη της έντασης της συσσώρευσης του παγκοσμιοποιημένου κεφαλαίου στη μορφή της ηγεμονίας των πολυεθνικών εταιρειών μετά το Β' Παγκόσμιο

Πόλεμο θα είχε θέση στις προβλέψεις του. Πόσο δε μάλλον, κομμουνιστικές επαναστάσεις των οποίων το κεντρικό συλλογικό υποκείμενο δε θα ήταν οι εργάτες, οι προλετάριοι δηλαδή, αλλά οι χωρικοί, οι οποίοι επιθυμούν την εθνική τους απελευθέρωση. Γιατί αυτό που δεν είχαν καταλάβει οι Γάλλοι, επιμένοντας να παρατείνουν την κυριαρχική τους παρουσία στην Ινδοκίνα, ήταν ότι και οι χωρικοί, ήταν κοινωνοί ορισμένων ιδεών και είχαν με τον έναν ή τον άλλο τρόπο αποπαραδοσιακοποιηθεί σε έναν σχετικό βαθμό, ικανό να καταστήσει αυτό που επιθυμούσαν, διαφορετικό, ουσιαστικά, από λίγο παραπάνω ρύζι ή χαμηλότερους φόρους<sup>93</sup>. Έψαχναν την εθνική τους απελευθέρωση.

Οπότε, οι επιδράσεις που μπορεί να είχε η έλευση και η στρατοπέδευση των ανταρτών στα χωριά τους, μόνο αρνητική δεν μπορεί να ήταν, ιδιαίτερα αν ιδωθεί αντιθετικά προς την υποτέλεια τους στους Γάλλους αποικιοκράτες. Αν λάβουμε την ιστορική περιγραφή του Χόμψμπαουμ (η οποία φέρει θεωρητικές αξιώσεις γιατί γενικεύει τον τρόπο δράσης των ανταρτών αντλώντας εμπειρικό υλικό από πολλές περιπτώσεις που βρίσκονται σε μεγάλη απόσταση μεταξύ τους στο χάρτη) υπόψη, θα δούμε πως οι αντάρτες για να βεβαιώσουν τη στήριξη των ντόπιων, όφειλαν να μην έχουν υπεροψία απέναντί τους, να ζουν με όσες ανέσεις και δυσχέρειες αν όχι περισσότερες ζούσαν κι αυτοί, να συμμερίζονται και να μην προσβάλλουν τις παραδόσεις και τα έθιμα τους και φυσικά να μη συμπεριφέρονται βίαια, πόσο δε μάλλον στις γυναίκες τους<sup>94</sup>. Η εικόνα αυτή που εν μέρει μπορεί κανείς να πει ότι ίσχυε στο βαθμό της γιγαντιαίας επιτυχίας στρατιωτικής και πολιτικής του Δαβίδ απέναντι στο δυτικό Γολιάθ, έρχεται σε πλήρη αντίθεση με το πώς αντιλαμβάνονταν τα δυτικά είτε λευκά είτε πολύχρωμα στρατεύματα που ανά καιρούς βρίσκονταν επί των εδαφών τους, οι απλοί άνθρωποι της Ινδοκίνας.

Πέρα από την επιτυχία του αντάρτικου σε επίπεδο στρατιωτικών επιτευγμάτων, τα οποία παρείχαν επαρκή νομιμοποίηση και ισχύ για τη σύναψη συνθηκών με τους δυτικούς κατακτητές, ο τρόπος με τον οποίο ανήγαγε ο Χο Τσι Μινχ τη βιετναμέζικη απελευθέρωση σε σύμβολο του ασιατικού εθνικισμού<sup>95</sup>, είναι πραγματικά άξιος επεξεργασίας, για συγκεκριμένους λόγους που χρειάζεται

---

<sup>93</sup> Ε.Χόμψμπαουμ, *Επανάστατες...*, ό. π., σ. 186.

<sup>94</sup> Στο ίδιο, σ. 187.

<sup>95</sup> C. R. M. Rao, "North Vietnam, The New Symbol of Asian Nationalism", *China Report*, 4 (1968), σ. 14-18.

να καταθέσουμε εδώ. Αρχικά, θεωρούμε πως στη συνείδηση των Βιετναμέζων επαναστατών ήταν από την αρχή εμφανές και γι'αυτό ακολούθησαν αυτή την ξεκάθαρη στρατηγική, ότι οι Γάλλοι δε θα έφευγαν με την άρθρωση πολιτικών εθνικών αιτημάτων ανεξαρτησίας σε επίπεδο διαλόγου και διαπραγματεύσεων. Ότι οι Σοβιετικοί δεν ενδιαφέρονται για την περίπτωση τους, έχοντας στραμμένο το βλέμμα προς τη δύση και ότι μάλλον επιθυμούσαν μία ουδετεροποίηση της περιοχής της Ινδοκίνας στα πρότυπα της κορεατικής διάσπασης.

Τέλος, ότι οι Κινέζοι, ναι μεν βρίσκονταν πιο κοντά τους και συνοριακά και ιδεολογικά ίσως, αλλά δεν έβλεπαν το Βιετνάμ και την ευρύτερη περιοχή της Ινδοκίνας, παρά σαν έναν προνομιακό χώρο άσκησης της διεθνούς τους πολιτικής επιρροής και πιο σημαντικά σαν ένα γεωγραφικό ανάχωμα<sup>96</sup>, που αν χανόταν (πέφτοντας στην κυριαρχία του ψυχροπολεμικού δυτικού στρατοπέδου) θα έφερνε τον πόλεμο στα σύνορά τους. Είχαν άλλωστε ήδη αποδείξει πως δε θα δεσμεύονταν σε πολεμικές περιπέτειες αν δεν βαλλόταν η εδαφική τους κυριαρχία όπως συνέβη στην περίπτωση του πολέμου της Κορέας. Το εθνικό μέτωπο του Βιετνάμ όμως χρειαζόταν υλική βοήθεια και ισχυρούς φίλους τόσο κατά τον αγώνα για ανεξαρτησία αλλά πόσο δε μάλλον όταν τα σύνορα του κομμουνιστικού καθεστώτος της Δημοκρατίας του Βιετνάμ με τις συμφωνίες της Γενεύης, καταλάμβαναν το πιο φτωχό και άγονο μέρος της πρώην αποικιοκρατικής γαλλικής επικράτειας του Τονκίν. Οι Ρώσοι ή οι Κινέζοι θα έπρεπε να τους βοηθήσουν, γιατί η βοήθεια από τους Γάλλους και εν συνεχεία από τους Αμερικανούς θα σήμαινε την εξουδετέρωση του ιδεολογικού τους σκοπού, ο οποίος και τους επέτρεπε να θεωρούνται και να τους θεωρούν εθνικά ανεξάρτητους.

Σε μία σχεδόν προφητική αναλογία σε μορφή κομφουκιανής παραβολής ο Χο Τσι Μινχ, κατά τη διάρκεια μίας από τις συχνές συνεδρίες που πραγματοποιούσε το κόμμα, ώστε τα νεαρά μέλη να ασκούν γόνιμη κριτική βάση πάντα του μαρξιστικού-λενινιστικού δόγματος, ο Βιετναμέζος επαναστάτης περιέγραψε μία συνθήκη όπου κάποιος κάθεται σε μία σανίδα την οποία στηρίζουν δύο καρέκλες στις άκρες της. Αυτό που πρότεινε ο Χο Τσι Μινχ ήταν να επιλέξει κάποιος καρέκλα και διαφορετικά να μην παραπονιέται για τον πόνο αν κάποιος τραβούσε απότομα μία από αυτές.

---

<sup>96</sup> P.Lowe, ό. π., σ. 69.

Η παραβολή αυτή θα μπορούσε να χαρακτηριστεί προφητική αν λάβει κανείς υπόψη, τα βίαια ξεσπάσματα του εθνικού πλέον ηγέτη της Καμπότζης Σιχανούκ που επιχειρούσε μανιωδώς αλλά και ορθολογικά να παγιώσει καθιστώντας διακριτή την ανεξαρτησία του κράτους του, μέσα από τον δρόμο της ουδετερότητας και της μη ευθυγράμμισης με τους γίγαντες του ψυχροπολεμικού παιχνιδιού (διεθνή συνέδρια, στα οποία ο ίδιος φάνηκε να πρωτοστατεί με αρχή εκείνο στο Μπαντουνγκ, δεν κατάφεραν να αντιστρέψουν το διεθνές κλίμα της περιόδου). Όταν ο κίνδυνος ήταν πιο έντονος και η άνοδος των Χμερ Ρουζ<sup>97</sup>, που κατά την άποψη που ενστερνίζεται αυτή η εργασία ουδεμία σχέση είχαν με εθνικοαπελευθερωτικό, εθνικιστικό ή ακόμα και κομμουνιστικό με τη στενή έννοια κίνημα, ήταν προ των πυλών, καμία ουσιαστική βοήθεια δεν έλαβε ούτε από τους Σοβιετικούς, ούτε από τους ηγέτες του ελεύθερου κόσμου. Πιο σημαντικά, γίνεται αντιληπτή η ιστορική συγκυρία, κατά την οποία ένα κίνημα αναζητά τη θέση του στο σύγχρονο του κόσμο υπό τη μορφή της εθνικής του ανεξαρτησίας στα πλαίσια του αγεφύρωτου διχασμού (για όλους τους άλλους, όχι για τις μεταξύ τους σχέσεις) που επικρατούσε ιδιαίτερα στις κορυφώσεις των εντάσεων του ψυχρού πολέμου<sup>98</sup>.

Οι Σοβιετικοί δε βοήθησαν τους Αλγερινούς, ούτε τους Κουβανούς ούτε βέβαια τους λαούς της Ινδοκίνας. Ακόμη κι αν το μοτίβο της επιχειρηματολογίας αναφορικά με την ανάμειξη των Ρώσων στις εξελίξεις επί της Ινδοκίνας, ήταν πολλές φορές ικανό να εξασφαλίζει τις υπογραφές για τη στήριξη της συνέχισης του πολέμου από το ΝΑΤΟ και το αμερικανικό κογκρέσο. Έχουμε να κάνουμε λοιπόν, φαίνεται πια, με μία ιδιαίζουσα στη σύγχρονη ιστορία περίπτωση κομμουνιστικής επανάστασης και εθνικοαπελευθερωτικού αγώνα, ιδιαίτερα στην περίπτωση του Βιετνάμ όπου καμία τροπή κι εξέλιξη που έλαβαν τα πράγματα δε μοιάζει να εφάπτεται σε κάποιον ιδεότυπο τόσο της μαρξιστικής και λενινιστικής ανάλυσης, όσο και κάποιου ιδανικού παραδείγματος που μπορεί να εντοπιστεί στις θεωρίες του εθνικισμού.

Μπορεί ο Μαρξ να είχε στρέψει το ενδιαφέρον του στον κόσμο της Ανατολής, αλλά δε θα μπορούσε σε καμία περίπτωση να συνηγορήσει σε μία

---

<sup>97</sup> Η χρήση της ονομασίας Χμερ Ρουζ, που συναντιέται σε αυτή την εργασία, αποτελεί μία συνειδητή επιλογή εξελληνισμού της γαλλικής μετάφρασης Khmer Rouge, που σκοπό είχε την όσο το δυνατόν πιο αποτελεσματική απαγκίστρωση από τα συκείμενα με ιδεολογικό και αξιολογικό χαρακτήρα που νοητικά έχουν προσδεθεί στην ελληνική απόδοση “ Κόκκινοι Χμερ” ή “Ερυθροί”.

<sup>98</sup> N. Tarling, ό. π., σ. 159.

επαναστατική διαδικασία (η οποία πόσο δε μάλλον θα στεφόταν με επιτυχία) με το καπιταλιστικό στάδιο της εξέλιξης να λείπει ιστορικά<sup>99</sup>. Ακόμη μπορεί ο Λένιν κατά την προσχώρηση των κομμουνιστικών κομμάτων στην Τρίτη Κομμουνιστική Διεθνή, να είχε εντοπίσει το ζήτημα του ιμπεριαλισμού ως κεντρικού για την αναχαίτιση όποιας ελπίδας προς την παγκόσμια κομμουνιστική επικράτηση, βασιζόμενος στην εμπειρία του στον πρώτο παγκόσμιο πόλεμο<sup>100</sup>. Ωστόσο, εκείνος πέθανε και οι ευσεβείς του πόθοι για διεθνιστική αλληλεγγύη σε επίπεδο ενεργούς παρέμβασης της ΕΣΣΔ προς όφελος των εθνικοαπελευθερωτικών κινημάτων ανά τον κόσμο παρέμεινε σχήμα θεωρητικό, καθώς ο διάδοχος του αντιλαμβανόταν διαφορετικά και την επανάσταση και την ισορροπία δυνάμεων μετά τις συμφωνίες της Γιάλτας και το μοίρασμα του κόσμου με τον Αμερικανό πρόεδρο Αϊζενχάουερ. Η Σοβιετική Ρωσία δε θα ρίσκαρε εκτός κι αν τα άμεσα συμφέροντα της, ή η συμφωνημένη ζώνη επιρροής της απειλούνταν από το δυτικό στρατόπεδο, όποια κι αν ήταν η ιδεολογικοποιημένη επιχειρηματολογία που επικαλούνταν στην εκάστοτε περίπτωση, ώστε να δικαιολογήσει την αδράνειά της. Αυτό βέβαια θα άλλαζε, μόνον παρωδικά, με την ευθεία πρόκληση απέναντι στην πρωτοκαθεδρία της εντός του σοβιετικού μπλοκ από την Κίνα του Μάο και του Τσου εν Λάι, και τότε θα παρατηρούνταν μία άλλου τύπου χάραξη διεθνούς πολιτικής με εκφραστή της τον Νικήτα Χρουτσώφ.

Το Βιετνάμ, το Λάος και η Καμπότζη ήταν μόνα τους, σε ένα άγονο για εθνική ανεξαρτησία και ουδετερότητα περιβάλλον, όσο κι αν οι περισσότεροι στις πολιτικές ελίτ των χωρών αυτών δεν έβρισκαν κάποιον τρόπο ή δεν επιθυμούσαν να το κατανοήσουν.

Όμως ας επιστρέψουμε στη θεωρία του φαινομένου του εθνικισμού και ιδιαίτερα στην προβληματική που μας έχει γεννηθεί σχετικά με τη συμβατότητα ενός εθνικοαπελευθερωτικού αγώνα με αμιγώς ενσωματωμένο στη δράση και την άρθρωση του αιτήματος της εθνικής του ανεξαρτησίας το δόγμα του μαρξισμού-λενινισμού, με τις περιπτώσεις των εθνικισμών που έχουν κατά πολύ, όπως παρατηρήσαμε, δώσει το στίγμα τους στην ιδεοτυπική θεωρητική κωδικοποίηση του φαινομένου, και ανήκουν στις περιπτώσεις της ανόδου του εθνικισμού στην

---

<sup>99</sup> Ε.Χόμπσπλουμ, *Η Εποχή των Ακρων...*, ό. π., σ. 189-190.

<sup>100</sup> Στο ίδιο, σ. 294.

Ευρώπη και τις Η.Π.Α του 18<sup>ου</sup> και 19<sup>ου</sup> αιώνα. Θα μπορούσαμε να κάνουμε κάποιες κομβικές θεωρητικές παρατηρήσεις και στη συνέχεια να εμβαθύνουμε σε έναν σχετικό βαθμό στη θεωρητική ανάγνωση για τον εθνικισμό στην οποία προβαίνει ο Τσέχος στοχαστής Μίροσλαβ Χροχ, ώστε να καταλήξουμε σε κάποια θεμελιώδη για την εργασία μας συμπεράσματα.

Αρχικά έχει διαφανεί με τον έναν ή τον άλλο τρόπο σε σημεία της συλλογιστικής μας, η τάση του εθνικισμού να ομογενοποιεί, στην εμβέλεια του εσωτερικού της επικράτειας, στα όρια της οποίας γίνονται αισθητές οι επενέργειες του όσον αφορά στις συνειδήσεις των κοινωνιών της ιδεολογίας του. Αυτή η τάση στην πολιτειακή της εκδοχή βασίζεται στη θέση ότι οι πολίτες ενός έθνους-κράτους, ακόμα και ομοσπονδιακού όπως αυτό των Η.Π.Α έχουν ίσες ευκαιρίες και ίσα πολιτικά και κοινωνικά δικαιώματα υπό μία κοινή σημαία που παράγει μία πανσπερμία από σύμβολα και αισθήματα στους φορείς της ιδεολογίας, οι οποίοι καταλαμβάνουν το μεγαλύτερο ποσοστό του έμψυχου υλικού κάτω από το λάβαρο του συγκεκριμένου εθνικισμού που βρίσκει τη μερική του πραγμάτωση στο συγκεκριμένο έθνος κράτος.<sup>101</sup>

Ακόμα και στην περίπτωση του εθνοτικού εθνικισμού, μία τάση για εξίσωση με βάση το γλωσσικό ή ακόμη και το φυλετικό κριτήριο, προκύπτει, καθιστώντας τα άτομα έστω στο βαθμό της συνείδησης τους, ίσα και όμοια, εφόσον καταφέρνουν με επιτυχία να διαχωρίζονται απ' το ξένο και κάθε άλλο. Αυτές οι εκρηκτικές ύλες που φέρνει στην ανθρώπινη συνείδηση η ιδεολογία του εθνικισμού έχουν κάποια πολύ πιθανά υλικά απότοκα, που μας ενδιαφέρουν. Αφενός γίνεται κατανοητό πως η όποια ανισότητα που δεν μπορεί να θεμελιωθεί υπό το φίλτρο της εθνικιστικής ιδεολογίας δεν μπορεί πλέον να ευσταθεί<sup>102</sup>. Αυτός είναι και ο κυριότερος λόγος για τον οποίο οι ευρωπαϊκές αυτοκρατορίες κونيορτοποιούνται με την άνοδο του ευρωπαϊκού εθνικισμού και το αίτημα για 'ένα έθνος-ένα κράτος' αποκτά τέτοια απήχηση.

Αφετέρου, μία από τις εκλεκτικές συγγένειες που σχετίζεται εν μέρει με την παραπάνω παρατήρηση και θα φέρει πιο κοντά τη σκέψη μας σ' εκείνη του Χροχ είναι αυτή του εθνικισμού με τη δημοκρατικοποίηση. Συμπίπτουν σίγουρα ιστορικά, αλλά πιο σημαντικά ενώ η μία διαδικασία δεν είναι ούτε αιτιακή ούτε

---

<sup>101</sup> M. Hroch, "From National Movement to the Fully-Formed Nation, The Nation Building process in Europe", στο: B.R. Anderson & G. Balakrishnan (επιμ.), *Mapping the Nation*, Λονδίνο: 1996, σ. 79.

<sup>102</sup> Π. Λέκκας, "Ο Υπερταξικός Χαρακτήρας του Εθνικισμού", *Μνήμων*, 14 (1996), σ. 95-106.



αναγκαστική της εμφάνισης της άλλης, η τάση του εθνικισμού για εσωτερική ομοιότητα, συμπίπτει με το δημοκρατικό πρόταγμα, όπως αυτό εξελίσσεται, για μαζικοποίηση της πολιτικής ζωής της χώρας, υπό την έννοια ότι εφόσον όλα τα άτομα μοιάζουν και φέρουν διακριτά μία κοινή ταυτότητα που τα δένει και τα καθιστά φορείς κοινής κληρονομιάς και προοπτικής, είναι λογικό επακόλουθο να προκύψει μία ροπή προς την ένταξη όλο και περισσότερων κοινωνικών τάξεων και ομάδων στην πολιτική ζωή του έθνους κράτους. Το αίτημα για δημοκρατικότητα που αφορά και το διαφωτιστικό πρόταγμα του ελέγχου της αυθαιρεσίας της εξουσίας συμπίπτει ουσιαστικά με τη μαζική είσοδο των εργατικών τάξεων της Δυτικής Ευρώπης στην πολιτική ζωή με την απόδοση καθολικών δικαιωμάτων εκλέγειν και εκλέγεσθαι κ.ο.

Η κοινωνική μεταστροφή αυτή είναι χρήσιμο να επενδυθεί και με τις φιλοσοφικές αντανακλάσεις της δυτικής σκέψης που όπως έχουμε παρατηρήσει μέσω της επιλεκτικής μας διαδρομής, συνηγορούν στο γεγονός ότι ο φορέας της ιδεολογίας δεν είναι καθολικός αλλά μεσολαβείται για να εξωτερικευτεί στον υλικό κόσμο από μία πολιτισμική συλλογική συνείδηση. Αν στις απαρχές του φαινομένου του εθνικισμού το υποκείμενο αυτό ήταν ξεκάθαρα η αστική τάξη (δηλαδή ίσως ιδεοτυπικά στη γαλλική και τη βρετανική περίπτωση), κάτι τέτοιο γίνεται όλο και πιο συγκεχυμένο στις περιπτώσεις της Ιταλίας και της Γερμανίας, όπου η κατοχή πληροφορίας, βιβλίων και ιδεών, στα πλαίσια του έντυπου καπιταλισμού, υπήρξε μάλλον ο πλέον καταλυτικός παράγοντας αποκρυστάλλωσης και διάχυσης της εθνικιστικής ιδεολογίας. Αν συνεχίσουμε την ιστορική πορεία των εθνικιστικών εκφάνσεων προς τη Νοτιοανατολική Ευρώπη, στην πρώην Ρωσική και Οθωμανική Αυτοκρατορία αντίστοιχα, η σύγχυση μεγιστοποιείται καθώς το αστικό συλλογικό υποκείμενο, σχεδόν με βέβαιο τρόπο εκλείπει (έστω υπό τον τρόπο που απαντάται στη δυτική βιομηχανική Ευρώπη).

Όλες οι παραπάνω παρατηρήσεις μας διευκολύνουν να κατανοήσουμε τη θέση του Χροχ, που θέλει την πιο ολοκληρωμένη εκδοχή του εθνικισμού να συγκροτείται από το συλλογικό υποκείμενο της εργατικής τάξης, με βλέψεις προς έναν σοσιαλισμό, ο οποίος για να λειτουργήσει, για τον ίδιο, προωθητικά της ανθρώπινης αυτοπραγμάτωσης χρειάζεται να συμμερίζεται την εθνική ταυτότητα και να προωθεί την εθνική ομοιογένεια και ανεξαρτησία<sup>103</sup>. Ως εκ τούτου, και για

---

<sup>103</sup> M. Hroch, ό. π., σ. 80.

να φτάσουμε προς την πλήρωση του συλλογισμού μας, το ζήτημα μας δεν είναι μία διαμάχη τάξης και έθνους όπως αναγνωρίζουν οι Βάλλερσταϊν και Μπαλιμπάρ, ούτε μίας ιδεολογικής ερμηνευτικής επιλογής μεταξύ της καταλληλότερης αναλυτικής κατηγορίας την οποία χρησιμοποιούμε ώστε να δούμε εξελικτικά την ανθρώπινη ιστορία, εγκλωβίζοντας τη σκέψη μας σε διαμάχες όπως αυτή μεταξύ Λιστ και Μαρξ<sup>104</sup>.

Μπορούμε, όμως να κατανοήσουμε σε αυτό το σημείο, πως ένας σοσιαλισμός που συμερίζεται με όμοιο τρόπο ή ελαφρώς παραλλαγμένο το αφήγημα της εθνικιστικής ιδεολογίας, όπως και ένα εθνικό κομμουνιστικό κόμμα στην Ευρώπη, δε θα' πρεπε να μας προκαλούν πλέον σύγχυση. Αν αφαιρέσει προς στιγμή η ιστορική ματιά μας στα πλαίσια ενός πειραματικού σωλήνα, τον ψυχροπολεμικό διχασμό που μεταφραζόταν σε ένα αντικομμουνιστικό κλίμα που λαμβάνει διαφορετικές αλλά συνεκτικά καθορισμένες εκφάνσεις ανά την υφήλιο, μπορεί να παρατηρήσει πως η Σοβιετική Ένωση συγκαταλέγεται στη λίστα των Ηνωμένων Εθνών, ως ΕΣΣΔ, οξύμωρο. Ακόμα πιο οξύμωρο: προέδρευε ως ανεξάρτητο έθνος στην επιτροπή για τη διαφύλαξη της τήρησης των συμφωνηθέντων της συνθήκης της Γενεύης του 1953 στην Ινδοκίνα. Άλλα έθνη που συμπλήρωναν τη σύνθεση ήταν η Πολωνία, η Ινδία κι ο Καναδάς. Η αναγκαστικότητα του να παρατηρεί και να κατανοεί τον κόσμο, τις ταραχές του και τις ανακατατάξεις του ο μοντέρνος άνθρωπος μέσω εθνών γίνεται έτσι σε εμάς με μιας ξεκάθαρος.

Κατ' επέκταση δεν μπορεί να μας εντυπωσιάσει πια το γεγονός ότι η Κομμουνιστική Κίνα εισέβαλε τη δεκαετία του 1970 επεκτατικά στο Βιετνάμ, ή ότι οι Χμερ Ρουζ, της κλίκας (όπως συνήθιζαν να υπενθυμίζουν οι σοβιετικοί συγγραφείς)<sup>105</sup> των Πολ Ποτ και Ιένγκ Σαρί επικαλούνταν τακτικά τη βιετναμέζικη παρουσία εντός των συνόρων της Καμπότζης με σκοπό να αρθρωθούν οι εθνικιστικές τους φιλοδοξίες και να νομιμοποιηθεί στο εσωτερικό, το φρικαλέο καθεστώς της απόλυτης πείνας και μαζικής εκκαθάρισης. Ούτε ακόμα το γεγονός, το οποίο στοιχειοθετεί τη θέση ότι το κλίμα τρόμου από την πιθανότητα πυρηνικού ολέθρου στα κονταροχτυπήματα σε όλα τα μήκη και τα πλάτη του παγκόσμιου χάρτη της ΕΣΣΔ και των ΗΠΑ, στην πραγματικότητα

---

<sup>104</sup> E. Gellner, *Encounters with Nationalism*, ό. π., σ. 2-4.

<sup>105</sup> Γ.Π. Ντεμέντιεφ, *Καμπότζη, Η Χρειακοπία του Μαοϊκού Πειράματος*, Αθήνα: 1980

απέκρυπτε μία, στις περισσότερες περιπτώσεις, ορθολογική ισορροπία δυνάμεων<sup>106</sup> που μπορεί να συμπυκνώνεται σε στιγμιότυπα όπως αυτά των συναντήσεων του Χρυσόστοφ με τον Αμερικανό πρόεδρο Κένεντι για να συζητηθούν τα ζητήματα της διπολικής παγκόσμιας κυριαρχίας, την ίδια στιγμή που στο Βιετνάμ, το Λάος και ακόμα την Καμπότζη, ένας πόλεμος που δεν είχε πάψει ποτέ ήταν έτοιμος να κλιμακωθεί και να φέρει το θάνατο σε ανθρώπους, χλωρίδα και πανίδα, σε έναν βαθμό που θα μπορούσε να ισχυριστεί κάποιος ότι δεν είχε προηγούμενο.

Δυστυχώς για τη δική μας ευκολία λοιπόν, βασικές θεωρητικές προσεγγίσεις που θέλουν τον εθνικισμό να ξεκινά από μία ορθολογική ανάγκη εθνικοποίησης της γραφειοκρατίας και της κρατικής δομής, ή της κατάληψης θέσεων εξουσίας από ομοεθνείς οι οποίοι θα συγκροτήσουν την εθνική κρατική ταυτότητα γιατί (μέσω της εθνικιστικής ιδεολογίας) παρατηρούν ότι οι δυνατότητες κι οι προσδοκίες τους μόνο σε ένα εθνικοποιημένο περιβάλλον μπορούν να καρποφορήσουν (Γκελνερ), δε μας φτάνουν εκεί που θα θέλαμε θεωρητικά. Οι πληθυσμοί των περιοχών της Ινδοκίνας μέσα σε ένα πλαίσιο μαινόμενου πολέμου και επιθετικής επεμβατικότητας από τη δύση φαίνεται να επιθυμούν την ευκαιρία να αποσπαστούν από τις σφαίρες επιρροής, ώστε να καταφέρουν από μόνοι τους να συγκροτήσουν τη φαντασιακή τους κοινότητα και να απαντήσουν στα κατακλυσμιαία ερωτήματα της νεοτερικότητας. Να βρουν, με λίγα λόγια, το δικό τους δρόμο προς τον εκσυγχρονισμό και την πλήρη τους εκκοσμίκευση. Καθ' όλη τη διάρκεια που μελετάμε κάτι τέτοιο δεν αποτέλεσε δυνατότητα, όσο κι αν σε μία τέτοια συνθήκη ευελπιστούσαν σχεδόν όλοι οι ντόπιοι πρωταγωνιστές, όπως θα παρατηρήσουμε.

---

<sup>106</sup> Ε.Χόμπσπαουμ, *Η Εποχή των Άκρων...*, ό. π., σ. 194-195.



Ο Χο Τσι Μινχ με το τυπικό χιτόνιο που εισήγαγε ο Λένιν



Ο πρίγκιπας Σιχανούκ περιτριγυρισμένος από τους Γάλλους αποικιοκράτες

## ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ

Ινδοκίνα:

Γαλλική, Αμερικανική, Εθνική

(1945-1975)

Έχουμε πλέον επαρκή θεωρητικά εργαλεία ενώ, η ματιά μας έχει τροχιστεί με τέτοιο τρόπο, ώστε να μπορούμε να παρατηρήσουμε κριτικά και όσο γίνεται λιγότερο ιδεοληπτικά τα όσα συνέβησαν στην Ινδοκίνα από την απαρχή της σύστασης των εθνικοαπελευθερωτικών μετώπων και εθνικών αγώνων για την απελευθέρωση και την ανεξαρτησία, μετά το τέλος του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, μέχρι και τη σταδιακή αποχώρηση των αμερικανικών στρατευμάτων από την ευρύτερη περιοχή και την άνοδο στην εξουσία του φρικαλέου καθεστώτος των Χμερ Ρουζ στην Καμπότζη το 1975.

Τα χρόνια αυτά συγκλόνισαν τον κόσμο, τους αριστερούς και εθνικιστές διανοούμενους, τις φοιτήτριες και τους φοιτητές. Ενέπνευσαν εν μέρει την έκρηξη των μεαταύλιστικών κοινωνικών κινημάτων και οδήγησαν με ένα έμμεσο και αδιόρατο τρόπο στην επιτάχυνση τόσο της κρίσης του καπιταλιστικού φιλελεύθερου δημοκρατικού μοντέλου, όσο και στην κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης. Προφανώς η εργασία δεν πραγματεύεται, ούτε στηρίζει μία αιτιακή σχέση μεταξύ της βιαιότητας που εκτυλίχθηκε στην περιοχή της Ινδοκίνας και στην επακόλουθη μετάλλαξη των επικρατέστερων κρατικών πολιτικών στο δυτικό κόσμο. Ωστόσο θα ήμασταν αφελείς αν δε ρίχναμε το βλέμμα μας και προς αυτή την κατεύθυνση. Σε κάθε περίπτωση εμάς μάς ενδιαφέρει η εθνικιστική ιδεολογία, το εθνικιστικό φαινόμενο και πως αυτό συστηματικά μπορεί να θεωρητικοποιηθεί αλλά και ποια σχέση συνεχίζει να έχει με τις ροπές ανακατατάξεων στην παγκόσμια ιστορία την εποχή της ύστερης νεοτερικότητας<sup>107</sup>. Σίγουρα οι πιο σκοτεινές περιόδους, του Βιετνάμ του Λάος και της Καμπότζης σε διαλεκτική σχέση με άλλες αντίστοιχες τάσεις αποαποικιακών εθνικιστικών κινημάτων και απαιτήσεων, όπως θα δούμε,

---

<sup>107</sup> Ε. Χόμπσμπουμ, *Η Εποχή των Ακρων...*, ό. π., σ. 303.

συμβάλλουν στην πιο εκλεπτυσμένη κατανόηση του φαινομένου της εθνικιστικής ιδεολογίας από μέρους μας<sup>108</sup>.

Το μέρος αυτό χωρίζεται διακριτά σε δύο περιόδους καθώς τα τριάντα χρόνια από το 1945 ως το 1975, (οπότε και η ανάλυση μας δε συνεχίζει την εξέταση της περιοχής μετά την έγερση του κολαστηρίου της Πνομ Πενχ) μπορούν να αναλυθούν, ως προς το θέμα μας, με μεγαλύτερη ευκολία, αν λάβουμε υπόψη ότι πριν τις συμφωνίες της Γενεύης το 1953<sup>109</sup>, καμία ουσιαστική διεθνής ρύθμιση που να συνηγορεί προς την ανεξαρτησία και την εθνική κυριαρχία των τριών ξεχωριστών πολιτισμικών οντοτήτων, δεν υπήρξε. Οι περίοδοι, πέρα από τα γεγονότα που τέμνουν την πολιτική και οικονομική κατάσταση της περιοχής και ακολουθούν τη νίκη των κομμουνιστών στην Μπιεντεινφού, παρουσιάζουν κάποιες μεταβλητές, οι οποίες αποδεικνύουν την τάση, σε μακροκοινωνιολογικό επίπεδο, να μεταλλάσσουν το χαρακτήρα και την ταυτότητα της Ινδοκίνας.

Έτσι, η διαφοροποίηση καθίσταται αισθητή τόσο σε συνάρτηση με την ένταση της αμερικανικής εμπλοκής στα πολιτικά πράγματα των τριών ή τεσσάρων κρατών έναντι της γαλλικής που μειώνεται μέχρι του σημείου, στο οποίο δεν έχει πλέον επιδράσεις, που νας μας ενδιαφέρουν. Ενώ από το χωρισμό της περιοχής του Βιετνάμ σε Βόρειο και Νότιο, με διακριτό όριο τον 17ο παράλληλο, μετά τις συμφωνίες της Γενεύης το 1953 και ως την πτώση των εύθραυστων ή πιο καλά θεμελιωμένων καθεστώτων των Ντιέμ, Σουβάνα Φούμα και Σιχανούκ, στο Νότιο Βιετνάμ, το Λάος και την Καμπότζη αντίστοιχα, παρατηρούνται κομβικές ανακατατάξεις στις σινοσοβιετικές σχέσεις αλλά και στο ψυχροπολεμικό δραματουργικό σκηνικό, οι οποίες έχουν άμεσο αντίκτυπο στην ελαστικότητα κινήσεων και στον τρόπο άρθρωσης των επιχειρημάτων των εθνικών αφηγήσεων και αιτημάτων των τεσσάρων

---

<sup>108</sup> J. Blaut, ό. π., σ. 0.

<sup>109</sup> Οι συμφωνίες της Γενεύης του 1953, κατά τις οποίες αποφασίστηκε η γεωπολιτική ρύθμιση που αφορούσε την ισορροπία δυνάμεων στην Ινδοκίνα μετά την υποχώρηση των Γάλλων αποτέλεσαν τη συνέχιση των συζητήσεων που είχαν ξεκινήσει ήδη από το 1948 στο Παρίσι μεταξύ Γάλλων Βρετανών και Βιετναμέζων και συνεχίστηκαν παράλληλα με τις εχθροπραξίες μεταξύ Γάλλων και των λαών της Ινδοκίνας. Ωστόσο μετά τη γαλλική ήττα στην Μπιεντεινφού, τόσο η σοβαρότητα των διαπραγματεύσεων όσο και η αναγνώριση της πολιτικής οντότητας της Δημοκρατίας του Βιετνάμ, άλλαξαν τη δυναμική και είχαν ως αποτέλεσμα τον χωρισμό του Βιετνάμ σε δύο επικράτειες με την υπόσχεση της επανένωσης μέσω λαϊκών εκλογών σε τρία χρόνια, ενώ τα πεσυμφωνημένα θα διαφυλάσσονταν υπό τη διεθνή επιτήρηση και παρέμβαση.

εγχειρημάτων εθνικής σύστασης και ανεξαρτησίας, δηλαδή του Βορείου Βιετνάμ, του Λάος, της Καμπότζης, και του καθεστώτος της Σαϊγκόν<sup>110</sup>.

Η δεύτερη περίοδος, όπως την έχουμε οριοθετήσει, επιπρόσθετα στιγματίζεται από την αδύναμη απόδοση στο διεθνές ψυχροπολεμικό παιχνίδι του προέδρου Κένεντι, αλλά και την υπεραισιοδοξία του Νικήτα Χρουτσώφ που διευκόλυνε την Κίνα να κερδίζει όλο και περισσότερη απήχηση εντός του κομμουνιστικού στρατοπέδου.<sup>111</sup> Τέλος, στοιχειοθετείται και γίνεται από μέρους μας αντιληπτή, μία άλλου τύπου, πιο κυνική και σίγουρα μη φιλελεύθερη, είτε στην ιδεολογία είτε στην πρακτική, πολιτική παρεμβατικότητας των ΗΠΑ, η οποία στιγματίζεται από τις συνωμοσίες, τις υπόγειες χρηματοδοτήσεις και εξαγορές πολιτικών προσώπων και στρατιωτικών ομάδων για την πραξικοπηματική ανατροπή, των καθεστώτων που επιχειρούσαν να συνεχίσουν να διατηρούν σχέση με τη δυτική σφαίρα επιρροής. Καθεστώτα, τα οποία, ούτως ή άλλως, είχαν λιγότερες πιθανότητες να οδηγηθούν σε μία επιτυχή τους μακροήμερευση, όπως θα δούμε.

Για να αντιληφθούμε το πώς φτάσαμε σε έναν πλήρη αμερικανοποιημένο πόλεμο<sup>112</sup> προς πάσα κατεύθυνση και πυρακτωμένο σε κάθε κουκίδα του χάρτη, ακόμα και στην ευρύτερη περιοχή της Νοτιοανατολικής Ασίας, όπως στην Ταϊβάν και την Ταϊλάνδη, χρειάζεται να αντιληφθούμε την αδυναμία των Γάλλων, ή μάλλον καλύτερα την παταγώδη αποτυχία, την οποία γνώρισε η ανεδαφική προσπάθεια της παρηκμασμένης γαλλικής αποικιοκρατικής δύναμης να παραμείνει στη ζωή και να επανανοηματοδοτήσει την κυριαρχία επί των κτήσεων της.

Για να κατανοήσουμε μία τέτοια επιμονή αλλά και σενάρια για υπερκρατικά μορφώματα όπως αυτό τη Γαλλικής Ένωσης, στην οποία υποτίθεται θα προσχωρούσαν τα κυρίαρχα πλέον έθνη κράτης της Ινδοκίνας σε μία ισότιμη και αμοιβαία σχέση με τον πρώην τους κατακτητή<sup>113</sup>(Λάος και Καμπότζη, προσχώρησαν όντως σε αυτόν το διακανονισμό, μόνο για να καταλάβουν ήδη από τα τέλη της

---

<sup>110</sup> N. Tarling, ό. π., σ. 158.

<sup>111</sup> Ε.Χόμπσπαουμ, *Η Εποχή των Άκρων...*, ό. π., σ. 194-195.

<sup>112</sup> Η αμερικανοποίηση του πολέμου (americanization of the war), αναφέρεται στη σχεδόν ολοκληρωτική απουσία βιετναμέζικων στρατευμάτων από το 1968 και την κατάρρευση ακόμη και της προσχηματικής κυριαρχίας και ελευθερίας πολιτικών κινήσεων του καθεστώτος της Σαϊγκόν όσον αφορά στη μάχη τους με τη Δημοκρατία του Βιετνάμ. Πλέον πάνω από μισό εκατομμύρια αμερικανικά στρατεύματα στην ευρύτερη περιοχή της Ινδοκίνας καθιστούν ξεκάθαρο πως πρόκειται για έναν πόλεμο μεταξύ των ΗΠΑ και των κομμουνιστών.

<sup>113</sup> N. Tarling, Nicholas, ό. π., σ. 159.

δεκαετίας του 1950, ότι αυτό που η ένωση σήμαινε, ήταν η ανενόχλητη μετακίνηση και δράση των δυτικών εντός των συνόρων τους), τα οποία και θάφτηκαν στις σκόνες της ιστορίας, καθώς δεν είχαν καμία συγχρονική ανάγκη ύπαρξης, θα πρέπει να κατανοήσουμε τη γαλλική αποικιοκρατική λογική και ιδεολογία και ο καλύτερος ίσως τρόπος να κάνουμε κάτι τέτοιο είναι να τη φέρουμε σε αντιπαράθεση με τη βρετανική αποικιοκρατική αυτοκρατορία, της οποίας βέβαια το μέγεθος και το μεγαλείο ο γαλλικός επεκτατικός εθνικισμός δεν κατάφερε να αγγίξει ποτέ στην ιστορία του.

Τη διαφορά στο πως διαχειρίζονταν τις κτήσεις και τους υποτελείς τους οι Γάλλοι και οι Βρετανοί, μπορούμε αρχικά ίσως να την αντιληφθούμε από τον τρόπο που έχουν συγκροτηθεί, τα εγχώρια πολιτικά τους συστήματα, τα οποία νομιμοποιούσαν και χρηματοδοτούσαν τις 'εξωτικές' περιπέτειες των εθνών κρατών τους. Οι σταθερές κυβερνήσεις ενός δικομματικού μοντέλου πλειοψηφικής αρχής που ιδεοτυπικά ονομάστηκε Westminster, μπορούσαν να παράγουν σταθερές κυβερνήσεις, οι οποίες επειδή ακριβώς χώριζαν τον πολιτικό ανταγωνισμό σε κυβερνώντες και αξιωματική αντιπολίτευση υπό την εγγύηση του συμβόλου του στέμματος, μάλλον ελάχιστα θα μπορούσαν να διαφοροποιούν την αυτοκρατορική αποικιοκρατική πολιτική. Κατά τη διαμόρφωση του μεταπολεμικού βρετανικού πολιτικού ανταγωνισμού, μία τέτοια δυναμική, βλέπουμε ελάχιστα να έχει αλλάξει, με το Εργατικό Κόμμα το οποίο έρχεται, χωρίς πολλές αντιδράσεις, στην εξουσία το 1950, να στηρίζει το συντηρητικό Τσόρτσιλ στη στάση του απέναντι στις πρώην αποικίες<sup>114</sup>.

Το γαλλικό κράτος, από την άλλη, πολύ πιο βαρύ γραφειοκρατικά και πάντοτε με το οντολογικό άγχος να έχει ιστορικά ξεκληρήσει την αριστοκρατία του, έπρεπε να βρίσκει άλλους ιδεολογικούς μηχανισμούς ώστε να νομιμοποιεί τις φρικαλεότητες και την υπερεκμετάλλευση που σκιαγραφήσαμε στο πρώτο μέρος της εργασίας μας. Έτσι οι Βρετανοί μπορούσαν πιο ομαλά και με μικρότερο ηθικό κόστος να επιδοθούν στις βιαιότητες τους, διότι η αρχή του εκσυγχρονισμού η οποία συναντάται σε όλη την ιμπεριαλιστική λογική, ακόμη και της μιλιταριστικής Ιαπωνίας, την οποία υιοθετούσαν σχετιζόταν με τις ιδέες τους για την ελεύθερη αγορά και τη συσσώρευση του κεφαλαίου, τίποτα παραπάνω. Υπό αυτό το πρίσμα, δε φαντάζει συγκλονιστικό ότι εκείνοι εφόσον είχαν διασφαλίσει τη συνέχιση της αναπαραγωγής των υλικών

---

<sup>114</sup> P.Lowe, ό. π., σ. 67.



τους συμφερόντων, ιδιωτικών και δημοσίων, δε δυσκολεύτηκαν να εγκαταλείψουν τις κτήσεις τους και να παραχωρήσουν κυριαρχία και ανεξαρτησία, όπως με άμεσο τρόπο συμπυκνώνει το παράδειγμα της Μπούρμα, όπου οι Βρετανοί εναπόθεσαν τις προσπάθειες εθνικής συγκρότησης σε έναν μαρξιστή νεαρό τον Άουνγκ Σαν<sup>115</sup>.

Έχοντας κοστολογήσει τη συνέχιση της παραμονής τους με την προγενέστερη μορφή της αποικιοκρατίας ως μάλλον κοστοβόρα και ήδη έχοντας στραγγίξει πόρους και ανθρώπινες ζωές για να ανταποκριθούν στο κάλεσμα του δευτέρου παγκοσμίου πολέμου, οι Βρετανοί δε δυσκολεύτηκαν όσο οι Γάλλοι να δώσουν μία πνοή αναγνώρισης στους εθνικισμούς της Νοτιοανατολικής Ασίας και τις αξιώσεις τους. Ούτως ή άλλως, οι Βρετανοί είχαν ήδη αφουγκρασθεί πως μονάχα στη βάση της συναίνεσης των εθνικιστών ηγετών της περιοχής, μπορούσαν να διατηρούν ελπίδες διατήρησης της επιρροής τους<sup>116</sup>.

Για να μπούμε ακόμη βαθύτερα στο κλίμα της γαλλικής ανελαστικότητας και του πως ακόμα και οι στρατιωτικές της αδύναμες επιδόσεις αλλά και το χαμηλό ηθικό αυτών που βρίσκονταν ακόμα στην Ινδοκίνα με σκοπό να υπερασπιστούν τη γαλλική της ταυτότητα, δεν έμοιαζαν να την ταράζουν, θα ήταν συνετό να σκιαγραφήσουμε τα ζητήματα που προέκυψαν τόσο στο γαλλικό κέντρο όσο και στην αποικιοκρατούμενη περιφέρεια, κατά τη διάρκεια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου. Οι Γάλλοι τότε, βρέθηκαν να χάνουν από παντού. Η στρατιωτική τους οικονομία και το τραύμα των χαρακωμάτων του Α' Παγκόσμιου Πολέμου, δεν τους άφησαν ούτε να φανατιστούν υπέρ ενός ακόμη γιγαντιαίας κλίμακας πολέμου και συνεπώς να συγκροτήσουν αποτελεσματικό αντιφασιστικό μέτωπο απέναντι στον συντεταγμένο και милитарιστικό Άξονα<sup>117</sup>. Έτσι, αν στην πλευρά της ηπειρωτικής Δυτικής Ευρώπης οι Ναζί χρειάστηκαν λιγότερο από μήνα για να καταλάβουν όλα τα στρατηγικά σημεία άσκησης εξουσίας και να εγκαθιδρύσουν κατοχική κυβέρνηση, κάτι αντίστοιχο συνέβη και στη Γαλλική Ινδοκίνα, όπου οι Ιάπωνες προήλαυναν ανενόχλητοι, καταφέροντας να πραγματώσουν προς στιγμή το αυτοκρατορικό τους όνειρο για ασιατική ηγεμονία που είχε τη μορφή της 'Σφαίρας Αμοιβαίας Ευημερίας'.

Ο Γάλλος κυβερνήτης Ζαν Ντεκού, λαμβάνοντας οδηγίες τότε από την κυβέρνηση Πεταίν, μαριονέτα των Ναζί στο Βισύ, και τότε από την εξόριστη του στρατηγού Ντε

---

<sup>115</sup> Στο ίδιο, σ. 19.

<sup>116</sup> N. Tarling, ό. π., σ. 152.

<sup>117</sup> Ε.Χόμπσπαουμ, *Η Εποχή των Άκρων...*, ό. π., σ. 126-129.

Γκωλ, υποσχόταν στον εαυτό του και τους στενούς του συνεργάτες, την επάνοδο της κυριαρχίας τους επάνω στη βασανισμένη Ινδοκίνα. Έχοντας συνάψει συμφωνία μη εμπλοκής στη στρατιωτική κατοχή των Ιαπώνων αλλά και χρηματοδότησή αυτής από τους πόρους φυσικά των υποτελών υπηκόων, έθετε ως μοναδικό αστερίσκο να μην καταστεί η Ινδοκίνα εμπόλεμη ζώνη. Ωστόσο, ο πόλεμος ήταν παγκόσμιος, και όταν ο Χίτλερ επέλεξε να προελλάσσει προς τη Μόσχα, ενώ οι Ιάπωνες επέλεξαν να αντιμετωπίσουν στο Περλ Χάρμπορ τους Αμερικανούς, η πλάστιγγα έγειρε απότομα και βαριά κατά των δυνάμεων του Άξονα<sup>118</sup>. Έτσι δε θα μπορούσαν να είναι οι Γάλλοι αυτοί που κατέκλυσαν την Ινδοκίνα, ώστε να αδρανοποιηθούν οι ήδη συνθηκολογημένοι Ιάπωνες, παρά οι Κινέζοι, οι Βρετανοί και οι Αμερικάνοι. Σε μικρότερη κλίμακα, βέβαια το αντιστασιακό τους χρέος είχαν επιτελέσει οι εθνικοαπελευθερωτικοί αγώνες των λαών της Ινδοκίνας, οι οποίοι με την προσμονή μίας πιθανής πλέον ανεξαρτησίας κινητοποιούνταν και πολεμούσαν με άλλο τρόπο πλέον. Πάντως, το πιο σημαντικό είχε ήδη συμβεί. Οι Γάλλοι δεν μπορούσαν να μοιάζουν και να φαίνονται στις συνειδήσεις των πρώην υπηκόων τους, ως παντοδύναμοι, άφθαρτοι και ανίκητοι. Πόσο δε μάλλον όταν η ολοκληρωτική τους συντριβή και η ανικανότητα τους να αντιδράσουν είχε συντελεστεί από μία τόσο κοντά φυλετικά στους λαούς της Ινδοκίνας εθνικιστική δύναμη, αυτή της Ιαπωνίας<sup>119</sup>.

Επίσης σε αυτό το σημείο δε θα πρέπει, υπό το πνεύμα του αντιφασιστικού μετώπου που ακόμη διατηρούσε τη νοσηματοδοτική και νομιμοποιητική του κόλλα μεταξύ των δυνάμεων που το συγκροτούσαν, να μας κάνει εντύπωση, πως οι κομμουνιστές στο Χανόι διαπραγματεύονταν με κάποια συγκρατημένη αισιοδοξία την πιθανή εθνική τους ανεξαρτησία και τις δυνατότητες οικονομικής τους στήριξης μαζί με τους Αμερικανούς. Δεν είχε ακόμα πάρει μορφή ο σκληρός διαμοιρασμός του κόσμου σε σφαίρες επιρροής και ιδεολογικά στρατόπεδα (Το αντιφασιστικό μέτωπο, υπό την επιτυχή του εξουδετέρωση της ναζιστικής απειλής και των υπερδυνάμεων που ανέδειξε διασπάστηκε μέχρι να λάβει την αμιγώς ρηξιακή του αποτύπωση το 1947 και 1948 μας λέει ο Χόμπσμπουμ).<sup>120</sup>

Όλ' αυτά συνηγορούν στην υπόθεση, ότι ο γαλλικός εθνικισμός δεν είχε πολλά περιθώρια να ατροφήσει περισσότερο την επαύριο της ανασυγκρότησης του δυτικού

---

<sup>118</sup> Στο ίδιο, σ. 136.

<sup>119</sup> N. Tarling, ό. π., σ. 141.

<sup>120</sup> E. Χόμπσμπουμ, Η Εποχή των Άκρων..., ό. π., σ. 194.

κόσμου και ίσως η πεισματική παραμονή που, εν τέλει αποδείχθηκε ένα ανυπέρβλητο αδιέξοδο, να ήταν από τη μία θέμα γοήτρου κι από την άλλη ένα στοίχημα που δεν έπρεπε να χαθεί αν ήθελαν οι Γάλλοι να παίξουν το νέο παιχνίδι δύναμης και επιρροής που στηνόταν ήδη, επί ίσοις όροις. Τέτοια ζητήματα, βέβαια, λίγη σημασία έχουν πια. Αυτό που έχει την περισσότερη σημασία είναι ότι οι Βιετναμέζοι Βιετμίνχ, οι Λαοτιανοί Πάθετ Λάο και οι Καμπουτσέοι Χμερ Ισσαράκ, είχαν ήδη πάρει τα όπλα, και όντας εμπόλεμοι είχαν συντελέσει στο αντιφασιστικό μέτωπο κατά του άξονα αλλά και κατ' επέκταση υπέρ της εθνικής τους ανεξαρτησίας<sup>121</sup>, σε αντίθεση με τους αδρανείς Γάλλους που τώρα επανέρχονταν για να αναζητήσουν την ίδια με πριν κυριαρχία και δικαιώματα επί των υπηκόων τους.

Πως θα μπορούσε κάτι τέτοιο να επιτευχθεί και γιατί εν συνεχεία οι ΗΠΑ δεν έμαθαν τίποτα από το επίπονο αυτό κεφάλαιο της γαλλικής ιστορίας, θα έπρεπε κανείς να μπει στο πνεύμα της εποχής για να το καταλάβει. Πάντως, όπως και να 'χει οι κοινωνικές δυναμικές, η στρατιωτική κατάσταση και η πρόκριση στις συνειδήσεις των λαών της Ινδοκίνας ποιου τύπου εξουσία θα νομιμοποιούσαν και έναντι ποιας θα αντιστέκονταν, ήταν πλέον δεδομένα στοιχεία. Παρέμενε η γαλλική αδιαλλαξία με την αμερικανική οικονομική στήριξη, η οποία και συνεχιζόταν, καθώς αυτό στο οποίο οι ΗΠΑ προσέβλεπαν, ήταν η αναχαίτιση οποιασδήποτε κομμουνιστικής υπερίσχυσης και εξάπλωσης. Όσο κι αν οι μυστικές συζητήσεις με τη Σοβιετική Ρωσία και την Κομμουνιστική Κίνα, διαβεβαίωναν τη Δύση, ότι δεν υπήρχε κανένα σχέδιο επέκτασης και το καλύτερο θα ήταν η ουδετεροποίηση της περιοχής<sup>122</sup>, η αμερικάνικη καχυποψία, ή μάλλον μια βαθιά ριζωμένη θέση ότι ουδετερότητα, με τους ίδιους στην πορεία προς την παγκόσμια κυριαρχία δεν μπορούσε να υπάρξει, έκανε αυτή την ιστορική παρωδία να μη δείχνει σημάδια κούρασης κατά την εκτύλιξή της. Έπρεπε τελικά οι, κατά πολλές φορές πιο αδύναμοι Βιετναμέζοι, τόσο τεχνολογικά όσο και στρατιωτικά, να καταφέρουν να επικρατήσουν στο πεδίο της μάχης, ώστε να αποκτήσει οποιοδήποτε έρεισμα η πολιτική τους ατζέντα στους διεθνείς διακανονισμούς.

Η στρατιωτική ιδιοφυΐα του στρατηγού Βο Νγιεν Τζιαπ, το μαρξιστικό-λενινιστικό δόγμα που κρατούσε σφιχτά τον έλεγχο επί όλων των οργανώσεων που στήριζαν ως

---

<sup>121</sup> N. Tarling, ό. π., σ. 142.

<sup>122</sup> A. Dommen, ό. π., σ. 574.

κουβαλητές ή τροφοδοτητές ή βρίσκονταν στην εμπροσθοφυλακή της πολεμικής προσπάθειας,<sup>123</sup> όπως και η βαθιά πίστη πως το μόνο συνάλλαγμα που θα μπορούσε να εξαργυρωθεί στη διπλωματική διαπραγμάτευση με τους δυτικούς ήταν οι στρατιωτικές νίκες και οι ενδείξεις στρατηγικής υπεροχής, ήταν μόνο κάποια από τα στοιχεία που οδήγησαν στην πλήρη επικράτηση επί των Γάλλων και των πιστών Βιετναμέζων τους ακολούθων, που σύντομα θα έφεραν τη ρετσινιά της εθνικής προδοσίας.

Το ζήτημα της επικράτησης, όμως, προφανώς δεν ήταν, ούτε είναι ποτέ στη μοντέρνα κατάσταση μόνο στρατιωτικό, είναι και πολιτικό. Κι εκεί οι κομμουνιστές υπερείχαν σε μεγάλο βαθμό, ήδη από την αρχή της πολεμικής σύγκρουσης<sup>124</sup>, όπως έχουμε αναφέρει. Ακόμη δεδομένα όπως η συνεργασία του Μπάο Ντάι τόσο με τους Ιάπωνες όσο και με τους Γάλλους<sup>125</sup>, γεγονός που αμαυρώνει μια και για πάντα το θεσμό του αυτοκράτορα στη βιετναμέζικη εθνική αφήγηση και πραγματικότητα (πράγμα που δε συνέβη για τις βασιλικές εκμοντερνισμένες εκδοχές διατήρησης του συμβολισμού του θρόνου στην Καμπότζη και στο Λάος), άφηνε τη θέση της πολιτικής ηγεσίας σε μία εθνικιστική πλέον λογική, κενή. Ενώ ακόμη, οι Βιετναμέζοι που μάλλον θα μπορούσε κανείς να πει, ότι δεν είχαν αποτινάξει πλήρως το ζυγό της γαλλικής κυριαρχίας από πάνω τους και προσχωρούσαν στις τάξεις των γαλλικών στρατευμάτων, είτε λόγω φόβου ή κάποιας άλλης ιδιοτέλειας, δεν μπορούσαν να παρουσιάσουν ιδιαίτερο ενθουσιασμό. Ακόμη, το παράλογο της επιστράτευσης υποτελών της σε αποσύνθεση γαλλικής αποικιοκρατίας από άλλα σημεία του κόσμου και πιο συγκεκριμένα της Αφρικής, δεν μπορούσε πλέον να έχει ιδιαίτερο αποτέλεσμα και μάλλον θα έπρεπε να πάψει να συμβαίνει. Αυτά τα στοιχεία σε συνδυασμό με μία γαλλική πολιτική που ακόμη βρισκόταν σε ανασύσταση πίσω στη μητρόπολη, θα οδηγούσαν αργά ή γρήγορα στη γαλλική ήττα<sup>126</sup>. Κάτι τέτοιο συνέβη στη μάχη της Μπιεντεινφού, οπότε και η ολοκληρωτική συντριβή των Γάλλων επέτρεψε τις ήδη εκκινημένες διαδικασίες διαπραγματεύσεων στο Παρίσι να λάβουν

---

<sup>123</sup> P. J. Honey, P.J., *The National United Front in Vietnam, A Communist Strategy for Revolution, Studies in Comparative Communism*, 2, 1 (1969) σ: 80-95.

<sup>124</sup> Βλ. Ε. Χόμπσμπουμ, *Επαναστάτες*, Αθήνα: 2008, σ: 190

<sup>125</sup> Βλ. Dommen, Arthur, *The Indochinese Experience of the French and The Americans, Nationalism and Communism in Cambodia, Laos and Vietnam*, Indiana: 2002 σ:298

<sup>126</sup> Βλ. Ε. Χόμπσμπουμ, *Επαναστάτες*, Αθήνα: 2008, σ: 191

άλλη διάσταση, ώστε να αναγνωριστεί η σοβαρότητα της κατάστασης και η αναγκαιότητα μίας γόνιμης λύσης.

Γόνιμη λύση στις συμφωνίες της Γενεύης του 1953 δεν ήρθε, παρά ένας ατιμωτικός για τους Γάλλους και ανησυχητικός για τους Αμερικανούς συμβιβασμός. Αρχικά, και μόνο η αναγνώριση της αντιπροσωπείας της Λαϊκής Δημοκρατίας του Βιετνάμ αποτελούσε χτύπημα για τον ‘δυτικό ελεύθερο κόσμο’ και παράλληλα μεγάλη επιτυχία για τον εθνικοαπελευθερωτικό αγώνα των λαών της Ινδοκίνας. Το γεγονός ότι στις διαπραγματεύσεις, έκαναν την παρουσία τους πέρα από τις εμπλεκόμενες εξωτερικές δυνάμεις της Γαλλίας, της Βρετανίας, των Η.Π.Α της Κίνας και της Ρωσίας, τέσσερις και όχι έξι, ή τρεις αντιπροσωπείες που θα συζητούσαν το μέλλον των εθνών κρατών της Ινδοκίνας, αποτέλεσε προοικονομία της συνέχισης του πολέμου.

Πράγματι Ρώσοι και Κινέζοι, χαρούμενοι μεν από τη νίκη των Βιετναμέζων αγωνιστών, απρόθυμοι να ρισκάρουν το οτιδήποτε για χάρη τους δε, συνηγόρησαν στο να μην παρουσιαστούν αντιπροσωπείες των εθνικών μετώπων της Καμπότζης και του Λάος που μυστικά είχαν φτάσει στο ουδέτερο έδαφος της Γενεύης. Ούτως ή άλλως η τάση για ουδετεροποίηση της περιοχής ήταν αυτό που επιθυμούσαν, σε αντίθεση με τις δυτικές δυνάμεις που άρχισαν να συμβιβάζονται στην πιθανότητα ενός τέτοιου ενδεχομένου, αποκλειστικά και μόνο λόγω της γαλλικής αδυναμίας να διατηρήσει την κυριαρχία της. Αν οι ΗΠΑ έβλεπαν στους αγώνες για εθνική ανεξαρτησία την απειλή του κομμουνισμού και τη δυνατή επικράτηση των Σοβιετικών στη μάχη για παγκόσμια κυριαρχία, η Λαϊκή Δημοκρατία της Κίνας κι ο Τσου Εν Λάι, τροφοδοτούσαν τους επαναστάτες, αποκλειστικά ως ανάχωμα, ώστε να αποφευχθεί μία εξάπλωση των συνεπειών του ‘ τρίτου παγκοσμίου ’ πολέμου στα σύνορά της.<sup>127</sup>

Έτσι ήδη από τότε στα χαρτιά και μόνο η Γαλλία είχε κυρώσει την εθνική ανεξαρτησία του Λάος και της Καμπότζης, η οποία ωστόσο σήμαινε πολύ λιγότερα από την αντίστοιχη που είχαν ήδη παραχωρήσει οι Βρετανοί, για παράδειγμα, στους Ινδούς. Όσο κι αν πάσχιζαν οι Σουβάνα Φουμα αλλά και ο ετεροθαλής αδερφός του, που είχε εισχωρήσει στη σφαίρα επιρροής της Λαϊκής Δημοκρατίας του Βιετνάμ, Σουβαναβόνγκ να δώσουν πραγματικό νόημα στα λογικά επιχειρήματα που οι Γάλλοι

---

<sup>127</sup> Βλ. Tarling, Nicholas, *Nationalism in Southeast Asia, If the People Are With Us*, London: 2004, σ:144

είχαν συνδιαμορφώσει αναφορικά με την εθνική ανεξαρτησία και ουδετερότητα του Λάος, κάτι τέτοιο δεν είχε αποτέλεσμα. Την ίδια τύχη, όπως έχουμε προαναφέρει είχε και η αγωνιώδης και αμιγώς εθνικιστική στη λογική της προσπάθεια του Σιχανούκ στην Καμπότζη. Εν πάση περιπτώσει, η Λαϊκή Δημοκρατία του Βιετνάμ μέσα από τις συμφωνίες της Γενεύης κατάφερε να κερδίσει την αυτονομία και την ανεξαρτησία της, την οποία και διατήρησε μέχρι την ένωση του Βιετνάμ με μεγάλο κόπο και πολύ χυμένο αίμα.

Το κόστος όμως, για τους διακανονισμούς με τους δυτικούς, ηθικά και πολιτικά ήταν για μία ακόμη φορά μεγάλο. Τόσο η συμβιβαστική λύση του χωρισμού του Βιετνάμ σε Βόρειο και Νότιο με σύνορο τον 17<sup>ο</sup> παράλληλο (με όρους των γαλλικών αποικιοκρατούμενων διοικητικών επικρατειών το Βόρειο Βιετνάμ αντιστοιχούσε στο Τονκίν, ενώ το Νότιο στην Κοντσικίνα και το Αννάμ), όσο και η αναγνώριση ενός καθεστώτος που θα κυβερνούσε από τη Σαϊγκόν αυτή την επικράτεια υπό έναν ξεχασμένο από τα πολιτικά πράγματα του Βιετνάμ καθολικό στον οποίο ανέθεσαν τα καθήκοντα της νέας κυβέρνησης του Νοτίου Βιετνάμ<sup>128</sup>, καθιστούσαν σαφές ότι το κομμουνιστικό καθεστώς θα είχε στα σύνορά του τη δυτική πρόκληση και έκαναν τη συμφωνία να φέρει ήδη τα ψήγματα της επερχόμενης έκρηξης. Και ό,τι σήμαινε για τη Λαϊκή Δημοκρατία του Βιετνάμ το καθεστώς της Σαϊγκόν, το ίδιο πάνω κάτω σήμαινε και η κατάσταση στην Καμπότζη και το Λάος. Ήδη μάλλον από τη Γενεύη η κομμουνιστική αντιπροσωπεία των Βιετναμέζων θα είχε κατά νου τη συνέχιση του δόγματος ‘Αγώνας και Διαπραγμάτευση’, δηλαδή με άλλα λόγια τη συνέχιση της κομμουνιστικής παρείσφρησης με τους αντάρτες να βρίσκονται στις επάλξεις<sup>129</sup>.

Χαρακτηριστικό στιγμιότυπο που συμπυκνώνει την άποψη ότι οι λαοί της Ινδοκίνας και έπρεπε να βγάλουν μόνοι τους το φίδι από την τρύπα και ότι οι μεγάλες δυνάμεις της εποχής τους δε θα τους άφηναν να προβούν σε μία εθνική σύσταση στα δικά τους μέτρα, αποτελεί το περιστατικό της εορταστικής, κατόπιν της σύναψης της συμφωνίας, συνάντησης του Τσου Εν Λάι, Κινέζου αντιπροσώπου και διαπραγματευτή, με την αντιπροσωπεία από το Χανόι, η οποία έμεινε εμβρόντητη όταν είδε να προσεγγίζουν το τραπέζι τους και οι νοτιοβιετναμέζοι τους ‘ομόλογοι’. Ο Τσου Εν Λάι, δε δίστασε όχι απλά να μην υπογραμμίσει τη δεδομένη έριδα, αλλά

---

<sup>128</sup> Βλ. Tarling, Nicholas, *Nationalism in Southeast Asia, If the People Are With Us*, London: 2004, σ:161

<sup>129</sup> P. J. Honey, ό. π., σ. 69-80.

και να τονίσει πως στην τελική όλοι ήταν Ασιάτες. Το ότι οι Κινέζοι δε θα σταματούσαν σε ιδεολογικούς φραγμούς για να ασκήσουν την πολιτική τους επιρροή, όπως φάνηκε αργότερα στην περίπτωση της Καμπότζης, όπου τόσο ο πρίγκιπας Σιχανούκ αλλά και έπειτα το καθεστώς των Χμέρ Ρουζ επωφελήθηκαν από την κινεζική βοήθεια, είχε ήδη καταστεί σαφές και αισθητό.

Ήταν τέτοια πάντως η δυναμική, πολιτική και στρατιωτική των Βιετναμέζων κομμουνιστών, οι οποίοι πάνω απ' όλα επιθυμούσαν την εθνική ανεξαρτησία ενός ενιαίου Βιετνάμ, που θα έπρεπε με κάποιον τρόπο να βρεθεί μία υπόσχεση που θα ικανοποιούσε, ή καλύτερα θα συνθηκολογούσε το παρ' όλα αυτά δίκαιο εθνικό πολιτικό τους αίτημα. Αυτή, έλαβε τη μορφή της πρόβλεψης για δημοκρατικές εκλογές υπό το διακύβευμα της ένωσης των δύο χωρισμένων επικρατειών σε τρία χρόνια από τις συμφωνίες της Γενεύης, δηλαδή το 1956. Σε όλα αυτά οι ΗΠΑ δεν έχυσαν μελάνι ποτέ. Είχαν δεσμευτεί από τις απαρχές της αποκρυστάλλωσης των εθνικών υποθέσεων της περιοχής, να διατηρήσουν τη μερίδα του λέοντος σε επιρροή και δυνατότητα παρέμβασης<sup>130</sup>. Συνεπώς, οι εκλογές, ή καλύτερα η αποτύπωση της εθνικής βούλησης αποτελούσε ακόμη και για τις δύο (ή περισσότερες πλευρές) αντικείμενο υπό διαμόρφωση. Ήταν δεδομένο πάντως, ότι με τη δημοτικότητα και το λαϊκό έρεισμα που έφερε ο Χο Τσι Μινχ ένας τέτοιος διακανονισμός θα μηδένιζε τις δυτικές προσπάθειες. Επίσης, όταν παρακάτω θα συγκρίνουμε τα δύο καθεστώτα, αυτό δηλαδή της Λαϊκής Δημοκρατίας του Βιετνάμ στο Χανόι κι εκείνο το ψευδεπίγραφο δημοκρατικό και φιλελεύθερο του Νγκο Ντιν Ντιέμ στη Σαϊγκόν (μετά το πραξικόπημα εναντίον του που συνοδεύτηκε από τη δολοφονία του ίδιου πάνω από 60 πολιτικές-κοινωνικές οργανώσεις με αξιώσεις πολιτικών κομμάτων αναδύθηκαν, καθιστώντας έκδηλο τον αυταρχισμό του καθεστώτος<sup>131</sup>), θα εντοπίσουμε πως ούτε οι ίδιοι οι δυτικοί είχαν ιδιαίτερη πίστη στο δημιούργημά τους<sup>132</sup>, ώστε να του επιτρέψουν ελεύθερα να ανταγωνιστεί το βόρειο κομμουνιστικό καθεστώς για την ψήφο του κόσμου.

Η κατάσταση που συναντάμε στο Χανόι και τη Σαϊγκόν και κατ' επέκταση στην υπόλοιπη Ινδοκίνα την επαύριο της συνθηκολόγησης είναι πολυδιάστατη και στην πραγματικότητα μέχρι να φτάσουμε σε αυτό που αποκαλούμε αμερικανοποίηση του

---

<sup>130</sup> N. Tarling, ό. π., σ. 142.

<sup>131</sup> A. Dommen, ό. π., σ. 567.

<sup>132</sup> Στο Ίδιο, σ. 266.

πολέμου, δηλαδή τη μαζική επέμβαση εκατοντάδων χιλιάδων ένοπλων Αμερικανών σε βάσεις που εκτεινόταν από την Ταϊλάνδη μέχρι τη Βιετνάμ και τη Σαγκάη, συγκροτήθηκαν διακριτές απόπειρες εθνικής συγκρότησης και στις τέσσερις επικράτειες. Τα σημεία που ίσως θα μπορούσαμε να πούμε ότι ξεχωρίζουν και θα αναλυθούν εκτενέστερα είναι αυτά των εκκοσμικευμένων πια θρησκειών, οι οποίες επιστρατεύονται πλέον στη δούλεψη των αντιπαλευόμενων εθνικιστικών αφηγημάτων. Η συνεχής προσπάθεια ουδετερότητας και τήρησης των συμφωνηθέντων από την πλευρά του Λάος και της Καμπότζης που όπως έχουμε ήδη σημειώσει είχε τραγικά επακόλουθα και τέλος η αγροτική μεταρρύθμιση που ξεκινάει στη Λαϊκή Δημοκρατία του Βιετνάμ και μαρτυρά τη στενή πλέον επιρροή της μαοϊκής Κίνας στην κατάσταση της Ινδοκίνας.

Είναι δεδομένο πως σε μία σύγκριση υπό ένα δυτικότροπο πρίσμα δικαιοσύνης, ελευθερίας και δημοκρατικότητας και τα δύο καθεστάτα, το ένα στο Χανόι και το άλλο στη Σαϊγκόν θα τοποθετούνταν εξίσου κάτω από τη βάση ενός αντίστοιχου δείκτη μεταβλητών. Αν πάρουμε τη συσχέτιση του Τίλλυ πάντως που συναρτά ισχυρό κράτος και δημοκρατικότητα<sup>133</sup>, η Λαϊκή Δημοκρατία του Βιετνάμ έτεινε προς την ισχυροποίηση της κρατικής της ικανότητας. παρ'ότι δεν μπορούμε να μιλήσουμε για οποιαδήποτε δημοκρατικοποίηση, κρατική ή κοινωνική με δυτικούς όρους. Ενώ το καθεστώς Ντιέμ στη Σαϊγκόν, ούτε δημοκρατικό ήταν, ούτε κοινωνική νομιμοποίηση μπορούμε να πούμε ούτε διέθετε και σε κάθε περίπτωση καθιστούσε εμφανή την αδυναμία και αστάθειά του σε ποικίλες περιπτώσεις.

Παρ'όλα αυτά ας μη λησμονούμε πως αν μετά τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο για τον δυτικό κόσμο, το έθνος κράτος υπήρξε η καθολική αρχή αναγνώρισης και οργάνωσης των πολιτικών οργανώσεων και οντοτήτων, μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο και ως τα μέσα της δεκαετίας του 1960, ο κόσμος είχε γεμίσει από δημοκρατίες<sup>134</sup>, οι οποίες μάλλον περισσότερο αντανάκλουν το αίτημα για τη διεθνή τους αναγνώριση ως ανεξάρτητων εθνικών κρατών, παρά την ποιότητα των πολιτευμάτων, είτε μιλάμε για το φιλελεύθερο μπλοκ, είτε για το κομμουνιστικό. Μάλλον μπορούμε να αποφανθούμε ότι δίχως την αμερικανική οικονομική, πολιτική και στρατιωτική βοήθεια, για την οποία ο Ντιέμ εκλιπαρούσε, η επιβίωση του θα

---

<sup>133</sup> C. Tilly, *Democracy*, Κέμπριτζ: 2007, σ. 15-24.

<sup>134</sup> Ε. Χομπσμπάουμ, *Η Εποχή των Ακρων...*, ό. π., σ. 285.



ήταν ακόμη πιο βραχεία από αυτό που εν τέλει η ιστορία έχει γράψει. Ο Ντιέμ και ο αδερφός του που οργάνωνε τη θρησκευτικού τύπου οργάνωση με πολιτικές αξιώσεις, (που όπως είδαμε συγκολλούσε με έναν ιδιότυπο τρόπο αρετές που προέτασσε ο κομφουκιανισμός με τη χριστιανοκαθολική πίστη, ώστε να φτάνει να υμνεί και να προάγει την αξία του προσώπου) διαχειρίζονταν την εξουσία τουλάχιστον μονοπωλιακά και με αδιαφάνεια. Ιδιαίτερα το οικογενειακό του περιβάλλον έκανε κατάχρηση της εξουσίας του Ντιέμ για τη μεγέθυνση της ιδιωτικής περιουσίας επανειλημμένα. Αλλά για να μείνουμε, κάπως παραπάνω στο δόγμα της προσωποκρατίας του Ντιέμ, θα μπορούσαμε να πούμε ότι αυτό αποτελούσε μία δοξασία του ατομοκεντρισμού που θα ήθελε να εφάπτεται της ασιατικής κουλτούρα και πολιτισμικής σύστασης<sup>135</sup>. Βέβαια σαν αίρεση, η οποία ανήκει στην ιστορία μπορεί να έχει ενδιαφέρον, σαν αρχή όμως συγκρότησης του εθνικού αφηγήματος που θα έπρεπε στη συγκεκριμένη περίπτωση όχι μόνο να ενώνει τους ‘πολίτες’ υπό μία ενιαία μοίρα και ένα κοινό παρελθόν αλλά και να τους αποτρέπει από το δέλεαρ του κομμουνισμού, μάλλον δεν είχε την όποια αποτελεσματικότητα.

Πόσο δε μάλλον όταν επιβαλλόταν αυταρχικά πάνω σε καλά ριζωμένες θρησκευτικές πρακτικές και κοσμοαντιλήψεις όπως αυτές του βουδισμού, ή όταν υπήρχαν ακόμα ένοπλες θρησκευτικές παρακρατικές οργανώσεις όπως αυτή των Κάο Ντάι, οι οποίες συνέχιζαν να βρίσκουν έτοιμους για δράση οπαδούς, χτίζοντας επάνω στο αντιστασιακό τους παρελθόν, φτάνοντας συχνά να απειλούν έμπρακτα το μονοπώλειο της βίας του καθεστώτος. Αν σε αυτή τη συνθήκη προστεθεί τώρα η όλο και ευρύτερη κομμουνιστική παρείσφρηση υπό τη μορφή αυτή τη φορά των Βιετκόνγκ (που απλά σημαίνει Βιετναμέζοι κομμουνιστές) αλλά και τη σύσταση νέου εθνικού μετώπου εντός της επικράτειας του Νοτίου Βιετνάμ<sup>136</sup>, το οποίο αφενός στα πρότυπα του προκατόχου του απέκρυπτε την κομμουνιστική ηγεμονία του και έλεγχο, ενώ σταδιακά αποκτούσε μαζικότητα και κοινωνική νομιμοποίηση σε τέτοιο βαθμό που δε θα μπορούσε απλά να κατασταλεί, γίνεται εμφανές πως το καθεστώς Ντιέμ έτριζε και οι Αμερικάνοι το γνώριζαν καλά<sup>137</sup>.

Αυτό μαρτυρά η εναλλαγή των στρατιωτικών προσώπων που άσκησαν την αμερικανική πολιτική στο όνομα της δημοκρατίας από τον αμερικάνο φίλο Λόνσντεϊλ

---

<sup>135</sup> J. Donnel, “Renovation Campaigns in Vietnam”, *Pacific Affairs*, 32, 1 (1959), σ. 73-75.

<sup>136</sup> A. Dommen, ό. π., σ. 440.

<sup>137</sup> Στο ίδιο, σ. 517.

στο σιδεροκέφαλο στρατηγό Λοτζ, και κατά την εκτύλιξη μίας συνωμοσίας πίσω από την πλάτη του προέδρου Κένεντι που ξεκινούσε από το πεντάγωνο. Οι μηχανορραφίες και η ανάγκη αλλαγής του καθεστώτος μέσω ενός απότομου αλλά ήσυχου πραξικοπήματος, το σχέδιο, δηλαδή, για καθαίρεση του Ντιέμι είχε τεθεί ήδη σε εφαρμογή πριν από το 1963<sup>138</sup>.

Από την άλλη, για να προοικονομήσουμε την κατάσταση που επέβαλαν στον κόσμο και ειδικά στην Ινδοκίνα οι Αμερικάνοι ιμπεριαλιστές θα πρέπει να στρέψουμε για μία ακόμη φορά την προσοχή μας προς το δυτικό στρατόπεδο και σε αυτό που θα μπορούσαμε να συνοψίσουμε ως τον ελεύθερο καπιταλιστικό κόσμο . Εκεί τα πράγματα υπήρξαν αυτές τις δεκαετίες τόσο ανθηρά και υποσχόμενα, με μία, από πολλές απόψεις άθικτη, (ιδιαίτερα δε όσον αφορά στο υλικό κόστος στην επικράτεια των Η.Π.Α κατά τη διάρκεια του Β' Παγκόσμιου Πολέμου, το οποίο ήταν μηδαμινό) παγκόσμια υπερδύναμη να ανατέλλει και να αναζητά τον πρωταγωνιστικό ρόλο στην παγκόσμια κατανομή ισχύος. Τόση ήταν η επιτυχία της προγραμματισμένης καπιταλιστικής οικονομίας αλλά και της ακόμη διογκούμενης βιομηχανίας του πολέμου, που τώρα έβρισκε άλλες λειτουργίες, συνεχίζοντας την ανοδική της τάση, που ο Χομπσμπάουμ ονομάζει την περίοδο χρυσή<sup>139</sup>.

Συνεπώς, δε θα πρέπει να μας κάνει εντύπωση πως για το τίμημα της παγκόσμιας κυριαρχίας, εμπόδιο της οποίας στη συνείδηση των Αμερικανών, στεκόταν μόνο η κομμουνιστική απειλή, σημαντικά υπέρογκες οικονομικές συμβολές αποτελούσαν μικρό τίμημα για να πληρώσει η υπερδύναμη. Είτε στη μορφή οικονομικής βοήθειας, χωρίς ρήτρες κι αστερίσκους, για την ανοικοδόμηση της Δυτικής Ευρώπης, είτε η οικονομική βοήθεια και επιρροή, που λαμβάνουν τη μορφή της ενδυνάμωσης και της διαφύλαξης των στρατιωτικών ζωνών υπεροχής του δυτικού στρατοπέδου υπό τη σημαία του NATO για τα συμβεβλημένα έθνη-κράτη της Δύσης και του SEATO για εκείνα της Νοτιοανατολικής Ασίας (με πολύ λιγότερη επίδραση στο ευρύτερο γεωπολιτικό σκηνικό)<sup>140</sup>. Είτε γίνεται λόγος για τη σχεδιασμένη οικονομική ενίσχυση και επαναστρατικοποίηση των ηττημένων κρατών του άξονα, που οι Αμερικάνοι έβλεπαν ως υποτελή τους, τη Δυτική Γερμανία και την Ιαπωνία<sup>141</sup>, η οικονομική

---

<sup>138</sup> Στο ίδιο, σ. 549-657.

<sup>139</sup> Ε. Χόμπσμπάουμ, *Η Εποχή των Ακρων...*, ό. π., σ. 215-219.

<sup>140</sup> P. Lowe, ό. π., σ. 83-84.

<sup>141</sup> Ε. Χόμπσμπάουμ, *Η Εποχή των Ακρων...*, ό. π., σ. 195.

υπεροχή των ΗΠΑ βασισμένη στην ασίγαστη καπιταλιστική μηχανή, παίρνει μορφή σε κάθε ευκαιρία, παρέχοντας μία φοβερή αυτοπεποίθηση και μία, ίσως μπορούμε να πούμε αλαζονεία, προς όλους τους υπόλοιπους, συμμάχους, αντιπάλους και υποτελείς. Αυτό μαρτυρά άλλωστε η αδιαλλαξία των Αμερικανών διπλωματών, τόσο να υπογράψουν τη συνθήκη της Γενεύης του 1953, όσο και να συνεννοηθούν ή να στρέψουν την προσοχή τους προς τις παραινήσεις των Βρετανών και Γάλλων ομολόγων και συμμάχων τους καθ' όλη τη μετέπειτα διάρκεια προς την παταγώδη αποτυχία και την επιδραστική ήττα από τους αντάρτες της Ινδοκίνας.

Μία αντίστοιχη προσπάθεια να καταστεί απόλυτα ξεκάθαρη η αμερικανική ηγεμονία, υπό τη μορφή των απόλυτα ελεγχόμενων από πλευράς τους εντολοδόχων στην κεφαλή των καθεστώτων της Ινδοκίνας, (που από πολλές απόψεις αποτελεί παράδοξο και είχε ολέθρια αποτελέσματα όπως έδειξε η ιστορία) συνέβη και στην περίπτωση του πρίγκιπα Σιχανούκ. Η λογική του Σιχανούκ ως αρχηγού του κράτους που ήθελε, όντας χαρισματικός και σε μεγάλη κλίμακα επιδραστικός, να ισορροπεί μεταξύ δεξιών και αριστερών παρεκκλίσεων που αναγνώριζε στο φάσμα της πολιτικής ζωής της χώρας του, υπό το εθνικό πολιτικό σώμα σοσιαλιστικής κοπής που εγκαινίασε το Σανγκούμ<sup>142</sup>, ενώ παράλληλα δεν ήθελε να ασχολείται με τις έριδες των άλλων αρκεί οι διεθνείς διακανονισμοί, να περιχαρακώνουν την ασφάλεια των συνόρων του, εντός των οποίων κατάφερε να παίζει τον πρωταγωνιστικό ρόλο.

Η λογική με την οποία κατένειμε την εξουσία, βγαίνοντας πάντα με τον έναν ή τον άλλον τρόπο επικεφαλής υπήρξε, απaráμιλλη<sup>143</sup>. Είναι ίσως κρίμα, ότι αυτοί οι άλλοι, τους οποίους προαναφέραμε ήταν στην περίπτωση της ιστορικής αυτής περιόδου οι πυρηνικές υπερδυνάμεις των ΗΠΑ και της Σοβιετικής Ρωσίας. Η δική του απόπειρα συγκρότησης εκσυγχρονιστικής εθνικής αφήγησης και χάραξης εθνικών προοπτικών σε πλήρη αντίθεση με του Ντιέμ, (τον οποίο και αντιπαθούσε πλήρως) είχε επαρκή κοινωνική νομιμοποίηση και έδειχνε να μπορεί να αφομοιώσει μεγάλα μέρη του κοινωνικού συνόλου στα προτάγματά της. Αυτό αποδεικνύει και η επαναφορά του ως αρχηγού του κράτους μετά την απόλυτα βίαιη κυριαρχία και πτώση του καθεστώτος των Πολ Ποτ και Ιένγκ Σαρί. Η ιδεολογική φόρμουλα που ο Σιχανούκ ενέταξε στο εθνικό αφήγημα ήταν αυτή του σοσιαλιστικού βουδισμού. Ένα οικονομικό πρόγραμμα δηλαδή που ταίριαζε αρκετά, θα έλεγε κανείς, τόσο με την

---

<sup>142</sup> A. Dommen, ό. π., σ. 140.

<sup>143</sup> Στο ίδιο, σ. 196.

πολιτισμική κληρονομιά των Καμποντσέων όσο και με τις εκσυγχρονιστικές απαιτήσεις, ενός οικονομικά καθυστερημένου νεοπαγούς έθνους κράτους, του οποίου η ηγεσία θα έπρεπε να διατηρεί ισχυρή την παρέμβασή της στην οικονομική σφαίρα, ενώ παράλληλα συγκροτεί κεντρικά σχεδιασμένα οικονομικά πλάνα, με σκοπό από τη μία να πετυχαίνει τους αναπτυξιακούς της στόχους και από την άλλη να διατηρεί σε σχετική κοινωνική ειρήνη τον κοινωνικό ιστό.

Αν η εθνική πολιτική και ο ιδιάζων εθνικισμός με τον οποίο επένδυε την πολιτισμική ιδιαιτερότητα της Καμπότζης είχε επιτυχία βρίσκοντας απήχηση, η ρεαλιστική απειλή και ο ακανθώδης δρόμος, σε εκείνη έστω τη χρονική περίοδο, εντοπιζόταν στο εξωτερικό και όχι στο εσωτερικό του έθνους κράτους της Καμπότζης. Αυτό που δεν μπορούσαν να συγχωρήσουν οι Η.Π.Α, όπως ήδη έχει γίνει κατανοητό ήταν η στάση υπέρ της ουδετερότητας και κατά συνέπεια της μη ευθυγράμμισης. Βέβαια ο Σιχανούκ μπορεί να υποστήριζε με άρθρα του, συνεντεύξεις, ποιήματα και δημόσιους λόγους ότι επιθυμούσε την απόλυτη ανεξαρτησία του έθνους του οποίου ήταν ο ηγέτης, αλλά γνώριζε πως χωρίς την οικονομική βοήθεια ή των Αμερικανών ή των Κινέζων ή των Ρώσων, οι στόχοι που είχε θέσει για την εθνική του πολιτική οικονομία θα παρέμεναν ουτοπικοί, οπότε και έπαιζε το παιχνίδι, στο οποίο βρισκόταν εκτεθειμένος, περιορισμένος στα σύνορα του αγροτικού και καθυστερημένου κράτους της Καμπότζης.

Αν οι Αμερικάνοι πάντως δε συγχωρούσαν την ουδετερότητα, τότε ο Σιχανούκ δε συγχωρούσε τις προσβολές στο πρόσωπό του, στο οποίο έβλεπε την ενσάρκωση της συνέχισης της προγονικής κληρονομιάς της Καμπότζης<sup>144</sup>, άλλωστε αποκαλούσε τόσο τους χωρικούς όσο και τους πολιτικούς του αντιπάλους, ‘παιδιά του’. Αν τώρα αυτές οι προσβολές στο ήθος ή την ικανότητα του ως ηγέτη συνοδεύονταν και από ωμές παρεμβάσεις και παραβιάσεις των συμφωνηθέντων της Γενεύης, ο Σιχανούκ ως θυμικός πολιτικός δρων δε δίσταζε να αλλάζει τη συμμαχική του προτίμηση, θεμελιώνοντας όμως πρώτα τους λόγους της μεταστροφής του<sup>145</sup>. Και έτσι έκανε, αναζητώντας βοήθεια από την Κίνα, αποκήρυξε απότομα τους συνδέσμους φιλίας της Καμπότζης με τις Η.Π.Α. Αυτή ήταν ίσως και η σταγόνα που ξεχείλισε το ποτήρι για τους Αμερικάνους, οπότε και το πραξικόπημα του Λονγκ Νολ (στον οποίο ο

---

<sup>144</sup> Στο ίδιο, σ. 196.

<sup>145</sup> Στο ίδιο, σ. 611-612.

Σιχανούκ προγενέστερα είχε αποδώσει το πρωθυπουργικό αξίωμα) πραγματοποιήθηκε εν' όσο ο Σιχανούκ βρισκόταν σε μία από τις γνωστές του κούρες στη Γαλλία.

Η κλιμάκωση της κατάστασης από' κει και πέρα μέσα στη χούνη του μαζικότερου πολέμου που άφηνε πίσω του κρατήρες, άγωνα γη και μαύρο ήταν ραγδαία. Οι εκπαιδευμένοι στο γαλλικό ακαδημαϊκό περιβάλλον Πολ Πότ και Ιένγκ Σαρί επέστρεψαν για να επιβάλλουν τα δόγματα και την ανάλυση της πολιτικής τους οικονομίας εν κενώ, σαν να μην υπήρχε ιστορία, σαν μην υπήρχε συνέχεια, σαν μην τους ενδιέφερε που θα πάει ο κόσμος με τη βίαιη τομή που επέβαλαν<sup>146</sup>. Κονιορτοποίησαν τις τράπεζες, (το χρήμα δηλαδή σταμάτησε να υφίσταται), όπως και κάθε τι που θύμιζε εθνικό σύμβολο και παρελθόν, τα σχολεία καθώς θεωρούσαν πως η εκπαίδευση δεν αρμόζει στο προνομιακό υποκείμενο της επανάστασής τους (το οποίο το έβρισκαν μονάχα στον άκληρο χωρικό και τις βουνίσιες φυλές που συγκροτούσαν και τη σωματοφυλακή του Πολ Ποτ. Μετέτρεψαν, έμψυχο υλικό και φυσικούς πόρους σε ένα εργαστήριο παραγωγής της ελάχιστης επιβίωσης για την ασίγαστη αναπαραγωγή του μαρτυρίου της γαλέρας. Οι Χμερ Ρουζ εξουδετέρωσαν τους παλιούς κομμουνιστές και αγωνιστές του εθνικοαπελευθερωτικού μετώπου της Καμπότζης, αποκήρυξαν την όποια σχέση με τους Βιετναμέζους κομμουνιστές, τους οποίους ανήγαγαν σε άμεσο εξωτερικό εχθρό του ολοκληρωτικού εθνικιστικού τους προτάγματος, ενώ δε δίσταζαν να δολοφονούν όσους από τους εργάτες δούλους τους, έφεραν πολιτιστικά ή εμφανισιακά στοιχεία που δηλώνουν την όποια ξένη επιρροή<sup>147</sup>. Το πώς αυτό το απόλυτα βίαιο και σχεδόν γενοκτονικό καθεστώς που ισχυριζόταν ότι ακόμα και χίλιοι ή δύο χιλιάδες αγνοί Χμερ να απομείνουν, από το δολοφονικό τους κρεσέντο, ήταν υπεραρκετοί για να προωθήσουν την επανάσταση<sup>148</sup>, εγκαθιδρύθηκε και άντεξε για τόσα χρόνια, αυτή η εργασία δεν μπορεί να ισχυριστεί ότι το εξηγεί ούτε στο ελάχιστο.

Στο Λάος τώρα, μπορεί να μην υπήρχε μία αντίστοιχη ριζοσπαστική και βίαιη λύση αλλά ο πόλεμος δε σταμάτησε ούτε λίγο από τις συμφωνίες της Γενεύης κι έπειτα. Κάτι τέτοιο απεδείκνυε σε όλα τα μεγέθη ακόμα και στα μάτια των Βρετανών συμμάχων τους την ακλόνητη αδιαλλαξία των Αμερικανών. Και αυτό γιατί, ιδιαίτερα

---

<sup>146</sup> Γ. Π. Ντεμέντιεφ, ό. π., σ. 19.

<sup>147</sup> Στο ίδιο, σ. 22-24.

<sup>148</sup> Στο ίδιο, σ. 26-27 και 30-31.

στη συγκεκριμένη περίπτωση, διεθνής αναγνώριση υπήρξε και σύμβολα κυριαρχίας επιβίωναν και έχαιραν σχετικής αποδοχής, ενώ ακόμη, ένας διάλογος μεταξύ των εμπόλεμων μερών εκτυλισσόταν μετ' εμποδίων. Οι προσπάθειες τόσο του Σουβάνα Φούμα, αμιγώς μοντέρνου εθνικιστή, όσο και του ετεροθαλή αδερφού του που βρίσκονταν στη θέση του συμβολικού ηγέτη των ανταρτών του Πάθιετ Λάο, ή καλύτερα αποτελούσε την πρόταση της Λαϊκής Δημοκρατίας του Βιετνάμ και της Μαιϊκής Κίνας για την ηγεσία του ανεξάρτητου λαοτιανού εθνικού κράτους, αποτελούσαν ειλικρινείς εθνικές προτάσεις για την προοπτική ανεξαρτησίας και θεμελίωσης της ουδετερότητας του εθνικού τους κράτους. Παρ' όλα αυτά μέχρι και την τελική ευθεία της μετωπικής αναμέτρησης των Αμερικανών με τους Βιετναμέζους επαναστάτες που καθορίστηκε από την επίθεση Τετ (Tet Offensive) το 1968, οι αμερικανικοί διάλογοι επικοινωνίας και χάραξης πολιτικής επιρροής, προέκριναν την πραξικοπηματική λογική του στρατηγού Φούμι και των φουμιστών ακολούθων του, οι οποίοι θα προστάτευαν τον βασιλιά, το παλάτι και τα αμερικανικά συμφέροντα<sup>149</sup>.

Η άποψη τους, δεν έδειχνε να μετατοπίζεται καθ' όσο αποδεικνυόταν ότι ο συγκεκριμένος στρατηγός αποτελούσε ένα ιδιοτελές πρόσωπο που ενδιαφερόταν για τη μεγιστοποίηση της περιουσίας του ενώ η εθνική του προσήλωση έστεκε αμφιλεγόμενη όντας ανιψιός του Ταϊλανδού πραξικοπηματία και αντικομμουνιστή ηγέτη της Ταϊλάνδης Σαρίτ Ταναράτ. Σε κάθε περίπτωση, αν οι Αμερικάνοι ακολουθούσαν έστω σε σχετικό βαθμό τις παραινέσεις των Βρετανών, οι οποίοι προέδρευαν της Διεθνούς Επιτροπής εφαρμογής των συμφωνηθέντων της Γενεύης, για πλήρη ουδετεροποίηση της χώρας, κάτι που ήθελαν αρκετά και οι Ρώσοι, και κατ' επέκταση επέλεξαν να μην αντιμετωπίσουν το Λάος σαν ένα ακόμη στρατόπεδο όπου θα πατασόταν η κομμουνιστική απειλή, ίσως και η πλήρη έκταση της πολεμικής δυστοπίας να περιοριζόταν στα σύνορα του Βιετνάμ. Κάτι τέτοιο δε συνέβη.

Το καθεστώς του Ντιέμ τελούσε υπό την πίεση των Αμερικανών για δικαιότερες μεταρρυθμίσεις, τόνωση της κοινωνίας πολιτών και ελεύθερες εκλογές. Άλλα στιγμιότυπα που συνομολογούν τη φθορά της Σαϊγκόν συγκροτούν τα γεγονότα που ακολούθησαν τη σύσταση της γενικής βουδιστικής ένωσης με διεθνείς αξιώσεις και χαρακτηριστικά εκκοσμικευμένης πολιτικής αντιπαράθεσης<sup>150</sup>, (οι βουδιστές

---

<sup>149</sup> Στο ίδιο, σ. 20.

<sup>150</sup> A. Dommen, ό. π., σ. 422 και σ. 622.

αντέδρασαν με αυτοπυρπόληση πιστών στην απαγόρευση του εορτασμού της ημέρας του Βούδα από το θρησκόληπτο και αυταρχικό καθεστώς). Υπό αυτό το κλίμα, σε συνδυασμό με τον αδιαφανή και διεφθαρμένο τρόπο κατανομής της εξουσίας οδηγούν στη διευρυμένη αποσταθεροποίηση του καθεστώτος της Σαϊγκόν και στη δολοφονία του Νγκο Ντιν Ντιέμ από τις μαριονέτες του στρατηγού Χένρυ Κάμποτ Λοτς.

Από την άλλη πλευρά, το κομμουνιστικό καθεστώς στο Χανόι, σε εντελώς αντίθετη ροπή, και όντας ανεξάρτητο συνεχίζει απρόσκοπτα να επιχειρεί με κάθε τρόπο την ένωση των δύο επικρατειών της χώρας υπό κοινό εθνικό κράτος, ενώ παράλληλα κάνει τα πάντα αναγκαστικά για να μπορέσει να στηρίξει τις κεκαλυμμένες στρατιωτικές του επιχειρήσεις στο Λάος και στο Νότιο Βιετνάμ. Η μάχη για την επιβίωση, τόσο της συνέχισης της κρατικής ανεξαρτησίας του κομμουνιστικού καθεστώτος, όσο και του έμφυχου υλικού που το συγκροτούσε, ήταν απόλυτα πιεστική και επείγουσα. Μπορεί κανείς να πει, ότι η μάχη κατά του αναλφαβητισμού, η οποία, βέβαια, απέδιδε τα μέγιστα, αλλά και η μείωση της φορολογίας για την τόνωση του ηθικού των, καθ' όλα και σε έντονο βαθμό, καθυστερημένων, υπό την εκσυγχρονιστική έννοια, χωρικών του Βιετνάμ δεν ήταν αρκετά ώστε να συγκριθούν, πόσω δε μάλλον, να υπερβούν και να αποδείξουν οικονομική ανωτερότητα, έναντι του πιο πλούσιου σε πόρους νοτίου κομματιού της χώρας, στο οποίο επιπλέον είχαν επενδυθεί αμερικανικά κεφάλαια, αλλά και τεχνολογία τροφίμων, που μεγιστοποιούσε την ψαλίδα της υστέρησης.

Αυτοί ήταν μερικοί από τους λόγους για τους οποίους η κομμουνιστική ηγεσία προχώρησε στη βίαιη, μαοϊκής προέλευσης και παρόμοια της κινέζικης πολιτισμικής επανάστασης, αγροτική και ιδιοκτησιακή μεταρρύθμιση. Ας μην ξεχνάμε ωστόσο το ιστορικό πλαίσιο της πράσινης επανάστασης που σκιαγραφεί για εμάς ο Χόμπσμπουμ, σύμφωνα με το οποίο, σε σημαντικά μεγάλο μέρος του αναπτυσσόμενου κόσμου, οι αγροτικές μεταρρυθμίσεις βρέθηκαν στην κεντρική πολιτική ατζέντα, καθεστώτων και εκσυγχρονιστικών εγχειρημάτων, τα οποία βέβαια λάμβαναν διαφορετική μορφή και έκφραση αναφορικά με την οικονομική-κοινωνική συνθήκη αλλά και τα προτάγματα της κάθε περίπτωσης αναφορικά με τον εκάστοτε κυρίαρχο εθνικισμό<sup>151</sup>.

---

<sup>151</sup> Στο ίδιο, σ. 451-452.

Στη δική μας, όπως και στην περίπτωση της Κίνας του Μάο το προνομιακό συλλογικό υποκείμενο που θα έπρεπε να φέρει εις πέρας την επαναστατική διαδικασία ήταν οι φτωχοί και άκληροι χωρικοί, τους οποίους θα έπρεπε ο κεντρικός σχεδιασμός του κόμματος να διευκολύνει στην άσκηση της εξουσίας τους<sup>152</sup>, κάτι που δε σημαίνει τίποτα άλλο, παρά τη βίαιη υφαρπαγή περιουσίας και γης. Μία τέτοια διαδικασία μπορούσε και διεκπεραιωνόταν, μέσω της σύστασης λαϊκών δικαστηρίων, τα οποία έκαναν την εμφάνιση τους σε όλες τις επικράτειες, πόλεις και χωριά του Βορείου Βιετνάμ. Η βίαιη αυτή δυναμική, υπό την αιγίδα του κρατικού μηχανισμού, κατάφερε να εξουδετερώσει πληθώρα κομμουνιστών αγωνιστών και στελεχών του κόμματος, πολλοί από τους οποίους είχαν συνεισφέρει τα δέοντα στον εθνικό απελευθερωτικό αγώνα κατά του γαλλικού ζυγού. Οι δολοφονίες, οι μαζικές φυλακίσεις και το ρήμαγμα της ιδιοκτησίας, την οποία, κάποτε το κόμμα υποσχόταν ότι δεν θα βλάψει, αποτελούσαν διαδικασίες που επιβλέπονταν και πριμοδοτούνταν από τους Κινέζους συμβούλους, οι οποίοι παρατηρούσαν με χαρά την κινέζικη επιρροή να καταλαμβάνει σταδιακά τη Λαϊκή Δημοκρατία του Βιετνάμ, έναντι της Σοβιετικής.

Κι ίσως ακόμα ένας λόγος γι' αυτό το φονικό και διαβρωτικό φιάσκο να ήταν η αδιαφορία της ΕΣΣΔ για την τύχη και την ευημερία της Λαϊκής Δημοκρατίας του Βιετνάμ. Και κάνουμε λόγο για φιάσκο, γιατί σε αντίθεση με τον κινεζικό καταμερισμό εργασίας και κλήρων, το μεταπολεμικό Βόρειο Βιετνάμ δε διέθετε σχεδόν καθόλου πλούσιους γαιοκτήμονες, ενώ ακόμα και οι μεσαίοι, σύμφωνα με την τυπολογία του Μάο<sup>153</sup>, ήταν δυσεύρετοι. Όλο αυτό το πανδαιμόνιο, που παρατηρήθηκε, ότι εν τέλει περιόριζε και εξουδετέρωνε οργανικά μέρη του κομμουνιστικού καθεστώτος και συνεπώς της ζέσης που κατάφερνε να επιδεικνύει όταν πυροδοτούσε τους μηχανισμούς κινητοποίησης των τάξεων του, οδήγησε την ηγεσία του κομμουνιστικού κόμματος να αναδιπλωθεί και να λάβει την πολιτική ευθύνη των βιαιοτήτων στις οποίες εκτονώθηκαν οι χωρικοί και άκληροι, μέσα από την ιδεολογική πολιτική καμπάνια της 'διόρθωσης των λαθών'.

Πάντως, ακόμα κι έτσι, η οικονομική και στρατιωτική δυναμική της Λαϊκής Δημοκρατίας του Βιετνάμ δεν επέτρεπε καμία άλλη πολεμική πρακτική, πέραν του ανταρτοπολέμου και της σύστασης, όπως είδαμε, μίας ακόμη εκδοχής εθνικού

---

<sup>152</sup> Ε. Χόμπσμπαουμ, *Η Εποχή των Άκρων...*, ό. π., σ. 291.

<sup>153</sup> Μ. Zedong, "How To Differentiate Classes in Rural Areas", στο. Ρ. Utsa, (επιμ.) *The Argarian Question in Marx*, Νέο Δελχί: 2011, σ. 299-301.



μετώπου και εστιών κομμουνιστικής παρείσφρησης στο Νότιο Βιετνάμ αλλά και στο Λάος, που θα έπρεπε επιπροσθέτως να τονώνεται οικονομικά είτε από την Κίνα, είτε από τη Ρωσία. Αυτή ακριβώς η εξάρτηση που συγκροτούσε το τρίγωνο των σχέσεων των κομμουνιστικών κρατών<sup>154</sup>, επέφερε με τον έναν ή τον άλλον τρόπο τα ιδεολογικά της στίγματα.

Από τους Γάλλους Λέο Μπλουμ και Μεντές-Φρανς αλλά και τον στρατηγό Ντε Γκωλ μέχρι τους Αμερικάνους Αϊζενχάουερ, Τζόνσον, Κένεντι και αφού ο τρίτος δολοφονείται λίγο καιρό μετά τη δολοφονία του Ντιέμ στη Σαϊγκόν, (γεγονός που για τους εναπομείναντες πιστούς στην αμερικανική εμπλοκή που θα καθιστούσε τους αντικομμουνιστές εθνικιστές Βιετναμέζους κυρίαρχους και ικανούς να επιβάλλουν το δικό τους εθνικό αφήγημα στη χώρα τους, έγινε αντιληπτό ως ο χειρότερος δυνατός οϊωνός), φτάνουμε στον πρόεδρο Νίξον. Αυτό που παρατηρούμε να συνδέει τις τελείες σε νοηματική συναστρία είναι η αδυναμία των δυτικών να συλλάβουν, να αναγνωρίσουν και να συμβιβαστούν με την ιδέα των κυριαρχικών εθνικών αξιώσεων των λαών της Ινδοκίνας.

Έπρεπε να γίνει αντικείμενο παγκόσμιας και εγχώριας δριμείας κατακραυγής η παρουσία πάνω από 600.000 Αμερικανών στρατιωτών, οι οποίοι μην έχοντας πίστη σε κανέναν ιδανικό σκοπό, σε μία πλήρη αδυναμία αναγνώρισης του τι θα μπορούσαν να θέλουν οι Βιετναμέζοι με τους οποίους υποτίθεται μάχονταν από κοινού την κομμουνιστική απειλή, επιδίδονταν σε φρικαλεότητες, όπως βιασμοί, δολοφονίες κ.α, βρισκόμενοι στο δικό τους συνειδητό απόλυτα μακριά από την πατρίδα (το βασίλειο της τάξης και του ορθού λόγου ξεμάκρυνε, αυτοί υπέκυπταν στις ζώδεις τους κλίσεις, μέσα στη ζούγκλα, τη λάσπη και τον θάνατο). Αριστεροί διανοούμενοι, φοιτήτριες και φοιτητές των μεσαίων τάξεων από τα πανεπιστήμια του δυτικού κόσμου, που γνώριζαν τη δική τους πολιτισμική επανάσταση<sup>155</sup> καταδίκασαν τόσο την εμφανή αναληγσία των Αμερικανών, όσο και την ψυχροπολεμική διαρρύθμιση απόλυτης κυριαρχίας των δύο πυρηνικών δυνάμεων επί της υδρογείου.

Τα πράγματα πάντως μόνο φυσικά δεν εξελίχθηκαν. Οι αμερικανικές δυνάμεις, έχοντας πιστέψει πως ο μόνος τρόπος να αντιμετωπίσουν τους αντάρτες, οι οποίοι με ευκολία γίνονταν ένα με τις ζούγκλες του τόπου τους, ήταν να σεληνοποιήσουν τη γη

---

<sup>154</sup> Στο Ίδιο, σ. 255-263.

<sup>155</sup> Ε. Χόμπσμπαουμ, *Η Εποχή των Ακρων...*, ό. π., σ. 271-275.

του Βιετνάμ, ξεφορτώνοντας χιλιάδες τόνους ολμών από τα αεροσκάφη τους, κονιορτοποιώντας, άμαχους πληθυσμούς, χλωρίδα και πανίδα εξίσου.<sup>156</sup> Από την άλλη ο Χο Τσι Μινχ προετοιμάζε τους αγωνιστές του, διακηρύσσοντας έναν εικοσαετή ακόμα και τριακονταετή αντιστασιακό πόλεμο (θα φτάναμε αισίως στο τέλος του σύντομου εικοστού αιώνα). Μία τέτοια προφητεία ευτυχώς δεν πληρώθηκε για το πολύπαθο Βιετνάμ και το τριφασικό σχέδιο των Βιετναμέζων στρατηγών κατέστη ικανό να αποδιώξει τον αμερικανικό ζυγό. Μπορούμε να αναλύσουμε το πολιτικό και στρατιωτικό σχέδιο στα παρακάτω στάδια. Πρώτον έλαβε χώρα η παρείσφρηση μέσω του νότιου εθνικού μετώπου και των Βιετκόνγκ σε όλες τις οργανικές για την εθνική σύσταση οργανώσεις και ομαδώσεις σε ύπαιθρο και πόλη του κομμουνιστικού ελέγχου. Εν συνεχεία και παράλληλα διαδραματίστηκε το σαμποτάζ μέσω του ανταρτοπολέμου σε όλες τις αμερικανοποιημένες πολεμικές ζώνες, μέχρι και στην πρωτεύουσα σύμβολο της δυτικής πλέον εξουσίας Σαϊγκόν, συγκεκριμένων συμβολικών στόχων (δημόσια κτίρια, πρεσβείες, κέντρα αμερικανικού εμπορικού ελέγχου) όπως ταυτόχρονα πολεμικές εγκαταστάσεις κ.α. Τέλος, εφόσον όλα αυτά διαπνέονταν με μία πολιτική επικράτηση, (που θα σήμαινε για το εσωτερικό την αποδοχή και τη στήριξη από μέρους του βιετναμέζικου συλλογικού συνειδητού παρέχοντας νομιμοποίηση στους αντάρτες, και για το εξωτερικό τη συγκίνηση της παγκόσμιας κοινής γνώμης με την πειστικότητα του δίκαιου του δικού τους αγώνα και το ανήθικο της αμερικανικής εμπλοκής) οι Βιετναμέζοι αγωνιστές θα προέβαιναν στην κατά μέτωπο, ανοιχτή επίθεση, που όπως υποστήριζε ο Χο Τσι Μινχ, ήταν και ο μοναδικός τρόπος να αποχωρήσει μια και καλή ο ξένος κατακτητής. Όταν πραγματοποιήθηκε η κατά μέτωπο επί ίσοις όροις επίθεση των Βιετναμέζων κατά των Αμερικανών στο Νότιο Βιετνάμ, που αποτελούσε και την τρίτη και τελική φάση του σχεδίου όλες αυτές οι προϋποθέσεις είχαν, μέσα από πολλές θυσίες, πληρωθεί<sup>157</sup>. Ήδη προσχέδια και επιχειρηματολογίες για το πώς οι Αμερικανοί θα μπορούσαν να αποδεσμευτούν από το βιετναμέζικο αδιέξοδο, χωρίς να χάσουν την πρωτιά της παγκόσμιας ηγεμονίας είχαν αρχίσει να εμφανίζονται σε άρθρα γνώμης και στρατιωτικές-διπλωματικές αναφορές<sup>158</sup>, ενώ το κίνημα των ειρηνιστών είχε συνενωθεί με εκείνο των μαύρων πανθήρων, αποκτώντας μία

---

<sup>156</sup> Στο ίδιο, σ. 188-189.

<sup>157</sup> Ε.Χόμπσπαουμ, Επαναστάτες..., ό. π., σ. 193.

<sup>158</sup> Α. Dommen, ό. π., σ. 699 και σ. 701.

ριζοσπαστική δυναμική που η αμερικανική εσωτερική πολιτική δεν μπορούσε να αγνοεί και να φιμώνει.

Σε κάθε περίπτωση, όπως στην περίπτωση της γαλλικής φθίνουσας αποικιοκρατικής αυτοκρατορίας το επίπονο παράδειγμα του αιματηρού αγώνα της Αλγερίας για εθνική ανεξαρτησία και αποαποικιοποίηση προηγήθηκε της κατατρόπωσής τους στο Βιετνάμ, με αντίστοιχο τρόπο η κατάρρευση της ελευθερίας των ορίων ικανότητας της αμερικανικής εξωτερικής πολιτικής να επεμβαίνει αποφασιστικά στις περιοχές που θεωρούσε ότι ανήκαν στη σφαίρα επιρροής της είχε ήδη ξεκινήσει από την επανάσταση στην Κούβα, τη μάχη των χοίρων και την πυρηνική κρίση λίγα χιλιόμετρα νότια της αμερικανικής πολιτείας της Φλόριντα. Με αυτές τις ιστορικές συνδέσεις κατά νου, μπορεί να επιχειρηματολογηθεί πως κάποιες περιοχές που εκτός από τη δυτική παρέμβαση και επικυριαρχία δεν είχαν κανένα άλλο κοινό σημείο αναφοράς, φτάνουν να έχουν πολιτισμικά διαφοροποιημένες, ομόρροπες παρ'όλα αυτά, πολιτικές απαιτήσεις εθνικού χαρακτήρα, τις ίδιες περίπου ιστορικές περιόδους, καθιστώντας περισσότερο κατανοητή τη διαλεκτική μεταξύ ωρίμανσης των συνθηκών στις αποικιοκρατούμενες κτήσεις για εθνικιστική πολιτική πρακτική και της κατάστασης στην οποία βρίσκεται τόσο η παγκόσμια ιστορία, όσο και η ιδεολογικά επενδυμένη πολιτική σε εξωτερικό και εσωτερικό επίπεδο του εθνικισμού του κατακτητή.

Για μία ακόμη φορά μπορούμε να παραφράσουμε τον Χέγκελ λέγοντας ότι όταν κανείς κοιτά τον κόσμο ιδεολογικά, ο κόσμος κοιτά πίσω τον ίδιο και πάλι ιδεολογικά και ο κόσμος στο δικό μας λογικό σχήμα είναι οι γωνιές του πλανήτη όπου υψώνεται ο εθνικιστικός πυρετός.

‘Μόνο οι Βάσκοι τώρα θα πρέπει να θυμούνται αυτή την ταινία, γι’ αυτό πυροβολούν τα τραίνα με τους τουρίστες. Όλοι οι άλλοι ξέρουν την Ελπίδα το βιβλίο, γι’ αυτό δεν κάνουν τίποτα. Οι Βάσκοι αντίθετα θα πρέπει να έχουν ξεχάσει το βιβλίο, τις λέξεις και να θυμούνται μόνο μερικές από τις εικόνες. Συμπεριφέρονται όπως οι δύο δημοκρατικοί καμικάζι πάνω στο πολυβόλο των Φρανκιστών που ελέγχει την είσοδο της πόλης. Ο πρώτος λέει την ώρα που μπαίνουν στο αυτοκίνητο: ‘Λένε ότι δεν πεθαίνει κανείς με αυτόν τον τρόπο’. Κι ο άλλος απαντάει: ‘Ναι άλλα τότε το πολυβόλο μένει άθικτο’. Οι εικόνες είναι πάντα πιο ισχυρές από τις λέξεις γι’ αυτό κι οι Βάσκοι πετυχαίνουν περισσότερο απ’ όλους στην Ισπανία. Και οι Βιετναμέζοι το είχαν καταλάβει αυτό. Δεν έκαναν τίποτα το δύσκολο, διένειμαν δυο τρεις εικόνες στη δύση και κέρδισαν τον πόλεμο. Αν χρειαζόταν θα το έκαναν και στην Καμπότζη, λίγο αργότερα, αλλά εκεί η νίκη τους ήταν σίγουρη γιατί οι Χμερ, ο Πολ Ποτ, μισούσαν τις εικόνες, απαγόρευαν τις εικόνες κι έτσι έχασαν μέσα σ’ έναν μήνα. Οι Βιετναμέζοι θα ανγκαστούν όμως τώρα να φτιάξουν άλλες εικόνες της Καμπότζης, όχι γιατί κινδυνεύουν από τις λέξεις των Χμερ, όσο γιατί οι Αμερικανοί δεν μπορούν παρά να τους πολεμήσουν έτσι πια, όχι με τα όπλα, παρά με την τηλεόραση’

Χρήστος Βακαλόπουλος  
‘Η γραμμή του Ορίζοντος’



*Χωρίς Αεζάντα*

## Επίλογος

### Θεωρητικές Αναζητήσεις

Έχουμε καταλάβει μέχρι αυτό το σημείο, πως το φαινόμενο του εθνικισμού επικοινωνεί σε τέτοιο βαθμό με την παγκόσμια νεοτερική ιστορία που δε θα μπορούσε να γίνει η ανάγνωση του φαινομένου χωρίς τη βοήθειά της, ενώ η παγκόσμια ιστορία χωρίς τη θεωρητική επεξεργασία μέσα από το πρίσμα των θεωριών του εθνικισμού, φαντάζει στη συνείδηση της εργασίας αυτής, κενή νοήματος.

Επίσης έχουμε σε έναν ικανοποιητικό βαθμό αφουγκρασθεί και αναγνωρίσει πως το γλωσσάρι των απαντήσεων στη νεοτερικότητα μπορεί να πληθαίνει σε όρους, έννοιες και επιχειρήματα, όμως βασικές απαιτήσεις της ρευστής ανθρώπινης συνείδησης στη μοντέρνα συνθήκη για εσωτερική ομοιογένεια, πολιτισμική διάκριση των ιδιαιτεροτήτων και νομιμοποίηση της πολιτικής εξουσίας με όρους εθνικής ανεξαρτησίας και κυριαρχίας, δείχνουν να παραμένουν αμείωτες και επιτακτικές, ακόμα κι αν η κοινωνικό-οικονομική ιστορική παγκόσμια συνθήκη ανακατεύει την τράπουλα προκαλώντας τριγμούς και ανακατατάξεις.

Ακόμη, η άλλη κομβική και ίσως θεμελιώδης παρατήρηση που με τον έναν ή τον άλλο τρόπο αναδείχθηκε σε διάφορα σημεία της εργασίας, σχετίζεται περισσότερο με το αντικείμενο της ίδιας της θεωρίας του εθνικισμού και των εκφάνσεων του στο ιστορικό συνεχές και θέτει το ζήτημα του πού κοιτάμε για να εξετάσουμε το φαινόμενο. Η άποψη που έχει στηρίξει η εργασία, είναι πως για να έχουμε όλο και πληρέστερη κατανόηση και εικόνα του εθνικισμού, το να στρέφουμε την προσοχή μας στην ιστορική άρθρωση επανακωδικοποιημένων ή εντελώς νεοπαγών εθνικιστικών αιτημάτων που παρακινούν σε πολιτική κινητοποίηση για την επίτευξη των αποσχιστικών, ενωτικών ή στοχεύσεων προς κάποιου τύπου εθνική ανεξαρτησία στη νεοτερική εποχή και συγκεκριμένα μετά το τέλος του Β' Παγκοσμίου Πολέμου και τις διαδικασίες της παγκοσμιοποίησης και της αποαποικιοποίησης που εκτυλίσσονται, δεν αρκεί. Αυτό που πρέπει μάλλον να επιχειρούμε θεωρητικά είναι η παρατήρηση των μεταστροφών που επιτελούνται και στους καλά παγιωμένους εθνικισμούς που έχουν ήδη σφραγίσει την πολιτική εθνική τους κυριαρχία εντός και εκτός των εθνικών του συνόρων, όταν έρχονται σε

διαλεκτική σύγκρουση με τους εθνικισμούς που βάλουν τις αξιώσεις τους και τα αφηγήματά τους, επαναδιαπραγματευόμενοι τη δική τους εθνική ιστορία και προοπτική.

Έτσι, δεν μπορεί να μας εκπλήσσει πως ο ισπανικός εθνικισμός, αντιμετωπίζοντας τις εθνοτικές αποσχιστικές τάσεις των Βάσκων και των Καταλανών, καλείται να ανασυνταχθεί ώστε να καταφέρει να επανεπικαιροποιήσει την πολιτική και ιδεολογική του ηγεμονία απέναντι στις νέες προκλήσεις, όπως και στην περίπτωση των ΗΠΑ που ελάχιστα αγγίζαμε, είναι δεδομένο πως η επόμενη μετά τις αποτυχίες και την απώλεια γοήτρου που κατέδειξε αυτός ο τύπος αμερικανικής εμπλοκής στην Ινδοκίνα, η παρεμβατική στρατηγική, θα έπρεπε ιδεολογικά και δε εθνικιστικά να αρθρωθεί με διαφορετικά επιχειρήματα και άλλες νοηματοδοτήσεις, ώστε να μπορεί να νομιμοποιείται στις συνειδήσεις των Αμερικανών. Κάτι τέτοιο επιβεβαιώνεται από τον πόλεμο του Κόλπου και μετά, στις περιπτώσεις αμερικανικής εμπλοκής στη Μέση Ανατολή.

Πιο σημαντικά, σε έναν κόσμο που οι εικόνες των ανταρτών οι οποίοι σε τέτοια αριθμητική υστέρηση, η οποία αναπληρώνεται μέσω του ιδεολογικού πάθους για εθνική ανεξαρτησία, κατάφεραν και επέβαλαν τη θέληση τους, αναδεικνύοντας την τρωτότητα των παγκόσμιων υπερδυνάμεων, σε συνδυασμό με την ατροφία της εθνικιστικής υπόσχεσης στη δύση, μπορούν να μας εισάγουν πιο ομαλά σε μία περίοδο όπου οι τρομοκρατικές επιθέσεις και οι αναρχικές ή φονταμενταλιστικές οργανώσεις μπορούν ακόμα και να δολοφονούν έναν πρωθυπουργό δυτικού δημοκρατικού εθνικού κράτους, (ο Άλντο Μόρο δολοφονείται από τη δράση των Ερυθρών Ταξιαρχιών) ή να σπέρνουν τον όλεθρο όπως συνέβη με την κατάρρευση των δίδυμων πύργων μέσα στην καρδιά του κέντρου της συμβολικής πρωτοκαθεδρίας του δυτικού κόσμου, τη Νέα Υόρκη. Συμπερασματικά, δε μεταγγίζεται λεξιλόγιο, έννοιες και πρακτικές για την επίτευξη ιδεολογικών πολιτικών στόχων, μόνο από τη δύση προς τον Τρίτο Κόσμο αλλά μία τέτοια κίνηση λειτουργεί με παλινδρομήσεις, σαν ένα πολιτισμικό και γλωσσικό εκκρεμές.

Αυτό που ίσως ανεπιστρεπτί έχει λησμονηθεί και χαθεί μετά τη σινοσοβιετική ιδεολογική ρήξη και αργότερα τη βίαιη και αυταρχική πειθάρχηση των εξεγέρσεων στη Βουδαπέστη και στη Ρουμανία από το σοβιετικό καθεστώς μέχρι και την τελική πτώση του αντίπαλου δέους του ψυχροπολεμικού διπόλου κυριαρχίας, είναι μία λειτουργία διεθνιστικής αλληλεγγύης και επικοινωνίας που παρατηρούνταν επαρκώς

κατά την περίοδο της αποαποικιοποίησης στα πλαίσια της μαρξιστικής-λενινιστικής παράδοσης. Ένας τέτοιος διεθνισμός συνδυαζόταν περίφημα με τις εθνικές αξιώσεις των επαναστατών για ανεξαρτησία και εθνική κυριαρχία όπως μας δείχνουν εμπειρικά τα παραδείγματα της Κούβας και του Βιετνάμ. Ωστόσο η μελέτη της εργασίας αυτής, δεν καταφέρνει να εντοπίσει τέτοιες ενδείξεις πλέον, εγείροντας το ζήτημα της πλήρους αφάνισης παρόμοιων τάσεων εκτός από περιορισμένες και υλικά ανύπαρκτες αποτυπώσεις όπως αυτές της παγκόσμιας αλληλεγγύης στους αγώνες της Ροζάβα στο Κουρδιστάν και της Ιντιφάντα στην Παλαιστίνη.

Τέλος, ο εθνικισμός αποτελεί μία ιδεολογική απάντηση στις επιταγές και τις προκλήσεις της νεωτερικότητας που διατηρεί και επανασυντάσσει τη ζέση και την ορμητικότητα του ως δύναμης που ακόμη και σήμερα ανακατατάσσει τις ισορροπίες, τα σύνορα και την αντίληψή μας για τον κόσμο. Αν καταφέρνουμε να δούμε τις δυναμικές αυτές στο ιστορικό παγκόσμιο συνεχές, είναι δυνατές πολύ στοχευμένες ερμηνείες και εξηγήσεις της βίας και του αίματος που χαράσσουν την παγκόσμια ιστορία. Ωστόσο, όπως μας λέει και ο Χέγκελ: ‘Η γλαυξ της Αθηνάς πετά όταν έχει πια σουρουπώσει’ για να επαναλάβω τη σημείωση του Λέκκα.

‘Historicism contents itself with establishing a causal nexus of various moments of history. But no state of affairs is, as a cause, already a historical one. It becomes this, posthumously, through eventualities which may be separated from it by millennia. The historian who starts from this ceases to permit the consequences of eventualities to run through the fingers like the beads of a rosary. He records (erfasst) the constellations in which his own epoch comes into contact with that of an earlier one. He thereby establishes a concept of the present as here-and-now in which splinters of messianic time are shot through’.

-Walter Benjamin



Οι Χμερ Ρουζ εν δράσει



## *Ευχαριστίες*

Αρχικά, θα έπρεπε ίσως να γραφτούν πάρα πολλά, κάτι που δεν έχει γίνει ακόμα γιατί ο ίδιος γράφει καλύτερα, για τη βαθιά κριτική και αναστοχαστική σκέψη του Παντελή Λέκκα. Σε κάθε περίπτωση, εγώ έχω να τον ευχαριστώ και να τον μνημονεύω για πολλά. Τόσο για τον κομψό και μετρημένο τρόπο, με τον οποίο από την αρχή των συζητήσεων μας, πριν από έξι χρόνια περίπου, αφουγκράστηκε αυτό που αποκαλεί το ενδιαφέρον μου για το εξωτικό, τόσο για το ότι σαν αυθεντικός και ειλικρινής δάσκαλος, προσπάθησε πάντα να μην πάρει πολιτική θέση σε χρόνια και καιρούς που η κοινωνική ένταση και πόλωση μαινόταν, παρά να μας αφήνει να παρατηρούμε τον κόσμο με τα εργαλεία που μας προσέφερε. Αλλά, και ίσως πιο σημαντικά, και πάλι στα πλαίσια των συζητήσεων μας, με έκανε να μην εγκαταλείψω ποτέ το ακαδημαϊκό μου ενδιαφέρον και το πάθος μου για την κριτική ματιά, σε καιρούς που η έντονη εμπλοκή στα πράγματα και οι δυσοίωνες εξελίξεις στον κλάδο μας, θα μπορούσαν να το εξαϋλώσουν. Για αυτό και για πολλά άλλα, για την αποδοχή και τη σταθερότητα και συνέπεια του, που κάνουν καμία και κανέναν να νιώθει ασφάλεια και μία μετρημένη αισιοδοξία, πάνω απ' όλα, τον ευχαριστώ.

Επίσης θα ήθελα να ευχαριστήσω τις συμφοιτήτριες και τους συμφοιτητές μου, οι οποίες/οι μέσα από την αλληλεγγύη και την επικοινωνία που επιδείξαμε, αυτούς τους καιρούς που η εκπαιδευτική διαδικασία βάλλεται παράφορα και η κοινωνιολογική σκέψη δαιμονοποιείται, καταφέραμε να βγούμε μέσα από χίλια κύματα, ασπροπρόσωπες/οι και με ένα χαμόγελο.

Τέλος θα ήθελα να ευχαριστήσω τον καλό μου φίλο από παλιά, Στέφανο Σιμιστή, που μπήκε στη διαδικασία και φιλοτέχνησε το σχέδιο του εξωφύλλου της εργασίας, το οποίο αναπαριστά μία προτομή του ιανού του εθνικισμού να επιπλέει στις ακρογιαλιές της εξωτικής νότιας Ινδοκίνας.

## Βιβλιογραφία

- Acton, Lord, Nationality, στο: B.R. Anderson & G. Balakrishnan (επιμ.), *Mapping the Nation*, London: 1996.
- Allais, Lucy, Kant's Racism, *Philosophical Papers*, 45, 1-2(2016), pp: 1-36.
- Anderson, Benedict, *Imagined Communities*. Reflections on the Origin and Spread of Nationalism, London: 1983.
- Avineri, Shlomo, Marxism and Nationalism, *Journal Of Contemporary History*, 26, (1991): 26-237.
- Avineri Shlomo, Political and Social Aspects of Israeli and Arab Nationalism, στο: E. Kamenka, Nationalism, *The Nature and Evolution of an Idea*, Canberra: 1973
- Bauer Otto, The Nation, στο: B.R. Anderson & G. Balakrishnan (επιμ.), *Mapping the Nation*, London: 1996.
- Ball, William, Nationalism and Communism in Vietnam, *Far Eastern Survey*, 21, 3 (1953): 21-27.
- Balibar, Etienne, The Nation Form, *History and Ideology*, στο: E. Balibar & I. Wallerstein, Race, Nation, Class, *Ambiguous Identities*, London: 1991.
- Balibar, Etienne, *From Class Struggle to Classless Struggle?* στο: E. Balibar & I. Wallerstein, Race, Nation, Class, *Ambiguous Identities*, London: 1991.
- Beiser, Frederick, Hegel's Historicism, στο: F. Beiser (επιμ.), *The Cambridge Companion to Hegel*, Cambridge: 1993. pp:270-300.
- Benjamin, Walter, *On the Concept of History*, 1940.
- Blaut, James, The National Question, *Decolonizing the Theory of Nationalism*, London: 1987.
- Breuilly John, Approaches to Nationalism, στο: B.R. Anderson & G. Balakrishnan (επιμ.), *Mapping the Nation*, London: 1996.
- Burchett, Wilfred, *The China, Cambodia, Vietnam Triangle*, Chicago: 1981
- Calhoun, Craig, *Nationalism*, Minnesota: 1997.
- Chaterjee, Partha, *Whose Imagined Community?*, στο: B.R. Anderson & G. Balakrishnan (επιμ.), *Mapping the Nation*, London: 1996.
- Chi, Van Hoang, *From Colonialism to Communism*, New York: 1964.
- Chomsky, Noam, *After the Cataclysm*, Post War Indochina and the Reconstruction of Imperial Ideology, Boston: 1977.
- Dommen, Arthur, *The Indochinese Experience of the French and The Americans, Nationalism and Communism in Cambodia, Laos and Vietnam*, Indiana: 2002.
- Donnel, John, Renovation Campaigns in Vietnam, *Pacific Affairs*, 32, 1 (1959), pp: 73-88.
- Dunayevskaya Raya, Nationalism, Communism, *Marxist Humanism and the Afro-Asian Revolutions*, Chicago: 1984.
- Dupre Louis, Kant's Theory of History and Progress, *The Review of Metaphysics*, 51, 4 (1998), pp: 813-828.
- Eckstein, Michael, *Is there a 'Hobson-Lenin thesis' on Late Nineteenth Century Colonial Expansion?*, *New Series*, 44, 2 (1991), pp: 297-328.
- Fanon Frantz, *Concerning Violence*, στο: E. Kedourie (επιμ.), *Nationalism in Asia and Africa*, Oxon: 1970.
- Fisher, Christopher, Nation Building and the Vietnam War, *Pacific Historical Review*, 74, 3 (2005), pp: 441-456.

- Galiev, Sultan, Social Revolution and the East, στο: E. Kedourie (επιμ.), *Nationalism in Asia and Africa*, Oxon: 1970.
- Gellner, Ernest, *Thought and Change*, New York: 1965.
- Gellner, Ernest, *Legitimation of Belief*, New York: 1974
- Gellner, Ernest, *Encounters with Nationalism*, Oxford: 1994.
- Gellner, Ernest, The Coming of Nationalism and its Interpretation, *The Myths of Nation and Class*, στο: B.R. Anderson & G. Balakrishnan (επιμ.), *Mapping the Nation*, London: 1996.
- Giddens, Anthony, *The Nation State and Violence*, Cambridge: 1985.
- Gouldner, Alvin, The dialectic of Ideology and Technology, *The Origins, Grammar and Future of Ideology*, New York: 1976.
- Greenfeld, Liah, *Nationalism, Five Roads to Modernity*, Harvard: 1992.
- Hanh, Thich Nhat, *Lotus in a Sea of Fire*, New York: 1967.
- Habermas, Jurgen, The European Nation-State, *Its Achievements and its Limits. On the Past and Future of Sovereignty and Citizenship*, στο: B.R. Anderson & G. Balakrishnan (επιμ.), *Mapping the Nation*, London: 1996.
- Hilderbrand, George, Cambodia, *Starvation and Revolution*, New York: 1976.
- Hobsbawm, Eric, *The Invention of Tradition*, Cambridge: 1983
- Hobsbawm, Eric, Ethnicity and Nationalism in Europe Today, στο: B.R. Anderson & G. Balakrishnan (επιμ.), *Mapping the Nation*, London: 1996.
- Honey, P.J, The National United Front in Vietnam, *A Communist Strategy for Revolution, Studies in Comparative Communism*, 2, 1 (1969) pp: 69-95.
- Hroch, Miroslav, From National Movement to the Fully-Formed Nation, *The Nation Building process in Europe*, στο: B.R. Anderson & G. Balakrishnan (επιμ.), *Mapping the Nation*, London: 1996.
- Jha, Prem Shankar, The Twilight of the Nation State, *Globalization, Chaos and War*, London: 2006.
- Jerndal, Randi, Making Space in Laos, *Constructing a National Identity in a Forgotten Country, Political Geography*, 17, 7 (1998), pp: 809-831.
- Kamenka, Eugene, Political Nationalism, *The Evolution of an Idea*, στο: E. Kamenka, *Nationalism, The Nature and Evolution of an Idea*, Canberra: 1973.
- Kedourie, Elie, Introduction, στο: E. Kedourie (επιμ.), *Nationalism in Asia and Africa*, Oxon: 1970.
- Kouvelakis, Stathis, *Philosophy and Revolution, From Kant to Marx*, London: 2018.
- Lenin, Vladimir, Draft Theses on National and Colonial Questions for the Second Congress of the Communist International, στο. P. Utsa, (επιμ.) *The Argarian Question in Marx*, New Delhi: 2011.
- Lenin, Vladimir, Preliminary Draft Theses on the Argarian Question for the Second Congress of the Communist International, στο. P. Utsa, (επιμ.) *The Argarian Question in Marx*, New Delhi: 2011.
- Lowe, Peter, *Contending with Nationalism and Communism, British Policy Towards Southeast Asia*, London: 2009
- McLeod, Mark, Nationalism and Religion in Vietnam, *Phan Boi Chan and the Catholic Question, The International History Review*, 14, 4 (1992), pp: 661-680.
- Minh, Ho Chi, *On Revolution, Selected Writings (1920-1966)*, New York: 1967.
- Plamenatz, John, Two Types of Nationalism, στο: E. Kamenka, *Nationalism, The Nature and Evolution of an Idea*, Canberra: 1973.

Rao, C.R.M, North Vietnam, *The New Symbol of Asian Nationalism*, *China Report*, 4 (1968), pp: 14-18.

Said, Edward, *Orientalism, Western Conception of the Orient*, London: 2003

Said, Edward, Invention, Memory and Place, *Critical Inquiry*, 26, 2 (2000), pp: 175-192.

Sartori, Giovanni, Politics, Ideology and Belief Systems, *The American Political Science Review*, 63, 2 (1969), pp: 398-411.

Schwarzmantel, John, Rethinking Marxism and Nationalism in an Age of Globalization, *A Journal of Economics, Culture and Society*, 24, 1 (2012), pp: 144-161.

Sen, Sun-Yat, The principles of Nationalism, στο: E. Kedourie (επιμ.), *Nationalism in Asia and Africa*, Oxon: 1970.

Shaplen, Robert, Time Out of Hand, *Revolution and Reaction in Southeast Asia*, New York: 1969.

Smith, D. Anthony, Nationalism and historians, στο: B.R. Anderson & G. Balakrishnan (επιμ.), *Mapping the Nation*, London: 1996.

Stalin, Joseph, Nationalism Outside Europe, στο: E. Kedourie (επιμ.), *Nationalism in Asia and Africa*, Oxon: 1970.

Stone, David, Nationalism and the Lao Resistance, *Contemporary Southeast Asian Studies*, 2, 3 (1980), pp: 250-280

Tarling, Nicholas, Nationalism in Southeast Asia, *If the People Are With Us*, London: 2004

Ticktin Hillel, Marxism, Nationalism and the National Question After Stalinism, *Journal of Socialist Theory*, 33, 1 (2005), pp: 15-48.

Tilly, Charles, *Democracy*, Cambridge: 2007.

Toye, Hugh, *Laos: Fuffer State or Battleground*, Oxford: 1968.

Wallerstein, Immanuel, *Class Conflict in the Capitalist World-Economy*, στο: E. Balibar & I. Wallerstein, *Race, Nation, Class, Ambiguous Identities*, London: 1991.

Zedong, Mao, Report on an Investigation of the Peasant Movement in Hunan, στο: P. Utsa, (επιμ.) *The Argarian Question in Marx*, New Delhi: 2011.

Zedong, Mao, How To Differentiate Classes in Rural Areas, στο: P. Utsa, (επιμ.) *The Argarian Question in Marx*, New Delhi: 2011.

Βάκη, Φωτεινή, Η πρόοδος του Διαφωτισμού, *Πρόσωπα και Προσωπεία*, Αθήνα: 2012

Βέμπερ, Μαξ, *Εθνοτικές Σχέσεις και Πολιτικές Ενότητες*, Αθήνα: 1997

Ντεμέντιεφ, Γ.Π, Καμπότζη, *Η Χρεωκοπία του Μοσκόβιτου Πειράματος*, Αθήνα: 1980

Ντήτερ, Χένριχ, Μεταξύ Καντ και Χέγκελ, *Διαλέξεις για τον Γερμανικό Ιδεαλισμό*, Κρήτη: 2018.

Κεντούρι, Έλι, *Ο Εθνικισμός*, Αθήνα: 2017

Κεντούρι, Έλι, *Μειονότητες, Θρησκεία και Πολιτική, Δύο Δοκίμια*, Αθήνα: 2002

Κράμπ, Ιάν, *Σύγχρονη Κοινωνική Θεωρία, Από τον Πάρσονς στον Χάμπερμας*, Αθήνα: 1992.

Κράμπ, Ιάν, *Κλασική Κοινωνική Θεωρία, Μία Εισαγωγή στη Σκέψη των, Μαρξ, Βέμπερ, Ντυρκαίμ και Ζίμμελ*, Αθήνα: 2012

Λέκκας, Παντελής, *Η Εθνικιστική Ιδεολογία, Πέντε Υποθέσεις Εργασίας στην Ιστορική Κοινωνιολογία*, Αθήνα: 2011

Λέκκας, Παντελής, *Το Παιχνίδι με τον Χρόνο, Εθνικισμός και Νεοτερικότητα*, Αθήνα: 2011

Λέκκας Παντελής, *Διανοούμενοι και Ιδεολογία*, στο: *Επιστημονική Συνάντηση στη Μνήμη του Κ.Θ Δημαρά*, Αθήνα: 1994

Λέκκας Παντελής, Ο Υπερταξικός Χαρακτήρας του Εθνικισμού, *Μνήμων*, 14 (1996), σ.σ: 95-106.

Μαρξ, Καρλ, *Η 18<sup>η</sup> Μπρυμαίρ του Λουδοβίκου Βοναπάρτη*, Αθήνα: 1986.

Μαρξ, Καρλ, Μορφές Που Προηγούνται της Καπιταλιστικής Παραγωγής, στο: Φρ. Ένγκελς, Κ. Μαρξ, *Για την Καπιταλιστική Κοινωνική Εξέλιξη*, Αθήνα: 2016

Μαρξ, Καρλ, Ένγκελς Φρίντριχ, *Η Γερμανική Ιδεολογία*, Τόμος Δεύτερος, Αθήνα:1989

Ρουσσώ, Ζαν Ζακ, *Πραγματεία Περί της Καταγωγής και των Θεμελίων της Ανισότητας Ανάμεσα στους Ανθρώπους*, Αθήνα: 2010.

Φαράκλας, Γιώργος, Η Πολιτική Νομιμοποίηση της Φύσης στον Ρουσσώ, στο: Rojda Azizoglu (επιμ.), *Η Δημοκρατία στην Εξορία*, Ένας Οδηγός για τη Σκέψη του Ρουσσώ 300 Χρόνια από τη Γέννηση του, Αθήνα: 2012.

Φαράκλας, Γιώργος, Η Δικαιοσύνη ως Όρος Άσκησης της Ελεύθερης Βούλησης, στο: Στ.

Ζουμπουλάκης (επιμ.), *Δικαιοσύνη και Δίκαιο, Άρτος Ζωής*, Αθήνα: 2015, σ.269-294.

Τσουκαλάς Κωνσταντίνος, Η Εξουσία Ως Λαός και Ως Έθνος, *Περιπέτειες Σημασιών*, Αθήνα: 1999

Χομπσμπάουμ, Έρικ, Η Εποχή των Άκρων, *Ο Σύντομος Εικοστός Αιώνας (1914-1991)*, Αθήνα: 2010.

Χομπσμπάουμ, Έρικ, *Επαναστάτες*, Αθήνα: 2008.

